

Λαυρέντιος Γ. Δελλασούδας

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ

Έρευνα για την υπάρχουσα δράση
και τις προτάσεις ανάπτυξής της

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ

2 ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ (ΑΜΕΑ)

Λαυρέντιος Γ. Δελλασούδας

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ
ΕΝΤΑΞΗ
ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ

Έρευνα για την υπάρχουσα δράση
και τις προτάσεις ανάπτυξής της

ΑΘΗΝΑ 1997

Τα γνήσια αντίτυπα φέρουν την υπογραφή
του συγγραφέα

© Επίκουρος Καθηγητής
ΛΑΥΡ. Γ. ΔΕΛΛΑΣΟΥΔΑΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ: ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥΠΟΛΗ - ΑΘΗΝΑ

“και μη δυνάμενοι προσεγγίσει αυτώ
δια του όχλου, απεστέγασαν την στέγην
όπου ην, και εξορύξαντες χαλώσι τον κράββατον,
εφ’ ω ο παραλυτικός κατέκειτο.”
(Μάρκ. β’ 4)

“ ει ουν εγώ ένιψα υμών τους πόδας, ο κύριος
και ο διδάσκαλος, και υμείς οφείλετε αλλήλων νίπτειν τους πόδας.
υπόδειγμα γαρ έδωκα υμίν, ίνα, καθώς εγώ εποίησα υμίν, και
υμείς ποιήτε.”
(Ιωάν. ιγ’ 14 - 15)

“αμήν λέγω υμίν, εφ’ όσον εποιήσατε ενί τούτων
των αδελφών μου των ελαχίστων, εμοί εποιήσατε.”
(Ματθ. κε’ 35 - 40)

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΕΣ

Αγαπητοί αναγνώστες,

Η εργασία αυτή τυπώθηκε με την οικονομική ενίσχυση της Επιτροπής Ερευνών του Πανεπιστημίου Αθηνών και διανέμεται δωρεάν στις Ι.Μ. της ελληνικής επικράτειας και τις ορθόδοξες χριστιανικές εκκλησίες, τις χριστιανικές οργανώσεις, τους συνεργασθέντες στο περιγραφόμενο στην εισαγωγή ερευνητικό πρόγραμμα καθώς και σε κάθε ενδιαφερόμενο, εφόσον θα υπάρχουν αντίτυπα.

Παρακαλούνται οι αναγνώστες της εργασίας αυτής, που θα ήθελαν να συμβάλουν στην επίτευξη του επιδιωκόμενου μέσω της έρευνας αυτής σκοπού, διατυπώνοντας κάποια σχετική πρόταση, άποψη κ.λπ. ή κάποια πρόσθετη πληροφορία, να μας γράψουν ή να μας τηλεφωνήσουν (η ταχυδρομική διεύθυνση και το τηλέφωνο αναφέρονται παρακάτω), προκειμένου η έκδοση των συμπερασμάτων και των προτάσεων του συνολικού ερευνητικού προγράμματος να περιλαμβάνει όσο το δυνατόν περισσότερες προτάσεις. Έτσι, πέραν της εξυπηρέτησης του τελικού στόχου, στον οποίο αποβλέπει η προσπάθεια: **“κοινωνικοποίηση των προσώπων με ιδιαίτερες ανάγκες”**, έχομε και διεύρυνση του κύκλου των προσώπων που μετέχουν, με οποιοδήποτε τρόπο, στην υλοποίηση του όλου ερευνητικού προγράμματος.

Επίκουρος Καθηγητής
Λαυρέντιος Δελλασούδας
Τμήμα: ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ & ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
Πανεπιστημιούπολη
157 84 Ιλίσια - ΑΘΗΝΑ
Τηλ. (01) 728 7514, Τηλεμοιουτυπία: (01) 724 8979

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στο ανά χείρας τεύχος (δεύτερο μιας σειράς δημοσιεύσεων) περιλαμβάνονται τα αποτελέσματα έρευνάς μας, η οποία αποτελεί επί μέρους φάση του ερευνητικού προγράμματος με τίτλο: Θρησκευτική αγωγή και κοινωνική ένταξη ατόμων με ειδικές ανάγκες (ΑΜΕΑ).

Παρά την αρχική μας επιθυμία για διαπανεπιστημιακή, πολυεπιστημονική και πολυπρόσωπη προσπάθεια, σε ό,τι αφορά την υλοποίηση του όλου ερευνητικού προγράμματος και το ενδιαφέρον που υπήρξε από όλες τις πλευρές που συνέβαλαν στην 1η εκδήλωση (ημερίδα) που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος αυτού (το περιεχόμενο της ημερίδας περιλαμβάνεται στο πρώτο τεύχος της προαναφερθείσας σειράς, η δημοσίευση του οποίου, υπό μορφή πρακτικών πρόκειται να πραγματοποιηθεί από τις εκδόσεις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος), η όλη ερευνητική πορεία δεν εξελίσσεται σύμφωνα με τον αρχικό σχεδιασμό. Για λόγους καθαρά οικονομικούς το πρόγραμμα προχωρεί με πολύ βραδύ ρυθμό, οτιδήποτε δε επιχειρείται μετά την προαναφερθείσα εκδήλωση οφείλεται στον . . . “πατριωτισμό” μας.

Ως προς την ερευνητική φάση, τα αποτελέσματα της οποίας παρουσιάζονται στο παρόν τεύχος, σημειώνουμε ότι η ενέργεια αυτή κατέστη δυνατόν να πραγματοποιηθεί χάρις και στον νεανικό ενθουσιασμό ορισμένων μεταπτυχιακών φοιτητών, που έναντι συμβολικής αμοιβής συνέβαλαν στην υλοποίηση των αναγκαίων πρώτων ενεργειών (συγκέντρωση, κωδικοποίηση και πινακοποίηση των ερευνητικών δεδομένων). Η σχετική οικονομική στήριξη προήλθε από τα μικρά ποσά, με τα οποία ο Ειδικός Λογαριασμός της Γραμματείας Επιτροπής Ερευνών του Πανεπιστημίου Αθηνών χρηματοδοτεί ορισμένες ερευνητικές δαπάνες (στις δαπά-

νες αυτές δεν περιλαμβάνονται αμοιβές μελών ΔΕΠ του Πανεπιστημίου).

Όμως, παρ' όλο ότι η ερευνητική αυτή φάση πραγματοποιήθηκε με τους "συνδυασμούς" και το ρυθμό που περιγράψαμε προηγουμένως, το τελικό αποτέλεσμα δεν αφήνεται, όπως πιστεύουμε, των προσδοκιών μας. Οποιοδήποτε όμως και αν ήταν το αποτέλεσμα της προσπάθειάς μας, δεν θα μπορούσε να διαγραφεί η υποχρέωσή μας να εκφράσουμε τις θερμές ευχαριστίες μας, προς όλους, όσοι συνέβαλαν, καθ' οιονδήποτε τρόπο και σε όλες τις φάσεις, στην υλοποίηση της επί μέρους αυτής ερευνητικής φάσης.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	σελ.
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	9
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ	11
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	15
2. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΚΑΙ ΠΕΔΙΟ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ	27
2.1 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ	29
2.2 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ, ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΕΔΙΟ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	33
2.3 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΠΛΗΘΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ.....	36
3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	41
3.1 ΑΝΑΠΤΥΓΜΕΝΗ ΔΡΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΑΜΕΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΠΡΟΣΩΠΩΝ ΠΟΥ ΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ	43
3.1.1 Αναπτυγμένη δράση υπέρ των ΑΜΕΑ	43
3.1.2 Κατηγορίες ΑΜΕΑ, που καλύπτονται από τη δράση των Ι.Μ. και κριτήρια παρεχόμενης στήριξης.....	55
3.1.3 Αριθμός προσώπων, που καλύπτει η υπέρ των ΑΜΕΑ αναπτυγμένη δράση	59
3.2 ΠΗΓΕΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΕΧΟΜΕΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ - ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ...	61
3.2.1 Οικονομική στήριξη: Προέλευση και σκοπός.....	61

10 ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ (ΑΜΕΑ)

3.2.2 Εκπαιδευτική και ψυχολογική-πνευματική στήριξη.....	63
3.3 ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ	72
3.4 ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ	79
3.5 ΚΙΝΗΤΡΑ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΑΜΕΑ.....	86
3.6 ΝΕΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΔΡΑΣΗΣ. ΑΠΟΨΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	91
3.6.1 Νέες μορφές δράσης της Εκκλησίας για την κοινωνική ένταξη των ΑΜΕΑ	93
3.6.2 Εκπαίδευση-εξειδίκευση στελεχών κοινωνικής ένταξης ΑΜΕΑ.....	96
3.6.3 Τομείς απασχόλησης των στελεχών, που θα εξειδικεύονται στο έργο της κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ	99
3.6.4 Υλικοτεχνική υποδομή	101
3.6.5 Θρησκευτικές ανάγκες ΑΜΕΑ.....	105
3.7 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΜΕΑ	115
3.7.1 Σχολική θρησκευτική αγωγή (χριστιανική).....	116
3.7.2 Η από άμβωνος ή “επ’ ευκαιρία” θρησκευτική αγωγή	117
3.8 ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ.....	121
3.9 ΓΕΝΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ ΠΡΟΣ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ...	124
4. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	129
5. ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	139
6. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	151

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ

	σελ.
Πίν. 1. Αριθμός των Ι.Μ. και των Ν.Ο. που ρωτήθηκαν και αντίστοιχος αριθμός απαντήσεων	34
Πίν. 2. Κατανομή ως προς την ιδιότητα των προσώπων που έλαβαν μέρος στην ημερίδα της 9ης Μαΐου '94 και αντίστοιχοι αριθμοί αυτών που συμπλήρωσαν το πληροφοριακό έντυπο που είχε δοθεί.	37
Πίν. 3.1. Είδη παρεχόμενης “Πνευματικής Διακονίας” (παιδαγωγικών και κοινωνικών εφαρμογών)	44
Πίν. 3.2. Είδη παρεχόμενης “Φιλανθρωπικής διακονίας”	46
Πίν. 3.3.1. Κατανομή των Ι.Μ. ως προς την ύπαρξη ειδικής δράσης υπέρ των ΑΜΕΑ.....	47
Πίν. 3.3.2. Ειδικές μονάδες των Ι.Μ. μέσω των οποίων παρέχονται στα ΑΜΕΑ οποιασδήποτε μορφής υπηρεσίες	49
Πίν. 4. Κατανομή των Ι.Μ. ως προς το είδος της αναπτυγμένης υπέρ των ΑΜΕΑ ειδικής δράσης.....	54
Πίν. 5. Προβλήματα ή ΑΜΕΑ που καλύπτονται από την αναπτυγμένη υπέρ αυτών δράση των Ι.Μ.	56
Πίν. 6. Κριτήρια για την παροχή βοήθειας στα ΑΜΕΑ.....	57
Πίν. 7. Κατανομή των Ι.Μ. ως προς τον αριθμό (εκτίμηση κατά προσέγγιση) των ΑΜΕΑ, που καλύπτει η αναπτυγμένη υπέρ αυτών ειδική δράση	59
Πίν. 8.1. Πηγές παρεχόμενης οικονομικής στήριξης	62
Πίν. 8.2. Πρόσωπα τα οποία καλύπτει η παρεχόμενη οικονομική στήριξη.....	62

Πίν. 9.1. Τρόποι παροχής της εκπαιδευτικής στήριξης	64
Πίν. 9.2. Συγγενείς εκκλησιαστικοί φορείς, μέσω των οποίων παρέχεται εκπαιδευτική στήριξη	64
Πίν. 10.1. Ιδιότητα των προσώπων, που συνεργάζονται με την Εκκλησία για την ψυχολογική και πνευματική στήριξη των ΑΜΕΑ και συχνότητα συμμετοχής τους στους συνδυασμούς προσώπων ή και φορέων	66
Πίν. 10.2. Κατηγορίες ομάδων-συνδυασμών προσώπων ή/και φορέων, με τους οποίους συνεργάζεται η Εκκλησία για την ψυχολογική και πνευματική στήριξη των ΑΜΕΑ.	67
Πίν. 10.3. Χαρακτήρας των παρεχόμενων υπηρεσιών υπέρ των ΑΜΕΑ.....	69
Πίν. 11. Κατανομή των Ι.Μ. ως προς το είδος της παρεχόμενης βοήθειας για την επαγγελματική αποκατάσταση των ΑΜΕΑ.....	74
Πίν. 12.1. Θέσεις εργασίας (ειδικότητες) τομέων αρμοδιότητας της Εκκλησίας, στις οποίες έχουν τοποθετηθεί ΑΜΕΑ.....	75
Πίν. 12.2. Θέσεις εργασίας (ειδικότητες) τομέων εκτός του χώρου αρμοδιότητας της Εκκλησίας, στις οποίες έχουν τοποθετηθεί ΑΜΕΑ.....	76
Πίν. 13.1. Τρόποι ψυχαγωγίας των ΑΜΕΑ.....	82
Πίν. 13.2. Συνδυασμοί μορφών ψυχαγωγίας	84
Πίν. 14.1. Κίνητρα της δράσης υπέρ των ΑΜΕΑ	89
Πίν. 14.2. Συνδυασμοί κινήτρων για τη δράση υπέρ των ΑΜΕΑ.....	90
Πίν. 15. Προτάσεις των Ι.Μ. για νέες μορφές δράσης της Εκκλησίας υπέρ της κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ	94

Πίν. 16. Ιδιότητα των προσώπων, που πρέπει να εκπαιδευτούν, για να αναλάβουν το έργο της κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ.....	97
Πίν. 17. Προσδιορισμός της δράσης που θα αναλαμβάνουν τα πρόσωπα, που θα εκπαιδεύονται για το έργο της κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ	100
Πίν. 18. Απαιτούμενη υλικοτεχνική υποδομή για την εφαρμογή αποτελεσματικής στήριξης	102
Πίν. 19.1. Προτάσεις για ενέργειες, που διευκολύνουν την ικανοποίηση των θρησκευτικών αναγκών των ΑΜΕΑ με κινητικά προβλήματα	107
Πίν. 19.2. Προτάσεις για ενέργειες, που διευκολύνουν την ικανοποίηση των θρησκευτικών αναγκών των ΑΜΕΑ με αισθητηριακά προβλήματα.....	109
Πίν. 19.3. Προτάσεις για ενέργειες, που διευκολύνουν την ικανοποίηση των θρησκευτικών αναγκών των ΑΜΕΑ με προβλήματα νοητικής υστέρησης..	111
Πίν. 20.1. Επάρκεια του περιεχομένου του διδακτικού εγχειριδίου των θρησκευτικών σε σχέση με τη σημερινή στάση απέναντι στα προβλήματα των ΑΜΕΑ.....	117
Πίν. 20.2. Επάρκεια της από άμβωνος ή “επ’ευκαιρία” θρησκευτικής αγωγής απέναντι στα σημερινά προβλήματα των ΑΜΕΑ.....	118
Πίν. 20.3. Σύγκριση διαφορών θετικών και αρνητικών απαντήσεων ως προς το κατά πόσον το περιεχόμενο του διδακτικού εγχειριδίου και του θείου κηρύγματος αντιμετωπίζει επαρκώς τα σημερινά προβλήματα των ΑΜΕΑ	120

Πίν. 21. Ύπαρξη διαθέσιμου καταλόγου για τα ιδρύματα, που προσφέρουν ειδικές υπηρεσίες για ΑΜΕΑ..... 122

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

16 ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ (ΑΜΕΑ)

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όπως αναφέρουμε αλλού (βλ. την εισηγητική μας έκθεση στην ημερίδα με θέμα: “Εκκλησία και ΑΜΕΑ”), το ερευνητικό πρόγραμμα “Θρησκευτική αγωγή και κοινωνική ένταξη ΑΜΕΑ” περιλαμβάνει, μεταξύ των επί μέρους ερευνητικών φάσεων, και: α) την αναλυτική περιγραφή της δράσης, που έχει αναπτυχθεί στον χώρο της Εκκλησίας για την κοινωνική ένταξη των προσώπων αυτών, και των προτάσεων, που διατυπώνονται για το σκοπό αυτό από πλευράς των ασχολούμενων, σε διάφορους τομείς ή επίπεδα, με τη χριστιανική διδασκαλία και πράξη και β) τον σχολιασμό της δράσης και των προτάσεων αυτών με παράθεση και ορισμένων προσωπικών προτάσεων. Η αναζήτηση προτάσεων αποβλέπει στη διεύρυνση της σχετικής δράσης ή στην ανάπτυξη νέας, στην κατάλληλη προετοιμασία των ανθρώπων, που ασχολούνται ή θα ασχοληθούν με τα ΑΜΕΑ, και στον εντοπισμό νέων τομέων απασχόλησης, στους οποίους θα ήταν δυνατόν να εργαστούν τα ίδια τα ΑΜΕΑ.

Με τον όρο αυτό, που έχει καθιερωθεί στη χώρα μας αντί των όρων των αντίστοιχων προς τις ξενόγλωσσες εκφράσεις “disabled people” ή “person with a disability”, χαρακτηρίζονται τα πρόσωπα “με οποιασδήποτε σοβαρότητας μειονεξίες που οφείλονται σε σωματικές, διανοητικές ή ψυχικές βλάβες” (HELIOS) ή κατά μεταγενέστερη διατύπωση (HELIOS II) τα πρόσωπα “με σοβαρές ανεπάρκειες, ανικανότητες ή μειονεξίες που οφείλονται σε σωματικές βλάβες, συμπεριλαμβανομένων των αισθητηριακών βλαβών, είτε νοητικές ή ψυχολογικές, οι οποίες περιορίζουν ή καθιστούν αδύνατη την εκτέλεση δραστηριότητας ή λειτουργίας

που θεωρείται φυσιολογική για έναν άνθρωπο”.¹

Ως μειονεξία δε έχει οριστεί: η εκ γενετής ή επιγενόμενη ελάττωση των φυσικών ή πνευματικών ικανοτήτων, η οποία επηρεάζει τις τρέχουσες δραστηριότητες και την εργασία ενός προσώπου κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να μειώνεται η συμμετοχή του στην κοινωνική ζωή, στην επαγγελματική του απασχόληση, στην ικανότητά του να χρησιμοποιεί τις κοινωφελείς υπηρεσίες”.² Προοδευτικά, όμως, το περιεχόμενο του όρου διευρύνεται και σήμερα στον ευρύτερο εννοιολογικό χώρο περιλαμβάνονται εκτός των ΑΜΕΑ και ορισμένες μειονεκτούσες ομάδες όπως: οι διακινούμενοι εργαζόμενοι, οι μαζικώς μετακινούμενοι πληθυσμοί και άλλες κατηγορίες, όπως, π.χ., τα πρόσωπα που αντιμετωπίζουν σοβαρά κοινωνικοοικονομικά προβλήματα (φτωχοί, αλλοδαποί κ.ά.)³, τα κακοποιημένα παιδιά⁴, οι έγκλειστοι σε σω-φρονιστικά καταστήματα, καθώς και άλλες κατηγορίες προσώπων με ιδιαίτερες ανάγκες. Σύμφωνα μάλιστα με τον “Ευρωπαϊκό Οδηγό Ορθής Πρακτικής” : α) σήμερα έχει γίνει κοινή συνείδηση ότι ο όρος “ειδικές ανάγκες” “αναφέρεται σε ένα

---

1. Βλ: α) Άρθρ. 2 της απόφασης του Συμβουλίου 88/231/ΕΟΚ της 18ης Απριλίου 1988 “για τη θέσπιση δεύτερου κοινοτικού προγράμματος δράσης υπέρ των μειονεκτούντων ατόμων (HELIOS), Ε.Ε. L 104/38/23.4.88.

β) Αντίστοιχη απόφαση 93/136/ΕΟΚ της 25ης Φεβρουαρίου 1993 για το τρίτο πρόγραμμα υπέρ των ΑΜΕΑ: HELIOS II, 1993-96.

γ) HELIOS II, “Ευρωπαϊκός Οδηγός Ορθής Πρακτικής. Παροχή ίσων ευκαιριών στα Άτομα με ειδικές ανάγκες”, της Υπηρεσίας Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Λουξεμβούργο 1996, σελ. 12 (ο “Οδηγός” κυκλοφορεί στις 11 επίσημες γλώσσες της Ε.Ε.).

2. Βλ. απόφαση του Συμβουλίου της 27ης Ιουνίου 1974 “περί κατάρτισης του πρώτου προγράμματος κοινοτικής δράσεως για την επαγγελματική επαναπροσαρμογή των μειονεκτούντων ατόμων”, Ε.Ε. 1974, Α 80/30.

3. Βλ. σχετ.: Πρωτοβουλία “HORIZON”. Ανακοίνωση (90/C), Ε.Ε. αριθ. C327/9/29.12.90.

4. Βλ.: α) Α. Αμνρά, “Χρονίως πάσχοντες και κοινωνικός αποκλεισμός”, στο “Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα”, τόμ. Β’, Αθήνα 1996, σελ. 66.

β) Γ. Κρουσταλάκης, “Παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες”, έκδ. του ίδιου, Αθήνα, σελ. 14. Στη μελέτη αυτή αναφέρονται (σελ. 13-15) και άλλες κατηγορίες ΑΜΕΑ.

πολύπλοκο σύστημα κοινωνικών περιορισμών”, β) “η έλλειψη ισότητας ευκαιριών μπορεί να οφείλεται σε πολλές αιτίες” που επηρεάζουν “το ένα δέκατο των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης”, οπότε γ) “είναι απαράδεκτο να οικοδομείται η κοινωνία χωρίς να λαμβάνεται μέριμνα για τις ανάγκες και τα δικαιώματα μιας τόσο μεγάλης μερίδας πληθυσμού”.⁵

Ο γενικότερος στόχος του όλου ερευνητικού προγράμματος υπαγορεύεται από τη συνεχώς διευρυνόμενη σήμερα απαίτηση για συστηματική συμβολή και συνεργασία όλων των παραγόντων της Αγωγής (Οικογένειας, Σχολείου, Εκκλησίας, Κοινωνίας, Πολιτείας) στην προσπάθεια επίλυσης του σύνθετου προβλήματος της κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ. Η προσπάθεια θα καταβάλλεται όχι μόνο από την πλευρά του ιδίου του ΑΜΕΑ, αλλά και από την πλευρά των λοιπών μελών της οποιασδήποτε υποομάδας

---

5. Βλ.: “Ευρωπαϊκό Οδηγό Ορθής Πρακτικής”, ό.π., σελ. 7-8.

Για το ποια, τελικά, πρόσωπα χαρακτηρίζονται ως ΑΜΕΑ, στο πλαίσιο της υπέρ αυτών δράσης της Ε.Ε., μπορούμε να χρησιμοποιούμε ως κριτήριο και τις εγκριτικές αποφάσεις χρηματοδότησης προγραμμάτων, με τα οποία επιδιώκεται η επαγγελματική κατάρτιση των ΑΜΕΑ, η σχολική και κοινωνική ένταξή τους και γενικότερα η επίτευξη ανάλογων στόχων. Μια σημαντική προσπάθεια ταξινόμησης των μειονεξιών, με σκοπό την αξιολόγηση της εργασιακής ικανότητας, αποτελεί η έκθεση του Συμβουλίου της Ευρώπης: *L' utilisation de la classification internationale des handicaps: deficiences, incapacites et desavantages dans l'evaluation des aptitudes professionnelles des personnes handicapees*, partie I “Presentation generale”, partie II “Les methodes d'evaluation et le catalogue des caracteristiques de travail”, εκδόσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης, Strasbourg 1993.

του κοινωνικού συνόλου, για την αυτόνομη και ανεξάρτητη συμμετοχή του στο κοινωνικό γίνεσθαι.⁶

Σημειώνουμε ότι χρησιμοποιούμε τον όρο **κοινωνική ένταξη** με το συνήθως εννοούμενο ή θεωρούμενο ως εννοιολογικό περιεχόμενό του, αυτό της “κοινωνικής ενσωμάτωσης”. Η κοινωνική ενσωμάτωση είναι το αποτέλεσμα των διαδικασιών κοινωνικοποίησης, η οποία περιλαμβάνει ενέργειες που ξεκινούν από την εκπαίδευση, την επαγγελματική κατάρτιση, τον επαγγελματικό προσανατολισμό και τη λειτουργική αποκατάσταση και ολοκληρώνονται με την επαγγελματική αποκατάσταση (αρχική ή επαγγελματική επανένταξη). Προϋπόθεση για κάθε περίπτωση είναι η αλληλοαποδοχή και η αλληλοαναγνώριση της ισοτιμίας όλων των μελών ενός συνόλου ή όλων των υποσυνόλων ενός συνόλου, δηλαδή η εξομοίωσή τους ως προς τη συμμετοχή τους στους κανόνες των υποχρεώσεων και των δικαιωμάτων, βάσει των οποίων λειτουργεί ένα περιβάλλον (οικογενειακό, σχολικό, εργασιακό, κοινωνικό).

Για τις διαφορετικές προσεγγίσεις του νοήματος και του περιεχομένου της κοινωνικοποίησης, δηλαδή των διαδικασιών (και όχι διαδικασίας) με τις οποίες το άτομο ενσωματώνεται στην

---

6. α) Στο ψήφισμα της 31ης Μαΐου του 1990 σημειώνεται σχετικά: “ Για να προωθηθεί η ένταξη των μειονεκτούντων παιδιών και νέων στους διάφορους τομείς της κανονικής εκπαίδευσης και για να βοηθηθούν τα άτομα αυτά να γίνουν αυτόνομα και ανεξάρτητα, θα πρέπει να ενθαρρυνθεί η συνεργασία μεταξύ όλων των οργανισμών που ασχολούνται με τα μειονεκτούντα παιδιά και τους νέους είτε οι οργανισμοί αυτοί παρέχουν σχολική ή επαγγελματική εκπαίδευση, [είτε] ψυχαγωγία, υγειονομική περίθαλψη (συμπεριλαμβανομένης της ψυχολογικής και παραϊατρικής) ή κοινωνικές υπηρεσίες”. (Ε.Ε. C162/2/3.7.90).

β) Επίσης στον “Ευρωπαϊκό Οδηγό Ορθής Πρακτικής” τονίζεται ότι: “ Κάθε πολιτική για τα άτομα με ειδικές ανάγκες πρέπει να διαπνέεται από μια βασική αρχή -το δικαίωμα πλήρους ένταξής τους στο καθημερινό κοινωνικό γίνεσθαι και το δικαίωμα πλήρους πρόσβασης στο εκπαιδευτικό σύστημα. Σ’ αυτά πρέπει να συμπεριλαμβάνονται ίσα δικαιώματα κατοικίας, δίκαιας αμοιβής, πλήρους πρόσβασης σε όλες τις υπηρεσίες, καθώς και το δικαίωμα να ορίζουν τη ζωή τους” όπως επιθυμούν. Πρέπει να παρέχεται στα άτομα με ειδικές ανάγκες η δυνατότητα να μοιράζονται τις ευθύνες, που συνεπάγεται το δικαίωμα ένταξης στο καθημερινό κοινωνικό γίνεσθαι”. (ό.π. σελ. 16 και αναλυτικότερα σελ. 21-23).

κοινωνία, εσωτερικεύοντας τα πολιτισμικά στοιχεία που μεταδίδονται από τη μια γενιά στην άλλη ⁷, για τους τρόπους και τα αποτελέσματα της κοινωνικοποίησης (άμεση και έμμεση ενίσχυση, λεκτική καθοδήγηση, μίμηση προτύπων, πρωτογενής κοινωνικοποίηση δια μέσου του επαγγέλματος, εσωτερίκευση, μετάδοση πολιτισμικών αξιών κ.ά.) ⁸, για το εννοιολογικό περιεχόμενο που πρέπει να αποδίδεται στους όρους ένταξη (insertion αγγλ.-γαλλ.) και ενσωμάτωση (integration αγγλ.-γαλλ.), για τη σχέση των όρων αυτών με άλλους συναφείς όρους (εξομοίωση, προσαρμογή, ομαλοποίηση), καθώς και για τους τομείς και τα επίπεδα ένταξης γίνεται ευρύτερος λόγος σε επόμενο τεύχος της σειράς των εκδόσεων, που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο του προγράμματος (“Θρησκευτική αγωγή και κοινωνική ένταξη ΑΜΕΑ”). Εδώ περιοριζόμαστε στα όσα προηγουμένως αναφέρθηκαν, συμπληρώνοντας ότι σύμφωνα με τις διάφορες προσεγγίσεις, για τη συμβολή της εργασίας στην επιβίωση και την ολοκλήρωση του ανθρώπου και της κοινωνίας, η εργασία παρέχει στον άνθρωπο, μεταξύ των άλλων, και τα εξής:

α) Ευκαιρίες να καλλιεργήσει και να αναπτύξει τις ικανότητές του, οι οποίες συμβάλλουν στην ανάπτυξη και τη μορφοποίηση της προσωπικότητάς του.

β) Δυνατότητες δημιουργίας ουσιαστικών σχέσεων με τα άλλα μέλη του κοινωνικού συνόλου, και οι σχέσεις αυτές,

γ) Συνεπάγονται την ύπαρξη και λειτουργία της κοινωνίας αυτής και αντιστρόφως η ύπαρξη και η λειτουργία της κοινωνίας “επιβάλλει” τη δημιουργία των σχέσεων αυτών, οι οποίες και “οδηγούν”,

7. Βλ. σχετ.:α) Χ. Νόβα - Καλτσούνη, “Κοινωνικοποίηση. Η γένεση του κοινωνικού υποκειμένου”, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1996, σελ. 13-16.

β) Δ. Τσαούσης, “Η κοινωνία μας. Οργάνωση, Λειτουργία, Δυναμική”, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1997, σελ. 27 και 206.

γ) Για μια πρώτη ενημέρωση βλ. σχετ. Α. Bandura, “Κοινωνικοποίηση”, λήμμα στην *Παιδαγωγική και Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό*, τόμος 5, εκδ. “Ελληνικά Γράμματα”, σελ. 2712-2714.

8. Βλ. σχετ.: Σκ. Παπαϊωάννου, “Επαγγελματική εκπαίδευση και προσανατολισμός. Αναφορά σε άτομα με ειδικές ανάγκες”, εκδ. “Γρηγόρη”, Αθήνα 1990, σελ. 60-68, 115-122.

δ) Στην κοινωνική ενσωμάτωση του ανθρώπου.⁹

Όμως, παρ'όλη την αναγκαιότητα κοινωνικής συμβίωσης των ανθρώπων, μέσω των δυνατοτήτων που προσφέρει η μέσω της εργασίας συμμετοχή στο κοινωνικό γίνεσθαι, πολλοί άνθρωποι, για διάφορους λόγους (υποκειμενικούς ή και αντικειμενικούς) δεν έχουν ίσες ευκαιρίες προετοιμασίας και "αναλογικής" συμμετοχής σ'αυτό. Η απουσία ορισμένων ανθρώπων από το κοινωνικό γίνεσθαι έχει ως συνέπεια, είτε να μην αποκτούν οι άνθρωποι αυτοί προσωπική ταυτότητα (ελεύθερης προσωπικότητας) και να αλλοτριώνονται εξαρτώμενοι από το κατά συγκυρία περιβάλλον (οικογενειακό, ιδρυματικό, φιλανθρωπικό, παροχών κ.λπ.), είτε να περιθωριοποιούνται, να εξαθλιώνονται και να αποκόπτονται ή να απορρίπτονται απ' αυτό.

Κατά συνέπεια, η αγωγή και οι παράγοντες της αγωγής οφείλουν να προετοιμάζουν όλα τα μέλη, που συναπαρτίζουν την κοινωνία των ανθρώπων, έτσι ώστε η ελεύθερη και υπεύθυνη προσωπικότητα: α) Να "καλλιεργείται" με την ελεύθερη (στην οικογένεια και την κοινωνία) και την κατά σύστημα αγωγή (στις εκπαιδευτικές μονάδες γενικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης). β) Να ενεργοποιείται με την εργασιακή-επαγγελματική-οικονομική ένταξη, ανάλογα με το ενδιαφέρον, που θα υπάρχει εκ μέρους του κάθε ανθρώπου, αλλά και τις υφιστάμενες υποκειμενικές και, κυρίως, αντικειμενικές δυνατότητες¹⁰. γ) Να ενεργεί αμφίδρομα, δηλαδή τόσο προς την κατεύθυνση του άλλου, με τη συνεργασία

των ΑΜΕΑ και των εκπροσώπων τους¹¹ και με την αλληλο-αποδοχή ΑΜΕΑ και μη ΑΜΕΑ, όσο και προς την κατεύθυνση του

---

9. Βλ. σχετ.: α) Σκ. Παπαϊωάννου, ό.π. σελ. 17.

β) Ψήφισμα του Συμβουλίου της 20ης Δεκεμβρίου 1996 σχετικά με την ισότητα των ευκαιριών για τα άτομα με ειδικές ανάγκες, Ε.Ε. C 12/13.1.1997: Κατευθυντήριες γραμμές, παράγρ. 3.β, σελ. 24.

10. Πρβλ.: Λ. Δελλασούδας, "Η ειδική επαγγελματική κατάρτιση", σειρά αυτοτελών δημοσιευμάτων περιοδικού "Παρουσία", Αθήνα 1992, σελ. 30-31.

11. Βλ. σχετ.: Λ. Δελλασούδας, "Κοινωνική κοινωνική πολιτική και ειδική επαγγελματική κατάρτιση", εκδ. Πανεπιστημίου Αθηνών: Βιβλιοθήκη Σ. Σαριπλόου, Αθήνα 1991. σελ. 137.

εαυτού του. Η αλληλοαποδοχή οδηγεί και στη μη παρεμπόδιση του ΑΜΕΑ εκ μέρους του μη ΑΜΕΑ, υπό τη μορφή στέρησης κάποιων δικαιωμάτων (εκπαίδευσης, αποκατάστασης, ένταξης), καθώς και στη μη παγίωση παροχών ή άλλων ενισχύσεων που οδηγούν σε οποιαδήποτε μορφή εξάρτησης.

Στο πλαίσιο αυτό η συμβολή και της ορθόδοξης χριστιανικής Εκκλησίας (ως παράγοντος που συμβάλλει στη διαδικασία ένταξης των ΑΜΕΑ), θα πρέπει, όπως πιστεύουμε, να εκδηλωθεί μέσω της θρησκευτικής αγωγής και της πράξης που στηρίζεται σ'αυτή, ώστε τελικά να εκφραστεί όχι μόνο από τη διοικούσα Εκκλησία, αλλά από το σύνολο των πιστών της. Διότι η ένταξη περιλαμβάνει, εκτός των άλλων, και το εύρος και τον προσανατολισμό των κοινωνικών συναναστροφών,¹² οι οποίες μπορούν να εμφανιστούν και να καλλιεργηθούν και στο πλαίσιο της εκκλησιαστικής ζωής καθημερινά (λατρευτικής, μυστηριακής, επ' ευκαιρία εορταστικών εκδηλώσεων κ.ά.). Βασική προϋπόθεση για την επίτευξη του στόχου αυτού είναι η αποδοχή και πραγμάτωση της ένταξης ως καλλιέργειας της "συμβίωσης και της συνεργασίας ανάπηρων και μη ανάπηρων ατόμων",¹³ αφού "η Εκκλησία δεν είναι ιδεολογία, είναι κυρίως και προπάντων ζωή... προσφορά ζωής... μέσα από τη φιλανθρωπία, την ψυχαγωγία, την προσφορά ουσιαστικής μετουσίωσης".¹⁴ Η έννοια όμως της συμβίωσης, της συνεργασίας και της αγάπης δεν καταργεί την υποχρέωση και το δικαίωμα της εργασίας, σύμφωνα και με την περί εργασίας αντίληψη της

12. Βλ. σχετ.: Α. Dobbins και Τ. J. de la Mare, " Η μέτρηση της ακαδημαϊκής προόδου των μαθητών με ειδικές ανάγκες που φοιτούν σε γενικά σχολεία: ένα δύσκολο πρόβλημα". Άρθρο στο *"Συνεκπαίδευση παιδιών με και χωρίς προβλήματα μάθησης και συμπεριφοράς"*, επιμ. Ε. Τάφα, εκδ. "Ελληνικά Γράμματα", Αθήνα 1997, σελ. 168-169.

13. Βλ. σχετ.: Σ. - Γ. Σούλης, "Τα παιδιά με βαριά νοητική καθυστέρηση και ο κόσμος τους. ; Άτομα με πολλαπλές αναπηρίες", εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1997, σελ. 201.

14. Βλ. σχετ.: Π. Ρούσος, "Ψυχοκοινωνικά προβλήματα και σύγχρονοι νέοι: Η εκκλησιαστική εμπειρία". Στα Πρακτικά του 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου της Εταιρείας Παιδαγωγικών Επιστημών Κομοτηνής: *"Ψυχοκοινωνικά προβλήματα"*, εκδ. "Γραφίστας", Κομοτηνή 1997, σελ. 38-39 και 41.

χριστιανικής διδασκαλίας,¹⁵ αλλά και τις απαιτήσεις της βιομηχανικής κοινωνίας, όπου το επάγγελμα αποτελεί τον βασικότερο παράγοντα κοινωνικής αναγνώρισης και το κύριο μέσο αυτοσυντήρησης¹⁶.

Αυτή ακριβώς η μορφή δράσης αποτελεί και το κυρίως ζητούμενο από πλευράς μας, έχοντας πάντοτε βέβαια προ οφθαλμών και τη γενικότερη εμπειρία των χριστιανικών πρωτοβουλιών στο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης· θέμα με το οποίο ασχολούμεθα στην επόμενη ερευνητική φάση. Όμως, σημειώνουμε από τώρα ότι δεν προσβλέπουμε σε μια πρόταση επιβολής εκ των άνω ενιαίας γραμμής, υπό μορφή οδηγιών και κατευθύνσεων ή παρουσίασης απλών θεωρητικών προσεγγίσεων, αλλά στη διευκόλυνση και στη διεύρυνση των επιλογών, των πρωτοβουλιών και της γενικότερης δράσης του κάθε κληρικού και των συνεργαζόμενων με την ενορία του προσώπων.

Ο ρόλος της θρησκευτικής αγωγής, (είτε στο εκκλησιαστικό περιβάλλον είτε στο πλαίσιο του σχολικού προγράμματος) στη διαδικασία κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ αποτελεί βέβαια τον τελικό στόχο μας. Το βασικό αυτό θέμα αποτελεί το αντικείμενο της καταληκτικής ενέργειας, στο πλαίσιο του όλου προγράμματος. Διότι για να καταλήξουμε σε μια ενσυνείδητη και διαρκή σταθερή συμπεριφορά, σύμφωνα με μια ολοκληρωμένη και εφαρμόσιμη χριστιανική πρόταση, είναι απαραίτητη η προαπαιτούμενη γνώση. Η ακριβής, δηλαδή, γνώση της χριστιανικής διδασκαλίας και πράξης, και των προϋποθέσεων και των όρων, σύμφωνα με τους οποίους η χριστιανική αντίληψη μπορεί να εκδηλώνεται ως

---

15. Βλ. σχετ.:α) "...ει τις ου θέλει εργάζεσθαι, μηδέ εσθιέτω", Θεσσ. Β' γ' 10, "...και εργάζεσθαι ταις ιδίαις χερσίν υμών, καθώς υμίν παρηγγείλαμεν, ίνα περιπατήτε ευσημόνως προς τους έξω και μηδενός χρείαν έχητε.", Θεσσ. Α' δ' 11-12.

β) Π. Μπρατσιώτης, "Χριστιανισμός και εργασία", ανάπτυπο από το περιοδικό "Εκκλησία", Αθήναι 1959.

γ) Δ. Σαβράμης, "Η περί εργασίας διδασκαλία του Αποστόλου Παύλου", Αθήναι 1962.

16. Βλ. σχετ.: Π. Σινόπουλος, "Εργασία με σχέσεις αλληλεγγύης οικογενειακού τύπου. Η οικογένεια ως μονάδα εργασίας του λαού της Παλαιάς Διαθήκης", εκδ. Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1997, σελ. 72 και 76.

απάντηση στις σύγχρονες ανάγκες και απαιτήσεις. Επειδή όμως οι ενέργειες για επίτευξη του τελικού στόχου, υπό τις παρούσες συνθήκες, δεν μπορούν να επιταχυνθούν, προβαίνουμε στην κατά φάση δημοσίευση των επί μέρους αποτελεσμάτων, τα οποία αποτελούν το προϊόν των ενεργειών που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο του συνολικού ερευνητικού προγράμματος. Σημειώνουμε εδώ ότι το υπό έκδοση πρώτο τεύχος με τίτλο “Εκκλησία και ΑΜΕΑ”, το οποίο αναφέρεται στην 1η εκδήλωση (βλ. παράρτημα IV) που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του όλου προγράμματος σε συνεργασία και με τις κκ. Βαρβάρα Καλογεροπούλου-Μεταλληνού, θεολόγο και φιλόλογο, και Γεωργία Μπάκα, φιλόλογο, περιλαμβάνει:

(α) τους χαιρετισμούς εκπροσώπων της Πολιτείας, της Εκκλησίας, του Πανεπιστημίου και των ίδιων των ΑΜΕΑ, μέσα από τους οποίους εκφράζονται και οι απόψεις τους για τη χρησιμότητα του ερευνητικού προγράμματος,

(β) την εισηγητική έκθεση του γράφοντος,

(γ) τις ακόλουθες εισηγήσεις: 1) Κ. Βλάχου, “Η θέση των ΑΜΕΑ στην Παλαιά Διαθήκη”, 2) Β. Φειδά, “Θεσμική μέριμνα της Εκκλησίας για τα ΑΜΕΑ στη Βυζαντινή περίοδο”, 3) αρχιμανδρίτου Μ. Φιλοθέου, “Εκκλησία και ΑΜΕΑ”, 4) Α. Σταυροπούλου, “Ποιμαντική προσέγγιση της κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ”, 5) Α. Παπαντωνίου, “Κοινωνική ένταξη των ΑΜΕΑ”, 6) Θ. Παπακωνσταντίνου, “Κοινωνική αγωγή, Εκκλησία και ΑΜΕΑ”, 7) πρωτοπρεσβύτερου Α. Αυγουστίδη, “Κοινωνική επανένταξη χρονίως ψυχικώς πασχόντων”, 8) Γ. Κρουσταλάκη, “Συμβουλευτική και εκπαίδευση γονέων με παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες”, 9) Α. Βουρλή, “Η ιερά ψαλμωδία ως μέσον αγωγής”, 10) Θ. Βάρελη, “Το ειδικό παιδί και η θρησκευτική του αγωγή”, και

(δ) εισηγήσεις-προτάσεις εκ μέρους εκπροσώπων συνδικαλιστικών οργανώσεων των ΑΜΕΑ: κ.κ. Γεωργίου Βαρδακαστάνη (προέδρου ΕΣΑΕΑ), Σοφίας Καρκαντζού (Γ.Γ. Πανελληνίου Συλλόγου Παραπληγικών), Ηλία Σοφιανού (Προέδρου Πανελληνίας Ομοσπονδίας Συλλόγων Μεσογειακής Αναιμίας).

Η ανά χειράς εργασία, όπως ήδη έχει σημειωθεί, αποτελεί το δεύτερο τεύχος της σχετικής σειράς και περιλαμβάνει τα απο-

τελέσματα της έρευνας, που πραγματοποιήσαμε στις 1. Μητροπόλεις (Ι.Μ.) της Ελληνικής Επικράτειας και σε νεανικές οργανώσεις, με σκοπό: α) τη δημιουργία μιας πρώτης γενικής εικόνας της δράσης, που έχει αναπτυχθεί στο χώρο της Εκκλησίας για την κοινωνική ένταξη των ΑΜΕΑ και β) την καταγραφή των υφιστάμενων προτάσεων, που προκύπτουν από την υπάρχουσα μέχρι τώρα δράση, προκειμένου στη συνέχεια να καταστεί γόνιμη η συζήτηση για τον τρόπο οργάνωσης και προώθησης των μελλοντικών ενεργειών, όπως αυτές υπαγορεύονται από τις σημερινές κοινωνικές απαιτήσεις, σε συνδυασμό με την υπάρχουσα εμπειρία και επί τη βάσει πάντοτε της χριστιανικής πίστης και διδασκαλίας.

Πέραν των στοιχείων αυτών παραθέτουμε πληροφορίες και από άλλες πηγές. Για το σύνολο των πηγών προέλευσης των πληροφοριών γίνεται λόγος στις επόμενες παραγράφους (2.1, 2.2 και κυρίως 2.3).

2. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΚΑΙ ΠΕΔΙΟ. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ

* ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΚΑΙ ΠΕΔΙΟ.
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ

- *Ερευνητικό πρόβλημα*
- *Ερευνητική πορεία, ερευνητικό πεδίο και τρόπος παρουσίασης των δεδομένων*
- *Χαρακτηριστικά και πλήθος των πηγών προέλευσης των πληροφοριών*

2.1 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Όπως σημειώσαμε στην εισαγωγή, η όλη ερευνητική προσπάθεια, που πραγματοποιείται στο πλαίσιο του προγράμματος “θρησκευτική αγωγή και κοινωνική ένταξη των ΑΜΕΑ”, έχει ως αφετηρία την ύπαρξη του σύνθετου παιδαγωγικού προβλήματος της κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ.¹⁷ Η αντιμετώπιση του προβλήματος αυτού απαιτεί, λόγω της ιδιαιτερότητάς του, τη συνεργασία όλων των παραγόντων και των μέσων της αγωγής (Οικογένειας, Σχολείου, Εκκλησίας, Κοινωνίας,

Πολιτείας και εθισμού, παραδείγματος, διδασκαλίας αντίστοιχα)¹⁸.

17. Βλ. σχετ. α) ό.π. υποσημείωση 6.

β) ό.π. HELIOS II, “Ευρωπαϊκός οδηγός ορθής πρακτικής-Παροχή ίσων ευκαιριών στα Άτομα με Ειδικές Ανάγκες”. Στον Οδηγό αυτό, που συντάχθηκε από την Ομάδα Εμπειρογνομόνων του προγράμματος “HELIOS”, περιλαμβάνονται εκτός των άλλων και “επισκόπηση των Πρότυπων Κανόνων του ΟΗΕ σχετικά με την ισότητα των ευκαιριών για τα ΑΜΕΑ” (σελ. 131-133). Τα θέματα στα οποία αναφέρονται οι “Πρότυποι Κανόνες” του ΟΗΕ είναι τα εξής: ευαισθητοποίηση, ιατρική φροντίδα, αποκατάσταση, υπηρεσίες στήριξης, πρόσβαση, εκπαίδευση, απασχόληση, σταθερές αποδοχές και κοινωνική ασφάλιση, οικογενειακή ζωή και προσωπική ολοκλήρωση, πολιτιστική καλλιέργεια, ψυχαγωγία και αθλητισμός, θρησκεία, πληροφόρηση και έρευνα, χάραξη πολιτικής και προγραμματισμός, νομοθεσία, οικονομικές πολιτικές, συντονισμός εργασίας, οργανώσεις ΑΜΕΑ, κατάρτιση προσωπικού, εθνική εποπτεία και αξιολόγηση των προγραμμάτων ειδικών αναγκών και της εφαρμογής των Προτύπων Κανόνων, τεχνική και οικονομική συνεργασία, διεθνής συνεργασία.

γ) Λ. Δελλασούδας: (i) “ Κοινωνική εκπαιδευτική πολιτική και προοπτικές για την κοινωνική ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες”, εισήγηση στο σεμινάριο “*Η ελληνική εκπαίδευση στο κοινοτικό πλαίσιο*”, εκδ. Ινστιτούτου Παιδαγωγικών Ερευνών του Λυκείου Βάσκα, Αθήνα 1990, σελ. 141-162. (ii) “Κοινωνική κοινωνική πολιτική και ειδική επαγγελματική κατάρτιση”, ό.π. (iii) “ Η πορεία του επαγγελματικού προσανατολισμού των ΑΜΕΑ. Μια εμπειρία από τον ελβετικό χώρο”, άρθρο στον τιμητικό τόμο “*ΧΑΡΙΣ*” (αφιέ-ρωμα στον καθηγητή της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Ν. Μελανίτη), Αθήνα 1991, σελ. 343-360. (iv) “ Η ειδική επαγγελματική κατάρτιση”, ό.π.

18. Βλ.: α) Δ. Γεώργας, “Κοινωνική Ψυχολογία”, τόμ. Α΄, έκδ. Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1986, σελ. 83, 100, 107.

β) Α. Δανασσής- Αφεντάκης, “Εισαγωγή στην Παιδαγωγική”, τόμ. Α΄, εκδ. “Μαυρομάτη”, Αθήνα 1992, σελ. 237-251.

Η απαιτούμενη συνεργασία θα πρέπει να εκδηλώνεται προς δύο κατευθύνσεις: πρώτον, προς την κατεύθυνση των ιδίων των ΑΜΕΑ, μέσω της κατάλληλης προετοιμασίας τους για την επί ίσοις όροις-“αναλογική” συμμετοχή τους στο κοινωνικό γίγνεσθαι¹⁹ και δεύτερον, προς την κατεύθυνση των λοιπών μελών της κοινωνίας μας, προκειμένου να εξελιχθεί η προσπάθεια “μεταλλαγής” της κοινω-νικής στάσης από αρνητική ή ουδέτερη σε σταθερά θετική και ενεργό στάση²⁰. Κατά συνέπεια, ο ρόλος που μπορεί να παίζει το ΑΜΕΑ στο κοινωνικό σύστημα δεν είναι μόνο προσωπική υπόθεσή του, αλλά και υπόθεση της ομάδας, η οποία θα πρέπει να το αποδεχτεί ως “κανονικό” μέλος της²¹. Σε μια τέτοια γενική προσπάθεια ο ρόλος της θρησκευτικής αγωγής γενικότερα και της Εκκλησίας ειδικότερα είναι ιδιαίτερα χρήσιμος. Όμως κάθε ενέργεια, προς την κατεύθυνση αυτή, δεν μπορεί παρά να ξεκινά από το σημείο, στο οποίο βρισκόμαστε σήμερα και, λαμβάνοντας υπόψη τα υφιστάμενα προβλήματα, τις προτάσεις και τις δυνατότητες, να προχωρεί στη μελέτη και την εφαρμογή των κατάλληλων αλλά και εφικτών λύσεων.

Για το λόγο αυτό τα θέματα, τα οποία εξετάζονται στην ερευνητική αυτή φάση, είναι κυρίως: α) κριτική περιγραφή της υπάρχουσας κατάστασης στο πλαίσιο της δράσης των Ι.Μ. και β)

γ) Γ. Κρουσταλάκης, “ Διαπαιδαγώγηση. Πορεία ζωής”, Αθήνα 1985, σελ. 186.

δ) Ν. Πετρουλάκης, “Ψυχολογία της προσαρμογής”, εκδ. “Γρηγόρη”, Αθήνα 1984, σελ. 249-250.

ε) Γιάν. Χαραλαμπόπουλος, “Ψυχοπαιδαγωγικά άρθρα και μελετήματα”, Αθήνα 1986, σελ. 80, 83-87.

ς) Κ. Χάρης, “Παράγοντες αγωγής”, *Παιδαγωγική και Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό*, εκδ. “Ελληνικά Γράμματα”, Αθήνα 1989, τόμ. 1, σελ. 73-75.

19. Βλ.: Λ. Δελλασούδας, ό.π. εισήγηση στην ημερίδα “*Εκκλησία και ΑΜΕΑ*”.

20. Την μεταλλαγή αυτή αποτυπώνει χαρακτηριστικά και η επιγραμματική έκφραση: “Από τον Καιάδα στον Αντικαιάδα” που έχει διατυπωθεί από τον καθηγητή της Παιδαγωγικής Ι. Μαρκαντώνη, σύμφωνα με δήλωση του ίδιου.

21. Για τον τρόπο ένταξης και των στάσεων των προσώπων εν γένει, στην κοινωνική ομάδα βλ.: α) Δ. Γεώργας, “Κοινωνική Ψυχολογία”, τόμος Α΄, σελ. 120-309 & τόμος Β΄ σελ. 9-124. β) Ι. Μαρκαντώνη, “Ανθρωπαγωγική”, τόμος Α΄, Αθήνα 1990, σελ. 202-205.

προτάσεις, που διατυπώνονται εκ μέρους τους, αλλά και από άλλους, για τη δυνατότητα νέων δραστηριοτήτων. Τα ζητήματα αυτά αποτελούν, όπως πιστεύουμε, σημαντική συμβολή στη συστηματοποίηση του σχετικού προβληματισμού για την ανάπτυξη, ενδεχομένως, νέας ή συμπληρωματικής δράσης. Η όλη προσπάθεια δεν αποβλέπει στην απογραφή των ΑΜΕΑ, που καλύπτει η Εκκλησία, κατά κατηγορία, φύλο, ηλικία, ή άλλα χαρακτηριστικά (ποσοτικά, κατηγορικά, ποιοτικά) και την εν συνεχεία συγκριτική θεώρηση των δεδομένων με αντίστοιχα πραγματικά μεγέθη ή άλλες ανάλογες δραστηριότητες. Αποσκοπεί αρχικά στην ανίχνευση των αλλαγών, οι οποίες, όπως πιστεύουμε, έχουν ήδη αρχίσει να εμφανίζονται στο γενικότερο χριστιανικό κλίμα, ξεκινώντας από το “μικροκλίμα” της κάθε Ι.Μ., που μάλιστα μπορεί και να μην είναι ευρύτερα γνωστό, ακόμη και μεταξύ των Ι.Μ., δεδομένου ότι η ορθόδοξη χριστιανική Εκκλησία δεν διαφημίζει ή έστω δεν προβάλλει το έργο της και, σε κάθε περίπτωση, δεν προσηλυτίζει.

Οι αλλαγές αυτές αναζητούνται, από πλευράς μας, πάντοτε προς την κατεύθυνση της παροχής βοήθειας για αυτοδυναμία του προσώπου που έχει ειδικές ανάγκες, προκειμένου να τις αντιμετωπίζει με, όσο το δυνατόν, μικρότερη άμεση στήριξη εκ μέρους των άλλων προσώπων ή φορέων κοινωνικού χαρακτήρα. Με άλλα λόγια επιζητείται ο περιορισμός της εξάρτησης από άλλα πρόσωπα ή φορείς παροχής βοήθειας. Θα πρέπει να τονιστεί εξ αρχής ότι δεν είμαστε κατά της φιλανθρωπίας ή του φιλάνθρωπου πνεύματος, το οποίο, όπως πιστεύουμε, δεν θα πάψει ποτέ να είναι δείγμα ή εκδήλωση της χριστιανικής συμπεριφοράς, αλλά είμαστε υπέρ του θείου δώρου της αυτονομίας, που επιτρέπει μεν στη μία πλευρά την ελευθερία αποφάσεων, υποχρεώνει όμως και την άλλη σε απο-δοχή των ευθυνών της, όπου η αυτονομία των άλλων εμποδίζεται.

Σε ό,τι αφορά στον δεύτερο στόχο της ερευνητικής αυτής φάσης, δηλαδή στην αναζήτηση των υφιστάμενων προτάσεων, θεωρήσαμε ότι ήταν χρήσιμο να αναζητηθούν, πέραν από τις προτάσεις των Ι.Μ., και οι απόψεις και οι προτάσεις: α) χριστιανικών νεανικών οργανώσεων, αφού αύριο απ’ αυτές, κυρίως, θα

προέρχεται ένα μεγάλο μέρος των λειτουργιών-υπηρετών της Εκκλησίας, καθώς και β) άλλων φορέων και προσώπων, έστω και αν αυτοί δεν αποτελούν, σε όλες τις περιπτώσεις, (όπως π.χ. η περίπτωση των Νεανικών Οργανώσεων), επαρκείς, από πλευράς ποσοτικής, πηγές. Με βάση το σκεπτικό αυτό, ως προς την προβληματική του υπό εξέταση ζητήματος, σχηματίζεται, ερευνητικά, και η αναζητούμενη εικόνα του “σήμερα” και του “αύριο” της σχετικής χριστιανικής δράσης.

2.2 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ, ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΕΔΙΟ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Όπως σημειώσαμε προηγουμένως, τα στοιχεία που συγκεντρώσαμε για την πραγμάτωση του ερευνητικού στόχου προέρχονται, κυρίως, από τις Ι.Μ. της Ελληνικής Επικράτειας και, δευτερευόντως, από άλλες πηγές του ευρύτερου χριστιανικού χώρου, οι οποίες όμως έχουν εκδηλωμένο ενδιαφέρον για τα ΑΜΕΑ. Πρόκειται για νεανικές οργανώσεις-ενώσεις (Ν.Ο.), για εκπαιδευτικούς, κληρικούς, φοιτητές, τα ίδια τα ΑΜΕΑ κ.ά. Το ερωτηματολόγιο, που χρησιμοποιήσαμε (βλ. παράρτημα ΙΙ) για το σκοπό αυτό, εστάλη τον Ιούνιο 1995 στους παραλήπτες με συστημένη επιστολή (βλ. παράρτημα Ι), αποδεικτικό παραλαβής του συστημένου αντικειμένου και έτοιμο απαντητικό φάκελλο, προκειμένου να διασφαλιστεί η βεβαία παραλαβή και επιστροφή του. Για τις περιπτώσεις εκείνες που δεν επιστράφηκαν από τις υπηρεσίες των Ελληνικών Ταχυδρομείων οι αποδείξεις παραλαβής του ερωτηματολογίου (16 Ι.Μ. και 7 Ν.Ο.) έγινε τηλεφωνική επαλήθευση της παραλαβής του. Σημειώνεται ότι στο ερωτηματολόγιο περιλαμβάνονταν και πληροφορίες για τον τρόπο επικοινωνίας με τον αποστολέα σε περίπτωση που υπήρχε ανάγκη παροχής διευκρινίσεων. Μετά την παρέλευση ικανού χρόνου εστάλη υπομνηστική επιστολή, όπου καθυστέρωσε η απάντηση, καθώς και νέο αντίτυπο του ερωτηματολογίου, για τις περιπτώσεις που υποστηρίχτηκε ότι δεν είχε παραληφθεί η αρχική επιστολή. Παρ'όλα αυτά, τελικά, το ποσοστό των απαντηθέντων ερωτηματολογίων δεν υπήρξε ικανοποιητικό. Η επισήμανση αυτή δεν αποτελεί κριτική για το εύρος της δράσης που έχει αναληφθεί, εκ μέρους των Ι.Μ. και των Ν.Ο., αλλά προβολή της αναγκαιότητας για: α) αναζήτηση προτάσεων, β) διερευνητική εφαρμογή νέων ή και παλαιών λύσεων-μέτρων για την κοινωνική ένταξη των ΑΜΕΑ και γ) διεύρυνση και ανάπτυξη της σχετικής δράσης.

Κατά συνέπεια, τα ερευνητικά δεδομένα, που έχουν συλλεγεί (δεν περιλαμβάνεται σ'αυτά και το περιεχόμενο απλών απαντητικών επιστολών εκ μέρους των ιδίων των μητροπολιτών, που σε μερικές περιπτώσεις ήταν ιδιόχειρες), παρόλο ότι αντιπροσωπεύουν ένα μέρος των Ι.Μ., συγκεκριμένα το 29,3%

(βλ. πίνακα 1), δεν παύουν να έχουν σημαντική αξία, αφού περιγράφουν και προβάλλουν τις λίγες, έστω, αυτές προτάσεις.

Πίν. 1.
Αριθμός των Ι.Μ. και των Ν.Ο. που ρωτήθηκαν και αντίστοιχος αριθμός απαντήσεων

Ερωτηθέντες και απαντήσαντες	Ι.Μ.		Ν.Ο.	
	αρ.	%	αρ.	%
Ερωτήθηκαν	93	100,00	31	100,00
Ερωτηματολόγια που επιστράφηκαν:				
• ως αζήτητα	---	---	3	9,70
• λόγω κατάργησης	1	1,07	---	---
Ερωτήθηκαν (τελικά)	92	100,00	28	100,00
Απάντησαν	27	29,35	4	14,28
Από τους απαντήσαντες:				
• απάντησαν στο ερωτηματολόγιο	23	85,19	4	100,00
• απάντησαν χωρίς να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο	4	14,81	---	---
Χρησιμοποιούμενες απαντήσεις επί 92 και 28 περιπτώσεων αντίστοιχα	23	25,00	4	14,28

Το σύνολο των ερευνητικών δεδομένων παρουσιάζεται είτε υπό τη μορφή συνοπτικής περιγραφής, είτε υπό τη μορφή πινάκων που σχολιάζονται κατά περίπτωση. Σημειώνεται ότι, όπου το άθροισμα των ποσοστιαίων κατανομών, που παρουσιάζονται στους πίνακες, υπερβαίνει το 100%, αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τα επί μέρους χαρακτηριστικά των μεταβλητών, στα οποία αναφέρονται τα ποσοστά, δεν συναντώνται μόνο αυτοτελώς, αλλά και σε συνδυασμό με άλλα χαρακτηριστικά. Π.χ. στην περίπτωση της κατηγορικής μεταβλητής για την ιδιότητα των προσώπων που

παρέχουν ψυχολογική και πνευματική στήριξη (βλ. πίνακα 10.2), παρέχεται από κληρικούς σε 17 από τις 23 Ι.Μ., δηλαδή στο 74% των Ι.Μ. Το γεγονός αυτό όμως δεν σημαίνει ότι όλες οι άλλες κατηγορίες προσώπων εμφανίζονται μόνο στις υπόλοιπες 6 περιπτώσεις (ποσοστό 26%). Πράγματι, σε 18 από τις 23 Ι.Μ. (ποσοστό 78%) η πνευματική στήριξη βλέπουμε να παρέχεται και από λαϊκούς, δηλαδή οι λαϊκοί μπορεί να συνεργάζονται είτε με τους κληρικούς, είτε με άλλα πρόσωπα, είτε να την παρέχουν και μόνοι τους, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι έχουμε υπέρβαση του 100%, διότι στην περίπτωση αυτή τα ποσοστά 74% και 78% δεν αθροίζονται. Στην όλη παρουσίαση των αποτελεσμάτων περιλαμβάνονται και οι απόψεις των Ν.Ο., παρόλο ότι οι απαντήσεις τους ήταν ελάχιστες (απάντησε το 14,3%, βλ. πίνακα 1), διότι η κάθε άποψη των σημερινών νέων, των αυριανών ηγετών της κοινωνίας δεν πρέπει να μας αφήνει αδιάφορους. Ο λόγος της μικρής συγκομιδής απαντήσεων από τις Ι.Μ. και κυρίως από τις Ν.Ο. δεν θα πρέπει να αποδοθεί σε ανεπαρκή προσπάθεια ή έλλειψη διάθεσης και των δύο πλευρών, ερευνητού και ερωτηθέντων αντίστοιχα. Ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά στις Ν.Ο., οι λόγοι θα πρέπει να αναζητηθούν στην έλλειψη οργανωμένης λειτουργικής δομής των Ν.Ο., η οποία, όπως πιστεύουμε, δεν επέτρεψε την κανονική συνεργασία μας.

Όπως και αν έχει το πράγμα, αναγνωρίζουμε ότι όλοι, Ι.Μ. και Ν.Ο., είχαν τη διάθεση και την επιθυμία να συμβάλλουν στην προσπάθεια μας, λόγοι όμως αντικειμενικοί, δηλαδή ανεξάρτητοι της θελήσεώς τους, δεν συνηγόρησαν προς τον σκοπό αυτό. Προς όλους ανεξαιρέτως εκφράζουμε τις θερμές μας ευχαριστίες.

Τέλος σημειώνουμε ότι οι πληροφορίες, οι προτάσεις και οι παρατηρήσεις που προέρχονται από τις υπόλοιπες πηγές, καθώς και η ιδιότητα των προσώπων που συναποτελούν τις πηγές αυτές, συνελέγησαν μέσω πληροφοριακού εντύπου (βλ. παράρτημα ΙΙΙ) στην ημερίδα της 9ης Μαΐου 1994 (1η εκδήλωση του προγράμματος), το οποίο συμπλήρωσαν τα πρόσωπα που έλαβαν μέρος σ'αυτή. Τα πρόσωπα αυτά, ομοίως, ευχαριστούμε ιδιαίτερως.

2.3 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΠΛΗΘΟΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ

Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη παράγραφο (2.2.), στις πηγές άντλησης των πληροφοριών μας περιλαμβάνονται, κατά κύριο λόγο, οι Ι.Μ. της Ελλάδος, δευτερευόντως οι Ν.Ο. και, συμπληρωματικώς, τα πρόσωπα που παραβρέθηκαν στην ημερίδα της 9ης Μαΐου 1994. Σύμφωνα με τα αναλυτικά στοιχεία, που απεικονίζονται στον πίνακα 1, το ερωτηματολόγιο εστάλη σε: α) 93 Ι.Μ. (βλ. σχετ.: “Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος”, εκδόσεις Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 1995) και β) σε 31 ανεξάρτητες οργανώσεις (ενώσεις, συλλόγους, συνδέσμους, κινήσεις, κέντρα, νεολαίες), κυρίως νεανικές, σύμφωνα με προτάσεις των φοιτητών που επιμελήθηκαν της αποστολής του ερωτηματολογίου ή των συνεργατών που μετείχαν στην ερευνητική ομάδα κατά την έναρξη (α΄ φάση) του προγράμματος (βλ. εισήγησή μας στην ημερίδα της 9ης Μαΐου '94).

Αναλυτικότερα, σε ό, τι αφορά στις απαντήσεις των Ι.Μ. και των Ν.Ο., όπως προκύπτει από τον πίνακα 1, οι πληροφορίες και οι προτάσεις που ακολουθούν αντιστοιχούν στο 25% των Ι.Μ. και, όπου αναφερόμαστε και στις Ν.Ο., στο 14% αυτών που ρωτήθηκαν. Όπου προστίθενται και άλλες απόψεις, αυτές προέρχονται από το 41% αυτών που μετείχαν στην ημερίδα της 9ης Μαΐου 1994, οι οποίοι και αποτελούν υποομάδες με διαφορετική ιδιότητα κάθε μία. Οι σχετικές πληροφορίες, από την τελευταία κατηγορία ερωτηθέντων, συγκεντρώθηκαν μέσω έντυπου (βλ. παράρτημα ΙΙΙ), το οποίο δόθηκε στο τέλος της υπόψη ημερίδας στους μετέχοντες σ' αυτή. Το έντυπο αυτό το συμπλήρωσαν 53 πρόσωπα (26 γυναίκες και 27 άνδρες), από τα 130 (65 γυναίκες και 65 άνδρες) που έλαβαν μέρος στην ημερίδα, δηλαδή από το 41% του συνόλου των προσώπων αυτών. Η κατανομή, ως προς την ιδιότητα, των προσώπων που συμπλήρωσαν το σχετικό έντυπο απεικονίζεται στον πίνακα 2. Από τον πίνακα αυτόν προκύπτει ότι το 38%, απ' αυτούς

Πίν. 2.
Κατανομή ως προς την ιδιότητα των προσώπων
που έλαβαν μέρος στην ημερίδα της 9ης Μαΐου '94 και
αντίστοιχοι αριθμοί αυτών που συμπλήρωσαν το
πληροφοριακό έντυπο που είχε δοθεί.

α/α	Ιδιότητα	Έλαβαν μέρος στην ημερίδα		Συμπλήρωσαν το έντυπο	
		αρ.	%	αρ.	%
1.	Κληρικοί (μητροπολίτες, αρχιμανδρίτες, ιερείς)	6	4,6	2	3,8
2.	Πανεπιστημιακοί (μέλη ΔΕΠ)	21	16,1	5	9,4
3.	Εκπαιδευτικοί	33	25,5	11	20,7
4.	Εκπαιδευτικοί σε ειδικά σχολεία ή άλλες εκπαιδευτικές μονάδες	9	6,9	4	7,5
5.	Φοιτητές	19	14,6	11	20,7
6.	Σχολικοί σύμβουλοι	2	1,5	1	1,9
7.	Κοινωνικοί λειτουργοί	6	4,6	3	5,7
8.	Δημόσιοι υπάλληλοι	6	4,6	2	3,7
9.	Δημόσιοι υπάλληλοι σε υπηρεσίες για ΑΜΕΑ	4	3,1	3	5,7
10.	Ελεύθεροι επαγγελματίες	2	1,5	---	---

(Συνεχίζεται στην επόμενη σελίδα)

(Συνέχεια πίν. 2. από την προηγούμενη σελίδα)

α/α	Ιδιότητα	Έλαβαν μέρος στην ημερίδα		Συμπλήρωσαν το έντυπο	
		αρ.	%	αρ.	%
11.	Συνταξιούχοι	4	3,1	3	5,7
12.	Οικιακά	5	3,9	---	---
13.	ΑΜΕΑ	3	2,3	1	1,9
14.	Γονείς ΑΜΕΑ	3	2,3	3	5,7
15.	Εκπρόσωποι ΑΜΕΑ	5	3,9	3	5,7
16.	Μη δηλώσαντες	2	1,5	1	1,9
	Σύνολο	130	100	53	100

που απάντησαν, είναι εκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων, το 21% φοιτητές, το 13% ΑΜΕΑ, εκπρόσωποι συλλόγων ΑΜΕΑ και γονείς ΑΜΕΑ, το 6% κοινωνικοί λειτουργοί, το 4% κληρικοί και το υπόλοιπο 7% πρόσωπα ασχολούμενα με τα οικιακά, συνταξιούχοι και μη δηλώσαντες ιδιότητα.

Έπειτα απ'αυτά, οι πηγές πληροφόρησης, που συνδέονται με το υπό διερεύνηση γενικότερο θέμα της κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ στο πλαίσιο της δράσης της Εκκλησίας, καλύπτουν ένα ευρύ κύκλο φορέων και προσώπων. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι όλες αυτές οι πηγές, εκτός από εκείνες που εκφράζουν τον επίσημο χώρο της Εκκλησίας (Ι.Μ.), αποτελούν αντιπροσωπευτικό δειγματικό χώρο. Άλλωστε, ούτε το ερωτηματολόγιο ήταν κοινό, ούτε ο βασικός ερευνητικός στόχος αυτής της φάσης ήταν ο εκτός της επίσημης Εκκλησίας χώρος.

Με τα δεδομένα αυτά η ποσοτική εκπροσώπηση της κύριας, αλλά και των δευτερευουσών πηγών, άντλησης των πληροφοριών δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι εκφράζει την πλειοψηφία αυτών που ρωτήθηκαν. Όμως ο στόχος της έρευνάς μας δεν επικεντρώνεται στο τι λένε οι περισσότεροι, αλλά στο τι γίνεται και στο τι προτεί-

νεται από πλευράς εκείνων που έχουν και επιθυμούν να κάνουν συγκεκριμένες προτάσεις. Κατά συνέπεια, η ποσοτική διάσταση των ερευνητικών δεδομένων, δεν δημιουργεί πρόβλημα αξιοπιστίας των συμπερασμάτων, διότι το ζητούμενο είναι κυρίως η αναζήτηση προτάσεων. Προτάσεις δε, ισχυρές και αξιόπιστες, μπορούν να υποβάλλουν, κατ'αρχάς, αυτοί που έχουν αντιμετωπίσει και στην πράξη, έστω και σε περιορισμένη κλίμακα, την οποιαδήποτε θεωρητική σύλληψη. Με το σκεπτικό αυτό προχωρούμε στην παρουσίαση και τον σχολιασμό των ερευνητικών αποτελεσμάτων, στα οποία έχουμε περιλάβει και το γενικότερο έργο της "διακονίας" της Εκκλησίας, σύμφωνα με τα όσα αναφέρονται στα "Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος".

3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

* ΑΝΑΠΤΥΓΜΕΝΗ ΔΡΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΑΜΕΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΠΡΟΣΩΠΩΝ ΠΟΥ ΚΑΛΥΠΤΟΥΝ ΟΙ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ

- Αναπτυγμένη υπέρ των ΑΜΕΑ δράση
- Κατηγορίες ΑΜΕΑ, που καλύπτονται από τη δράση των Ι.Μ. και κριτήρια παρεχόμενης στήριξης.
- Αριθμός προσώπων, που καλύπτει η υπέρ των ΑΜΕΑ αναπτυγμένη δράση

* ΠΗΓΕΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΕΧΟΜΕΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ - ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ

- Οικονομική στήριξη: Προέλευση και σκοπός.
- Εκπαιδευτική και ψυχολογική-πνευματική στήριξη

* ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

* ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ

* ΚΙΝΗΤΡΑ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΑΜΕΑ

* ΝΕΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΔΡΑΣΗΣ. ΑΠΟΨΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

- Νέες μορφές δράσης της Εκκλησίας για την κοινωνική ένταξη των ΑΜΕΑ
- Εκπαίδευση-εξειδίκευση στελεχών κοινωνικής ένταξης ΑΜΕΑ
- Τομείς απασχόλησης των στελεχών, που θα εξειδικεύονται στο έργο της κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ
- Υλικοτεχνική υποδομή
- Θρησκευτικές ανάγκες ΑΜΕΑ

* ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΜΕΑ

- Σχολική θρησκευτική αγωγή (χριστιανική)
- Η από άμβωνος ή "επ'ευκαιρία" θρησκευτική αγωγή

* ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ

* ΓΕΝΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ ΠΡΟΣ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

3.1 ΑΝΑΠΤΥΓΜΕΝΗ ΔΡΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΑΜΕΑ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΠΡΟΣΩΠΩΝ ΠΟΥ ΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ

3.1.1 Αναπτυγμένη δράση υπέρ των ΑΜΕΑ

Όπως προκύπτει από τα “Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος” (έκδ.1997) η “Διακονία”, δηλαδή οι υπηρεσίες που παρέχονται εκ μέρους της Εκκλησίας προς τον άνθρωπο, είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένη σ’ όλη την Ελλάδα και επικεντρώνεται σε δύο άξονες. Ο πρώτος περιλαμβάνει την “Πνευματική Διακονία” με το Θείο Κήρυγμα, την Ιερά Εξομολόγηση, τη Χριστιανική Αγωγή Νεολαίας, τις Θρησκευτικές Υπηρεσίες Ασθενών ή και ειδικών ομάδων (εγκλείστων σε σωφρονιστικά ή άλλα ιδρύματα, εργαζομένων κ.ά.), Υπηρεσίες Συμπαραστάσεως Οικογένειας, Σχολές, Εργαστήρια κ.λπ. (βλ. πίνακα 3.1.). Ο δεύτερος άξονας περιλαμβάνει τη “Φιλανθρωπική Διακονία”, η οποία εκδηλώνεται με ευρεία δράση της Ι. Αρχιεπισκοπής Αθηνών και των λοιπών Ι.Μ. και αφορά σε ενέργειες που προέρχονται: απ’ευθείας από φιλόπρωχα ταμεία ή ειδικά κέντρα ενοριακής δράσης, από διάφορες μονάδες που παρέχουν εξειδικευμένες υπηρεσίες στέγασης ή και περίθαλψης (ιδρύματα κατάκοιτων γερόντων, ξενώνες, οίκους ευγηρίας κ.λπ.), από κέντρα αποκατάστασης ΑΜΕΑ, από αυτοτελείς δραστηριότητες, δηλαδή διάφορα κινήματα αγάπης, περιοδικές διοργανώσεις αιμοδοσίας, κατασκηνώσεις και γενικώς από μία δράση, η οποία απεικονίζεται στον πίνακα 3.2. Στον πίνακα αυτόν αναφέρονται ονομαστικά οι ειδικές μονάδες, μέσω των οποίων παρέχονται στα ΑΜΕΑ οποιασδήποτε μορφής υπηρεσίες, οι κατηγορίες των ΑΜΕΑ, προς τις οποίες απευθύνονται οι υπηρεσίες αυτές, η Ι.Μ. στην οποία βρίσκεται η κάθε μονάδα και σε ορισμένες περιπτώσεις (όπου υπήρχε σχετική πληροφορία στα “Δίπτυχα”) η ταχυδρομική διεύθυνση και το τηλέφωνο της ειδικής μονάδας.

Πίν. 3.1.
Είδη παρεχόμενης “Πνευματικής Διακονίας”
(παιδαγωγικών και κοινωνικών εφαρμογών)

α/α	Μονάδες ή είδη “πνευματικής διακονίας”
1.	Υπηρεσίες συμπαράστασης, αποκατάστασης, επανένταξης φυλακισμένων, αποφυλακισμένων, τοξικομανών, αλκοολικών (των ιδίων ή/και των οικογενειών τους)
2.	Υπηρεσίες μελλονύμφων
3.	Σχολές Γονέων, Κέντρα συμπαράστασης οικογενειών (πολυτέκνων ή με ιδιαίτερα κοινωνικά κ.ά. προβλήματα)
4.	Θρησκευτικές Υπηρεσίες ή ποιμαντικής μέριμνας ή συμπαράστασης εργαζομένων, παλιννοστούντων, φυλακισμένων, αποφυλακισμένων, στρατευμένων, νοσηλευομένων, ασθενών, προσώπων τρίτης ηλικίας, παραθεριστών, τουριστών κ.λπ.
5.	Δεύτερη λειτουργία ή άλλη ιερή ακολουθία για νέους και άλλες κατηγορίες προσώπων
6.	Συμβουλευτικοί σταθμοί επίλυσης προβλημάτων των νέων
7.	Ομιλίες, κήρυγμα, διαλέξεις, συνέδρια και άλλες ανάλογες εκδηλώσεις
8.	Ιεραποστολική δράση
9.	Σχολές και εργαστήρια μουσικής (κυρίως βυζαντινής), αγιογραφίας, παραδοσιακών χορών, πληροφορικής, κοπτικής-ραπτικής, πλεκτικής-υφαντικής, λαϊκής τέχνης, συντήρησης εικόνων-κωδίκων-έργων τέχνης, χειροτεχνίας, αγγειοπλαστικής, ταπητουργίας, οικοκυρικής, γεωργικών εργασιών
10.	Σχολές στελεχών εκκλησιαστικού έργου
11.	Εκπαιδευτικά φροντιστήρια απόρων μαθητών

(Συνεχίζεται στην επόμενη σελίδα)

(Συνέχεια πίν. 3.1. από την προηγούμενη σελίδα)

α/α	Μονάδες ή είδη “πνευματικής διακονίας”
12.	Υπηρεσίες εξυπηρέτησης σπουδαστών και φοιτητών
13.	Δανειστικές βιβλιοθήκες
14.	Κέντρα πνευματικά-πολιτιστικά-μορφωτικά-εκθεσιακά, εντευκτήρια
15.	Οργάνωση και λειτουργία θεατρικής σκηνής
16.	Γραφεία ευρέσεως εργασίας
17.	Κατασκηνώσεις
18.	Παιδικοί και νηπιοβρεφοκομικοί σταθμοί
19.	Έντυπη και ηλεκτρονική ενημέρωση με παραγωγή και διάθεση των προϊόντων δωρεάν ή επί πληρωμή
20.	Ειδικές εκπαιδευτικές μονάδες, ειδικά κέντρα-σωματεία εκπαίδευσης, προστασίας, αποκατάστασης για ειδικές κατηγορίες ΑΜΕΑ (π.χ. νοητικώς υστερούντων, κωφάλλων)
<p><u>Σημειώσεις:</u></p> <p>α) Οι δραστηριότητες, που αφορούν αποκλειστικά στα ΑΜΕΑ, συμπληρώνονται με τα αποτελέσματα της σχετικής έρευνάς μας, στα οποία αναφέρεται η ανά χείρας εργασία.</p> <p>β) Ορισμένα είδη “διακονίας” αναγράφονται στα “Δίπτυχα” άλλοτε υπό τον τίτλο της πνευματικής και άλλοτε της φιλανθρωπικής διακονίας. Στην ομαδοποίηση, που πραγματοποιούμε εδώ, τα αναφέρουμε στην κατηγορία, υπό την οποία εμφανίζονται στα “Δίπτυχα” συνηθέστερα.</p> <p>γ) Σε ελάχιστες περιπτώσεις, ορισμένα είδη “διακονίας” (π.χ. ιατρικές φροντίδες, σπίτια άγαμων μητέρων κ.ά.) τα εντάξαμε, με δική μας επιλογή, σε κατηγορία διαφορετική απ’ αυτήν που αναφέρονται στα “Δίπτυχα”.</p> <p>δ) Στον παραπάνω πίνακα δεν περιλαμβάνονται τα Παρεκκλήσια Εκπαιδευτηρίων, Αγαθοεργών Ιδρυμάτων, Νοσοκομείων, Στρατιωτικά, Φυλακών κ.λπ.</p>	

Πηγή: Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος έτους 1997, έκδ. Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, σελ. 301-912.

Πίν. 3.2.
**Είδη παρεχόμενης “Φιλανθρωπικής
 διακονίας”**

α/α	Μονάδες ή είδη “φιλανθρωπικής διακονίας”
1.	Ορφανοτροφεία
2.	Γηροκομεία, οίκοι ευγηρίας, ξενώνες, στέγες για την τρίτη ηλικία
3.	Ιδρύματα, εστίες, στέγες προστασίας νεότητας, οικοτροφεία (ορφανών, απόρων φοιτητών κ.ά.)
4.	Πτωχοκομεία
5.	Σύνδεσμοι, ιδρύματα αγάπης και ευποιίας
6.	Τραπέζι αγάπης-συσσίτια
7.	Μονάδες φιλοξενίας παιδιών από άλλες ορθόδοξες χώρες
8.	Υποτροφίες ή οικονομική αρωγή απόρων μαθητών, φοιτητών, πολύτεκνων οικογενειών
9.	Ιδρύματα αποκατάστασης-προικοδότησης απόρων ή ορφανών κοριτσιών
10.	Σπίτια άγαμων μητέρων
11.	Θεραπευτήρια χρόνιων παθήσεων
12.	Άσυλα ανιάτων
13.	Νοσοκομεία, κλινικές σε νοσηλευτικές μονάδες, ιατρεία, κέντρα υγείας, σταθμοί πρώτων βοηθειών, υπηρεσίες ιατρικών φροντίδων, σανατόρια, ψυχιατρικές μονάδες, κέντρα ψυχικής υγιεινής, κέντρα αιμοδοσίας, κέντρα δωρεάς σωματικών οργάνων, κατ’οίκον νοσηλεία.
<u>Σημειώσεις:</u> Βλ. σημειώσεις στο τέλος του πίνακα 3.1.	

Πηγή: Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος έτους 1997, έκδ. Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, σελ. 301 - 912.

Όμως η εξειδικευμένη δράση, η οποία αποβλέπει στην κοινωνική ένταξη ή επανένταξη των ΑΜΕΑ, δεν έχει ακόμη

αναπτυχθεί σε ικανοποιητικό βαθμό. Δεν έχουν αναπτυχθεί ενέργειες, που να αποβλέπουν στην αυτόνομη διαβίωση ενός προσώπου, μέσω της αυτόνομης διακίνησής του εντός και εκτός κατοικίας και της οικονομικής ανεξαρτησίας του, η οποία επιτυγχάνεται κυρίως με την επαγγελματική αποκατάσταση, δεν απαντώνται συχνά.

Πίν. 3.3.1.
Κατανομή των Ι.Μ. ως προς την ύπαρξη
ειδικής δράσης υπέρ των ΑΜΕΑ

α/α	Ύπαρξη αναπτυγμένης δράσης υπέρ των ΑΜΕΑ	Κατανομή κατά Ι.Μ. (N=23)	
		αρ.	%
1.	ΝΑΙ	18	78,26
2.	ΟΧΙ	4	17,39
3.	Έλλειψη απάντησης	1	4,35
	Σύνολο	23	100

Όπως προκύπτει από τον πίνακα 3.3.1., το 80% περίπου των Ι.Μ., από εκείνες που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο, εμφανίζεται να έχει ήδη αναπτυγμένη ειδική δράση υπέρ των ΑΜΕΑ. Ανεξαρτήτως μορφής, βαθμού και τομέα της δραστηριότητας αυτής, το γεγονός, ότι ένα μικρό μόνο ποσοστό (20%) από τις Ι.Μ., που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο, δεν ακολουθεί εξειδικευμένου χαρακτήρα δράση (προκύπτει από τις αρνητικές απαντήσεις ή την έλλειψη απάντησης στο συγκεκριμένο ερώτημα), θα μπορούσε να δημιουργήσει θετικές εντυπώσεις. Αν όμως στις αρνητικές απαντήσεις (“ΟΧΙ”= 4) και την έλλειψη απάντησης, στο συγκεκριμένο ερώτημα (μία περίπτωση), προσθέσουμε και τον αριθμό των μη απαντηθέντων ερωτηματολογίων (92-23=69), τότε θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι το 80% των Ι.Μ. (92-18=74 Ι.Μ.) δεν έχει αναπτυγμένη οποιαδήποτε ανάλογη δράση. Επί πλέον, αν από τις 18 περιπτώσεις, που απάντησαν θετικά, δηλαδή ότι έχουν αναπτύξει δράση υπέρ των ΑΜΕΑ, αφαιρέσουμε τις Ι.Μ.,

που το έργο τους επικεντρώνεται σε στήριξη οικονομική ή/και ψυχολογική καθώς και σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ή/και κατ'οίκον νοσηλεία (βλ. πίνακα 4), τότε περιορίζονται σημαντικά οι περιπτώσεις ενεργειών, που αφορούν στην επαγγελματική και την κοινωνική ένταξη των ΑΜΕΑ.

Κατά συνέπεια η συνολική υπέρ των ΑΜΕΑ δράση, στον βαθμό και στην έκταση που έχει αναπτυχθεί (βλ. πίνακες 3.1., 3.2. και 3.3.2.), πραγματοποιείται κατά κύριο λόγο στο πλαίσιο της γενικότερης κοινωνικής δράσης των Ι.Μ. και σε ελάχιστες περιπτώσεις (20%) ως ειδική δράση υπέρ των προσώπων αυτών (βλ. πίνακες 1., 3.3.1., 4.). Όμως στο στενότερο πλαίσιο των εξειδικευμένων ενεργειών υπέρ των ΑΜΕΑ είναι σημαντική (βλ. σχετ. πίνακα 4). Συναντάται στο 83% των Ι.Μ. με αναπτυγμένη σχετική δράση (11+4=15 περιπτώσεις επαγγελματικής και εκπαιδευτικής στήριξης αντίστοιχα επί συνόλου 18), δηλαδή στο 65% (17,40 + 47,83) των 23, συνολικά, Ι.Μ. που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο.

Εδώ θα πρέπει να επαναλάβουμε ότι η διερευνώμενη ειδική δράση αφορά στις ενέργειες, που αποβλέπουν στην “αυτονομία” των ΑΜΕΑ, στο μέτρο του δυνατού, και όχι στο γενικότερο υπέρ αυτών έργο πνευματικής και οικονομικής στήριξης, τη χρησιμότητα του οποίου σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να αγνοούμε ή να παραβλέπουμε. Για τον λόγο αυτό και προτάξαμε, στην αρχή της παραγράφου (3.1.1.), και την αναπτυγμένη γενικότερη σχετική δράση, δηλαδή την “πνευματική διακονία” της Εκκλησίας (βλ. πίνακα 3.1.) καθώς και ονομαστικό πίνακα των διάφορων μονάδων, που προσφέρουν οποιοδήποτε έργο υπέρ των ΑΜΕΑ, τις κατηγορίες των προσώπων, στα οποία απευθύνεται το έργο αυτό, και άλλα στοιχεία (βλ. πίνακα 3.3.2.), χωρίς να αγνοήσουμε το εξ ίσου σημαντικό έργο της “φιλανθρωπικής διακονίας” (βλ. πίνακα 3.2.).

Πίν. 3.3.2.
Ειδικές μονάδες των Ι.Μ. μέσω των οποίων
παρέχονται στα ΑΜΕΑ οποιασδήποτε μορφής
υπηρεσίες.

α/α	Όνομασία μονάδας, κατηγορία ΑΜΕΑ και είδος προσφερόμενης διακονίας	Ι. Μητρόπολη, Ταχυδρομική διεύθυνση και τηλέφωνο μονάδας
1.	“Αγία Παρασκευή”: Ίδρυμα περιθάλψεως ατόμων με ειδικές ανάγκες (υπό ανέγερση)	Ι.Μ. Μονεμβασίας (Μολάοι)
2.	“Η Αγία Παρασκευή”: Ίδρυμα προστασίας τυφλών, το οποίο περιθάλπει τυφλές γυναίκες από όλη της Ελλάδα	Ι . Μ. Μαντινείας
3.	“Οι Άγιοι Ανάργυροι”: Ψυχιατρείο	Ι.Μ. Μεσσηνίας τηλ. 0721-22551
4.	“Άγιος Αντώνιος”: Ιατρείο της Ι. Μητρόπολης στο ομώνυμο οικοτροφείο, το οποίο ασχολείται συστηματικά με περιστατικά “προβληματικών νέων ειδικής ψυχολογίας”. Λειτουργεί υπό την επίβλεψη Επιτροπής Ψυχολόγων και Κοινωνικών Λειτουργών.	Ι.Μ. Θεσσαλονίκης Δημ. Μαργαρίτη 4, Τ.Κ. 54621 Θεσσαλονίκη
5.	“Άγιος Βησσαρίων”: Ίδρυμα που διατέθηκε και λειτούργησε ως μονάδα για παιδιά με ειδικές ανάγκες	Ι . Μ. Τρικάλων (Πύλη)
6.	“Ο Άγιος Κυπριανός”: Οικοτροφείο ατόμων με ειδικές ανάγκες	Ι . Μ. Ηλιείας (Πελόπιο)

(Συνεχίζεται στην επόμενη σελίδα)

(Συνέχεια πίν. 3.3.2. από την προηγούμενη σελίδα)

α/α	Όνομασία μονάδας, κατηγορία ΑΜΕΑ και είδος προσφερόμενης διακονίας	Ι. Μητρόπολη, Ταχυδρομική διεύθυνση και τηλέφωνο μονάδας
7.	“Ο Άγιος Κυπριανός”: Σταυρίδειο Εκκλησιαστικό Ίδρυμα περιθάλψεως χρονίως πασχόντων	Ι.Μ. Αλεξανδρουπόλεως
8.	“Ο Άγιος Νεκτάριος”: Εκκλησιαστικό “Λεούσειον” Ίδρυμα, το οποίο μετασκευάζεται σε “Θεραπευτήριο χρονίως πασχόντων”	Ι.Μ. Ύδρας, Σπετσών και Αιγίνης τηλ. 0297-22 942
9.	“Ο Άγιος Παντελεήμων”: Ίδρυμα περιθάλψεως χρονίως πασχόντων	Ι.Μ. Σπάρτης και Μονεμβασίας τηλ. 0731-23 339
10.	“Ο Άγιος Χρυσόστομος”: Θεραπευτήριο χρονίων παθήσεων	Ι.Μ. Περιστερίου
11.	Αγών κατά των ναρκωτικών: Περιοδεύουσα ομάδα ειδικών συνεργατών και κινητή έκθεση	Ι.Μ. Δημητριάδος και Αλμυρού
12.	Άτυπη Επιτροπή “Αντί AIDS” Δωδεκανήσου	Ι.Μ. Ρόδου
13.	“Δάμαρις”: Κέντρο Αποκατάστασης Δυσπροσάρμοστων Ατόμων (Κ.Α.Δ.Α.) Ειδικό ίδρυμα εκπαίδευσεως “δυσπροσαρμόστων” θηλέων ατόμων	Αρχιεπισκοπή Αθηνών Λυκαβητού 10, Αθήνα (Ανοιξη) τηλ. 512 3315

(Συνεχίζεται στην επόμενη σελίδα)

(Συνέχεια πίν. 3.3.2. από την προηγούμενη σελίδα)

α/α	Όνομασία μονάδας, κατηγορία ΑΜΕΑ και είδος προσφερόμενης διακονίας	Ι. Μητρόπολη, Ταχυδρομική διεύθυνση και τηλέφωνο μονάδας
14.	Εκκλησιαστικό Ορφανοτροφείο, το οποίο λειτουργεί ως θεραπευτήριο χρονίως πασχόντων παιδών	Ι.Μ. Καλαβρύτων (Καλάβρυτα)
15.	“Η Θεομήτωρ”: Ίδρυμα Ανιάτων Αγιάσου	Ι.Μ. Μυτιλήνης
16.	Ίδρυμα ατόμων με ειδικές ανάγκες	Ι.Μ. Γυθείου και Οιτύλου
17.	“Ίδρυμα Περιθάψεως Τυφλών”: Γεωργίου και Μαρίας Πριλιά και Κωνσταντίνου και Πηνελόπης Μαδιά	Ι.Μ. Χίου
18.	Ίδρυμα περιθάψεως χρονίως πασχόντων παιδών	Ι.Μ. Καλαβρύτων (Αίγιο)
19.	Ίδρυμα χρονίων παθήσεων Ηγουμενίτισης	Ι.Μ. Παραμυθίας
20	Κέντρο αποκατάστασης και επανεντάξεως στην κοινωνία των ναρκομανών και των φυλακισμένων: Τμήμα στο Ίδρυμα Νεότητας της Ι.Μ. Νεαπόλεως	Ι.Μ. Νεαπόλεως
21.	Κέντρο Εκπαιδεύσεως Ειδικών Παιδών	Ι.Μ. Κερκύρας τηλ. 24770
22.	Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής (μονάδα οικοτροφείου): Πρόγραμμα αποασυλοποίησης ψυχιατρικών ασθενών	Ι.Μ. Θηβών τηλ. 0261-21 348

(Συνεχίζεται στην επόμενη σελίδα)

(Συνέχεια πίν. 3.3.2. από την προηγούμενη σελίδα)

α/α	Όνομασία μονάδας, κατηγορία ΑΜΕΑ και είδος προσφερόμενης διακονίας	Ι. Μητρόπολη, Ταχυδρομική διεύθυνση και τηλέφωνο μονάδας
23.	“ Η Μεγάλη Παναγιά ”: Σωματείο προστασίας ατόμων με ειδικές ανάγκες	Ι.Μ. Πέτρας (Νεάπολη)
24.	“ Παναγία του Κάστρου ”: ‘ Ισιδώρειον ’ θεραπευτήριο χρονίως πασχόντων	Ι.Μ.Λέρου τηλ. 0247-22 860
25.	Π Ι Κ Π Α: Δύο σταθμοί βρεφών και επιτόκων	Ι.Μ. Μυτιλήνης
26.	Π Ι Κ Π Α	Ι.Μ. Χίου
27.	“ Η Πλατυτέρα ”: Ίδρυμα Χρονίως Πασχόντων και Γηροκομείο (υπό ανέγερση)	Ι.Μ. Κερκύρας
28.	“ Προστασία ”: Πρόγραμμα απογευματινής απασχολήσεως παιδών με ειδικές ανάγκες και φιλοξενίας τους στις κατασκηνωτικές εγκαταστάσεις Παιανίας	Ι.Μ. Πειραιά
29.	Πρότυπο Γηροκομείο στην Ι.Μ. Αγ. Ιωάννου Ταλάντων: (περιθάλπονται γέροντες πάσχοντες από ανίατες ασθένειες)	Ι.Μ. Σύρου, Τήνου, Ανδρου, Κέας, Μήλου τηλ. 0281-88 655
30.	“ Ο προφήτης Ηλίας ”: Σύλλογος προστασίας απόρων φυματικών και ψυχοπαθών	Ι.Μ. Μεσσηνίας τηλ. 0721-22551

(Συνεχίζεται στην επόμενη σελίδα)

(Συνέχεια πίν. 3.3.2. από την προηγούμενη σελίδα)

α/α	Όνομασία μονάδας, κατηγορία ΑΜΕΑ και είδος προσφερόμενης διακονίας	Ι. Μητρόπολη, Ταχυδρομική διεύθυνση και τηλέφωνο μονάδας
31.	“Η Στέγη της Εκκλησίας”: Ίδρυμα Απόρων Ανιάτων	Ι.Μ. Μεσσηνίας Λακωνικής 333, Καλαμάτα τηλ. 0721-28 694 21 739
32.	Συμβουλευτικός σταθμός καταπολέμησης ναρκωτικών	Ι.Μ. Ιωαννίνων
33.	Συμπαράσταση ψυχασθενών	Ι.Μ. Φωκίδος
34.	Σχολείο Κωφαλάλων	Ι.Μ. Κισάμου τηλ. 0882-23945
35.	Τμήμα ορθοπαιδικής κλινικής για ανάπηρα παιδιά, το οποίο στεγάζεται στο “ Σταυρίδειο ” Ίδρυμα του Αγίου Νεκταρίου Αλεξανδρουπόλεως	Ι.Μ. Αλεξανδρουπόλεως
36.	Ψυχολογικό Κέντρο Απροσαρμόστων Παίδων	Ι.Μ. Ξάνθης

Πηγή: Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος έτους 1997, έκδ. Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, σελ. 301-912.

Πίν. 4.
Κατανομή των Ι.Μ. ως προς το είδος της
αναπτυγμένης υπέρ των ΑΜΕΑ ειδικής
δράσης

α/α	Είδος ενεργειών	Ι.Μ.		
		αρ.	(N=18) %	(N=23) %
1.	στήριξη ψυχολογική	11	61,11	47,82
2.	στήριξη οικονομική	14	77,78	60,86
3.	νοσηλεία κατ'οίκον	3	16,67	13,04
4.	περίθαλψη ιατρική και φαρμακευτική	15	83,33	65,21
5.	απασχόληση επαγγελματική	4	22,22	17,40
6.	στήριξη εκπαιδευτική	11	61,11	47,83
7.	φροντίδα ιδρυματική	1	5,55	4,34
8.	έλλειψη απάντησης	4	22,22	17,4

Τα αριθμητικά στοιχεία και τα σχόλια που ακολουθούν αναφέρονται μόνο στο έργο, το οποίο μας γνωστοποίησαν οι 23 Ι.Μ. που προαναφέραμε.

3.1.2 Κατηγορίες ΑΜΕΑ, που καλύπτονται από τη δράση των Ι.Μ. και κριτήρια παρεχόμενης στήριξης.

Η μέχρι σήμερα αναπτυγμένη γενική δραστηριότητα των Ι.Μ. υπέρ των ΑΜΕΑ καλύπτει όλες τις κατηγορίες προσώπων, που αντιμετωπίζουν κάποιο ειδικό πρόβλημα. Από τις απαντήσεις, που έχουμε στη διάθεσή μας (βλ. πίνακα 5), προκύπτει ότι η “τρίτη ηλικία” στηρίζεται από το μεγαλύτερο μέρος των Ι.Μ. (74%), στοιχείο το οποίο συμφωνεί και με την αντίστοιχα μεγάλη συχνότητα εμφάνισης στα “Δίπτυχα” διάφορων ειδών “Φιλανθρωπικής Διακονίας”, τα οποία προορίζονται για την “τρίτη ηλικία”. Τα πρόσωπα με κινητικά προβλήματα και νοητική υστέρηση καλύπτονται από το ίδιο, αντίστοιχα, ποσοστό των Ι.Μ. (48%) και ακολουθούν οι αλλοδαποί με ποσοστό 35%, ενώ τα πρόσωπα με αισθητηριακά προβλήματα (όρασης και ακοής) αντιμετωπίζονται κατά μικρότερο, οπωσδήποτε, ποσοστό (δεν ξεπερνούν το 9%). Τέλος, θα πρέπει να τονιστεί ότι ένας σημαντικός αριθμός Ι.Μ. (30%) ασχολείται και με διάφορες άλλες κατηγορίες ΑΜΕΑ, π.χ. ομογενείς από τη Βόρειο Ήπειρο και την τέως ΕΣΣΔ, οι οποίες όμως, αν εξεταστούν αυτοτελώς, αντιπροσωπεύουν μικρά ποσοστά, όπως μικρό είναι και το ποσοστό (4%) των Ι.Μ., η δράση των οποίων καλύπτει πρόσωπα εξαρτημένα από ναρκωτικές ουσίες.

Η γενική παρατήρηση, η οποία θα μπορούσε να γίνει με βάση τα παραπάνω στοιχεία, πιστεύουμε ότι δεν θα πρέπει να επικεντρωθεί ή να επεκταθεί και στη συγκριτική θεώρηση πραγματικών αριθμητικών μεγεθών κάθε κατηγορίας ΑΜΕΑ και την ανάλογη ιεράρχηση της αντίστοιχης δράσης, αλλά να περιοριστεί στη θεώρηση του ποιοτικού χαρακτήρα της παρέμβασης. Με αυτή την προοπτική, παρατηρείται ότι το ενδιαφέρον της Εκκλησίας για την ανάπτυξη της δράσης της κλιμακώνεται, ξεκινώντας από εκείνους, που αδυνατούν να ζήσουν εντελώς αυτόνομα (πρόσωπα τρίτης ηλικίας, με νοητική υστέρηση, με κινητικά προβλήματα), και επεκτείνεται προοδευτικά καλύπτοντας κλιμακωτά και τις υπόλοιπες κατηγορίες με τα λιγότερα, συγκριτικά, προβλήματα αυτονομίας. Βεβαίως, θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι το συμπέρασμα αυτό δεν επιβεβαιώνεται από τα στοιχεία του πίνακα 6, στον οποίο εμφανίζεται ως προσδιοριστικό κριτήριο της

παρεχόμενης βοήθειας, κυρίως η οικονομική κατάσταση του ιδίου του ΑΜΕΑ ή της οικογένειάς του (57%) αλλά και το είδος της μειονεξίας (39%). Αν μάλιστα συνυπολογίσουμε ότι στο 48% των περιπτώσεων γίνεται συνεκτίμηση και των δύο παραγόντων (βλ. πίν. 6), τότε τα δύο αυτά κριτήρια (οικονομική κατάσταση και είδος μειονεξίας) είναι οι αποφασιστικοί παράγοντες για την παροχή βοήθειας και κατά συνέπεια η αρχική σκέψη, περί λειτουργίας του κριτηρίου της έλ-λειψης αυτονομίας, δεν ευσταθεί.

Πίν. 5.

**Προβλήματα ή ΑΜΕΑ που καλύπτονται
από την αναπτυγμένη υπέρ αυτών δράση
των Ι.Μ.**

α/α	Κατηγορία ΑΜΕΑ ή είδος ειδικών προβλημάτων	Ι.Μ. από τις οποίες καλύπτονται (N=23)	
		αρ.	%
1.	προβλήματα όρασης	2	8,7
2.	προβλήματα ακοής	2	8,7
3.	προβλήματα κινητικά	11	47,82
4.	νοητική καθυστέρηση	11	47,82
5.	πρόσωπα “τρίτης ηλικίας”	17	73,91
6.	αλλοδαποί	8	34,78
7.	εξαρτημένοι από ναρκωτικές ουσίες	1	4,34
8.	άλλες κατηγορίες	7	30,43

Πίν. 6.
Κριτήρια για την παροχή βοήθειας
στα ΑΜΕΑ

α/α	Κριτήρια παροχής βοήθειας	Πλήθος Ι.Μ. που τα χρησιμοποιούν (N=23)	
		αρ.	%
1.	οικονομική κατάσταση ΑΜΕΑ ή / και του περιβάλλοντός του	13	56,52
2.	είδος μειονεξίας ΑΜΕΑ	9	39,13
3.	συνδυασμός των δύο παραγόντων	11	47,82
4.	άλλα κριτήρια	4	17,4
5.	έλλειψη απάντησης	1	4,34

Μια απάντηση σε τυχόν παρόμοιους ισχυρισμούς, περί ύπαρξης αντίφασης μεταξύ των απαντήσεων των δύο ερωτημάτων (πίνακες 5 και 6), είναι ότι η αντίφαση αυτή είναι φαινομενική για τους εξής, κυρίως, λόγους:

α) Το βασικό κριτήριο, που κατά την άποψή μας είναι ο βαθμός αυτονομίας του προσώπου, έχει λειτουργήσει εκ των πραγμάτων, δηλαδή εκ των πραγματικών αναγκών, και έχει αναδείξει ως πρώτη προτεραιότητα την “τρίτη ηλικία”, ένα μεγάλο μέρος της οποίας εντάσσεται προοδευτικά στην κατηγορία των ΑΜΕΑ, και ακολουθούν με την ίδια μάλιστα προτίμηση τα κινητικά και τα νοητικής φύσης προβλήματα. Δηλαδή η προτίμηση επικεντρώνεται σε τρεις ομάδες, που έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό-πρόβλημα την αδυναμία αυτοδυναμίας, οποιουδήποτε είδους (κίνησης, σκέψης, απόφασης κ.λπ.) και βαθμού.

β) Τα οικονομικά προβλήματα, ασφαλώς, και αποτελούν ένα από τα βασικά κριτήρια παροχής της βοήθειας, διότι η ύπαρξη του παράγοντα αυτού επιτείνει, προκαλεί ή δημιουργεί μια σειρά άλλων προβλημάτων (βλ. σχετ. και παράγραφο 3.3.).

Όμως, κατά την άποψή μας, η χρησιμοποίηση του οικονομικού κριτηρίου δεν έχει ως σκοπό την επιλογή είδους-κατηγορίας μειονεξίας, προς την οποία πρέπει να προσανατολιστεί η βοήθεια, αλλά την προτίμηση των προσώπων εκείνων, που, ανεξαρτήτως της κατηγορίας ΑΜΕΑ στην οποία ανήκουν, έχουν και μεγάλα οικονομικά προβλήματα. Κατά συνέπεια οι απαντήσεις στα δύο σχετικά ερωτήματα (κατηγορία ή είδος ειδικών προβλημάτων και κριτήρια παροχής βοήθειας) είναι συμπληρωματικές, οπότε δεν αναιρείται η αρχική παρατήρηση, ότι το κριτήριο για την κατανομή της στήριξης προς τους ενδεείς ή τους πάσχοντες διαμορφώνεται βάσει παραμέτρων, που προσδιορίζουν το βαθμό αυτονομίας και αυτοδυναμίας του προσώπου, προς το οποίο απευθύνεται η ενέργεια.

Τέλος, σε ό,τι αφορά στα “άλλα κριτήρια” (ποσοστό 17%), τα οποία αναφέρονται στον πίνακα 6, σημειώνουμε ότι πρόκειται για τις εξής περιπτώσεις: (i) εγκατάλειψη από το οικογενειακό περιβάλλον γερόντων ή άλλων προσώπων, (ii) καταγωγή-προέλευση (ομογενείς, αλλοδαποί), (iii) έξοδος από ίδρυμα, (iv) δυνατότητα εκπαίδευσης (ασκήσιμα πρόσωπα). Τα κριτήρια αυτά, παρόλο ότι καλύπτουν μικρό αριθμό περιπτώσεων, κατ’ αρχάς ενισχύουν την άποψη, που διατυπώθηκε προηγουμένως, για την εκ των πραγμάτων λειτουργία του κριτηρίου της αυτονομίας (περιπτώσεις εγκατάλειψης από το οικογενειακό περιβάλλον, έξοδος από ίδρυμα), και ακολούθως μαρτυρούν ότι η ορολογία “άτομα με ειδικές ανάγκες” χρησιμοποιείται σύμφωνα με το ευρύτερο εννοιολογικό της περιεχόμενο (περιλαμβάνει πέραν των προσώπων που συνήθως χαρακτηρίζονται ως ΑΜΕΑ και άλλες κατηγορίες, πτωχών, αλλοδαπών κ.ά., για τις οποίες έγινε λόγος στην εισαγωγή).

3.1.3 Αριθμός προσώπων, που καλύπτει η υπέρ των ΑΜΕΑ αναπτυγμένη δράση

Όπως προκύπτει από τη στήλη της αθροιστικής σχετικής συχνότητας του πίνακα 7 (στήλη 5η), ο αριθμός των ΑΜΕΑ σε κάθε Ι.Μ., τα οποία καλύπτονται από τη δράση που έχει αναπτυχθεί υπέρ αυτών, δεν ξεπερνά τα 100 πρόσωπα, στο 43% των Ι.Μ. και τα 150 σε λίγο περισσότερο από τις μισές (52%) των περιπτώσεων (αναφερόμαστε πάντοτε στις 23 Ι.Μ. που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο). Ως προς τις υπόλοιπες Ι.Μ. (48%), το 26% απ'αυτές καλύπτει 150-250 πρόσωπα κάθε μία και μόλις το 4% 400 πρό-

Πίν. 7.
Κατανομή των Ι.Μ. ως προς τον αριθμό (εκτίμηση κατά προσέγγιση) των ΑΜΕΑ, που καλύπτει η αναπτυγμένη υπέρ αυτών ειδική δράση

α/α	Αριθμός προσώπων	Ι.Μ.		
		αρ.	%	αθροιστική σχετική συχνότητα
1.	0-50	8	34,78	34,78
2.	50-100	2	8,70	43,48
3.	100-150	2	8,70	52,18
4.	150-200	3	13,04	65,22
5.	200-250	3	13,04	78,26
6.	περίπου 400	1	4,35	82,61
7.	έλλειψη απάντησης	4	17,39	100,00
	Σύνολο	23	100	

σωπα, ενώ το εναπομένον σημαντικό ποσοστό των Ι.Μ. (18%),

αφορά στις περιπτώσεις, οι οποίες δεν προσδιόρισαν αριθμό προσώπων, προς τα οποία απευθύνεται η ειδική δράση τους.

Από τον συνδυασμό της ποσοτικής αυτής εικόνας και των όσων μέχρι τώρα έχουν παρατηρηθεί, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ως επιβεβαιωόμενη την αρχική παρατήρηση, ότι δηλαδή παρά την ευρείας έκτασης “πνευματική και φιλανθρωπική διακονία”, που έχει αναπτυχθεί στο χώρο της Εκκλησίας, η ειδική δράση υπέρ των ΑΜΕΑ, για την οποιασδήποτε μορφής στήριξή τους, δεν έχει αναπτυχθεί σε ικανοποιητικό βαθμό. Ακόμη και εάν υιοθετηθεί η άποψή μας, ότι ο συνολικός αριθμός των καλυπτόμενων ΑΜΕΑ είναι μεγαλύτερος απ’ αυτόν που μας έδωσε η έρευνα (περίπου 2.200 πρόσωπα), η ύπαρξη ειδικών ενεργειών για 100 περίπου, κατά μέσο όρο, πρόσωπα σε κάθε μία από τις 23 Ι.Μ. δεν αποτελεί ένδειξη επαρκούς ανάπτυξης σχετικής δράσης.

Έπειτα απ’ αυτό γίνεται καταφανής η ανάγκη “γνωριμίας” με τις υπάρχουσες πρωτοβουλίες και προτάσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να αποτελέσουν έμπνευση ή παρώθηση για διεύρυνση του κύκλου των προσώπων, προς τα οποία απευθύνεται η ήδη αναπτυγμένη ή η νέα ειδική δράση ένταξης των ΑΜΕΑ. Αυτή ακριβώς τη γνωριμία και τη διεύρυνση επιχειρεί να διευκολύνει η όλη ερευνητική προσπάθεια, τόσο μέσα στο στενό πλαίσιο της συγκεκριμένης ερευνητικής φάσης, όσο και στο ευρύτερο πεδίο, το οποίο φιλοδοξεί να καλύψει το συνολικό ερευνητικό πρόγραμμα.

3.2 ΠΗΓΕΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΕΧΟΜΕΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ - ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ

3.2.1 Οικονομική στήριξη: Προέλευση και σκοπός

Όπως ήταν αναμενόμενο, το 80% περίπου των Ι.Μ. αντλεί την οικονομική βοήθεια από το Φιλόπτωχο Ταμείο (βλ. πίνακα 8.1), το δε υπόλοιπο ποσοστό από άλλες πηγές. Ως προς τα πρόσωπα, τα οποία καλύπτει, η παρεχόμενη οικονομική στήριξη (βλ. πίνακα 8.2.), ανεξαρτήτως της πηγής προέλευσής της, σε περισσότερες από τις μισές περιπτώσεις (52%) αφορά σε ανάγκες του ίδιου του ΑΜΕΑ, ενώ στο 30% των περιπτώσεων δεν απευθύνεται μόνο στο πρόσωπο που έχει το οποιοδήποτε πρόβλημα, αλλά σ'ολόκληρη την οικογένειά του. Το ποσοστό των περιπτώσεων αποκλειστικής στήριξης της οικογένειας και μόνο δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλο και φτάνει μόνο το 13%. Τα δεδομένα αυτά μαρτυρούν ότι η βοήθεια προσανατολίζεται κατά κύριο λόγο ($52,18 + 30,43 = 82,61\%$), στο ή και στο πρόσωπο που έχει ανάγκη, στις λιγότερες δε των περιπτώσεων ($13,04 + 30,43 = 43,47$) καλύπτει κατ'αρχάς το πρόσωπο, το οποίο δεν έχει οικονομική αυτοδυναμία (83%), και στη συνέχεια την οικογένεια, της οποίας μέλος με οποιαδήποτε θέση σ'αυτή είναι το ΑΜΕΑ (43%).

Το στοιχείο αυτό της προτεραιότητας, εάν το εξετάσουμε ανεξάρτητα από την προοπτική της οικονομικής αυτοδυναμίας του προσώπου, η οποία και διευκολύνει την κοινωνική ένταξη, θεωρούμε ότι είναι θετικό, δεδομένου ότι ορθά προηγείται η βοήθεια προς το ίδιο το ΑΜΕΑ. Εάν όμως, παράλληλα προς την οικονομική στήριξη, δεν εξετάζεται και η προοπτική της προοδευτικής οικονομικής αυτοδυναμίας, οποιουδήποτε βαθμού, τότε ασφαλώς δεν προωθείται το αίτημα της κοινωνικής ένταξης (βλ. σχετ. την παράγραφο 3.3.).

Πίν. 8.1.
Πηγές παρεχόμενης οικονομικής στήριξης

α/α	Πηγές οικονομικής στήριξης	Ι.Μ. που την παρέχουν (N = 23)	
		αρ.	%
1.	Φιλόπτωχο Ταμείο	18	78,26
2.	Άλλες πηγές	16	69,56
3.	Έλλειψη απάντησης	1	4,34

Πίν. 8.2.
Πρόσωπα τα οποία καλύπτει η παρεχόμενη οικονομική στήριξη

α/α	Πρόσωπα που καλύπτει η οικονομική στήριξη	Ι.Μ. που τα στηρίζουν	
		αρ.	%
1.	Μόνο τα ίδια τα ΑΜΕΑ	12	52,18
2.	Μόνο την οικογένεια του ΑΜΕΑ	3	13,04
3.	Το ΑΜΕΑ και την οικογένειά του	7	30,43
4.	Έλλειψη απάντησης	1	4,35
	Σύνολο	23	100 00

3.2.2 Εκπαιδευτική και ψυχολογική-πνευματική στήριξη

(α) Εκπαιδευτική στήριξη

Η ειδική υπέρ των ΑΜΕΑ δράση της Εκκλησίας υλοποιείται με διάφορες ενέργειες (βλ. πίν. 4), μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται και η εκπαίδευση, η οποία αποτελεί μία από τις βασικές προϋποθέσεις προετοιμασίας των ΑΜΕΑ, όπως και κάθε άλλου μέλους του κοινωνικού συνόλου, στην προσπάθεια εισόδου τους και "ισότιμης" συμμετοχής τους στο κοινωνικό γίνεσθαι. Η οποιασδήποτε μορφής και βαθμού εκπαιδευτική αυτή στήριξη (βλ. πίνακα 9.1.) με έναν ή περισσότερους τρόπους παρέχεται από το 87% των Ι.Μ., που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο (20 επί συνόλου 23 Ι.Μ.). Οι φορείς, οι θεσμοί, οι τρόποι ή τα μεμονωμένα -ανεξάρτητα πρόσωπα μέσω των οποίων παρέχεται η εκπαιδευτική στήριξη είναι οι εξής: (i) κυρίως, συγγενή με την Εκκλησία ιδρύματα γενικότερης δράσης (70%), (ii) ειδικά ιδρύματα γενικής εκπαίδευσης, επαγγελματικής κατάρτισης, αποασυλοποίησης κ.λπ. (26%) και (iii) τα κατηχητικά προγράμματα (22%) στο πλαίσιο της ευρύτερης δραστηριότητάς τους.²²

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά στους συγγενείς με την Εκκλησία φορείς, μέσω των οποίων πραγματοποιείται η εκπαιδευτική στήριξη, σημειώνουμε ότι, όπως προκύπτει από τον πίνακα 9.2., το έργο αυτό παρέχεται κατ'αρχάς από ιδρύματα (88%), στη συνέχεια από συλλόγους (50%) και τέλος από πνευματικά κέντρα (31%). Το γεγονός ότι το έργο αυτό παρέχεται από μη εξειδικευμένους για το σκοπό αυτό φορείς, δεν συνιστά "ιδιαιτερότητα" που συναντάται αποκλειστικώς στη μη εξειδικευμένη για τα θέματα αυτά Εκκλησία, αλλά έρχεται να επιβεβαιώσει την επίδραση της ακολουθούμενης

---

22. Βλ. σχετ.: ό.π. "Δίπτυχα της Εκκλησίας", 1997, σελ. 301-912.

Πίν. 9.1.
Τρόποι παροχής της εκπαιδευτικής στήριξης

α/α	Τρόποι εκπαιδευτικής στήριξης	Ι.Μ. που την παρέχουν (N = 23)	
		αρ.	%
1.	μέσω κατηχητικών	5	21,74
2.	μέσω συγγενών με την Εκκλησία φορέων	16	69,56
3.	μέσω ειδικών ιδρυμάτων ή προγραμμάτων εκπαίδευσης, επαγγελματικής κατάρτισης, αποασυλοποίησης	6	26,08
4.	με διδασκαλία μαθημάτων γενικής ή επαγγελματικής εκπαίδευσης	5	21,74
5.	με ιδιαίτερα μαθήματα από φιλόανθρωπους ιδιώτες	1	4,35
6.	έλλειψη απάντησης	3	13,04

Πίν. 9.2.
Συγγενείς εκκλησιαστικοί φορείς, μέσω των οποίων παρέχεται εκπαιδευτική στήριξη

α/α	Φορείς	Ι.Μ. που τους χρησιμοποιούν (N = 16)	
		αρ.	%
1.	ιδρύματα	14	87,50
2.	σύλλογοι	8	50,00
3.	πνευματικά κέντρα	5	31,25

τακτικής στον εκτός της Εκκλησίας χώρο, όπου π.χ. ο ρόλος της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης των ΑΜΕΑ έχει αναληφθεί κυρίως από ιδρύματα, σωματεία και συλλόγους.²³

Συμπερασματικά η συμβολή της Εκκλησίας στο χώρο της εκπαιδευτικής στήριξης παρέχεται κατά κύριο λόγο από άλλους, “συγγενείς” προς αυτή φορείς, και δευτερευόντως με ενέργειες δικής της πρωτοβουλίας μέσω μονάδων, που έχουν είτε χαρακτηριστή σαφώς εκπαιδευτικό (γενικής εκπαιδευτικής ή επαγγελματικής προετοιμασίας), είτε γενικότερους στόχους όπως την αποασυλοποίηση.

Έχοντας λοιπόν υπόψη ότι οι υφιστάμενες ανάγκες είναι ευρύτατες, θεωρούμε ότι η Εκκλησία έχει χώρο να εκδηλώσει την συμπαράστασή της, όπου βέβαια η κρατική αρμοδιότητα υπολείπεται ή όπου τα ίδια τα ΑΜΕΑ επιθυμούν να πραγματοποιήσουν την κατάρτισή τους στο πλαίσιο του ευρύτερου χριστιανικού κλίματος, με ενδεχόμενο προσανατολισμό την ενεργοποίησή τους στο χώρο της Εκκλησίας.

(β) Ψυχολογική-πνευματική στήριξη

Πρωταρχικό έργο της Εκκλησίας είναι, ασφαλώς, η πνευματική και ψυχολογική ενίσχυση του ΑΜΕΑ, προκειμένου το πρόσωπο αυτό να υπερπηδήσει τα πρόσθετα και ποικίλα “υποκειμενικά” ή αντικειμενικά εμπόδια που αντιμετωπίζει στην εξελικτική του πορεία²⁴. Για το λόγο αυτό είναι επιτακτική η ανάγκη της συνεργασίας της Εκκλησίας με τους εξειδικευμένους φορείς ή πρόσωπα, ακόμη και όταν η προετοιμασία των λειτουργών και υπηρετών της διευρυνθεί, προκειμένου όλοι από κοινού να συμβάλλουν αποτελεσματικά στην προσπάθεια κοινωνικοποίησης των

23. Βλ. σχετ.: α) Λ. Δελλασούδας, “Η ειδική επαγγελματική κατάρτιση”, ό.π. σελ. 31-32, 56-60, 150-152.

β) Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά στο ρόλο της Εκκλησίας, Γ. Σπετσιώτης, “ Η συμβολή της Εκκλησίας στην αντιμετώπιση του προβλήματος της επαγγελματικής κατάρτισης και κοινωνικής ενσωμάτωσης των ατόμων με ειδικές ανάγκες”, περιοδικό “Γρηγόριος ο Παλαμάς”, έτος 76, τ. 747, Θεσσαλονίκη, Μάρτιος-Απρίλιος 1993, σελ. 184, 190 και 194.

24. Βλ.: Λ. Δελλασούδας, “Η ειδική επαγγελματική κατάρτιση”, ό.π. σελ. 30-31.

ομάδων του πληθυσμού, που χρειάζονται πρόσθετη ενίσχυση. Η συνεργασία διευκολύνεται και προάγει ασφαλέστερα τον σκοπό για τον οποίο πραγματοποιείται, εάν όλες οι συνεργαζόμενες πλευρές γνωρίζουν καλώς τόσο το πρόβλημα του προσώπου που επιθυμούν να βοηθήσουν, όσο και ενδεικνυόμενες, κατά περίπτωση, επικτές λύσεις.

Όπως προκύπτει από τα δεδομένα του συνδυαστικού πίνακα 10.2., οι συνδυασμοί προσώπων ή και φορέων που συνήθως συνεργάζονται για τον υπόψη σκοπό είναι: (i) κληρικοί, λαϊκοί, ειδικοί επιστήμονες (22%), (ii) τα προηγούμενα πρόσωπα και τα νοσηλευτικά ιδρύματα (17%), (iii) κληρικοί και λαϊκοί (13%), (iv) κληρικοί, λαϊκοί και νοσηλευτικά ιδρύματα (9%) και (v) πέντε άλλοι συνδυασμοί, καθένας από τους οποίους εμφανίζεται με δύο έως πέντε κατηγορίες προσώπων ή/και φορέων, με το ίδιο σε όλες τις περιπτώσεις ποσοστό (4%).

Πίν. 10.1.

Ιδιότητα των προσώπων, που συνεργάζονται με την Εκκλησία για την ψυχολογική και πνευματική στήριξη των ΑΜΕΑ και συχνότητα συμμετοχής τους στους συνδυασμούς προσώπων ή και φορέων

α/α	Ιδιότητα συνεργατών	Συχνότητα συμμετοχής στους συνδυασμούς (N=23)	
		αρ.	%
1.	κληρικοί	17	73,91
2.	λαϊκοί	18	78,26
3.	ειδικοί επιστήμονες	13	56,52
4.	νοσηλευτικά ιδρύματα	7	30,43
5.	συμβουλευτικά κέντρα	4	17,40
6.	έλλειψη απάντησης	4	17,40

Πίν. 10.2.

Κατηγορίες ομάδων-συνδυασμών προσώπων ή/και φορέων, με τους οποίους συνεργάζεται η Εκκλησία για την ψυχολογική και πνευματική στήριξη των ΑΜΕΑ.

α/α	Φορείς και πρόσωπα	Συνδυασμοί φορέων ή/και προσώπων (N = 23)										
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	
1.	κληρικοί	*	*	*	-	*	*	*	*	-	-	
2.	λαϊκοί	*	*	*	*	*	*	*	*	-	-	
3.	ειδικοί επιστήμονες	*	*	-	*	-	-	*	*	*	-	
4.	νοσηλευτικά ιδρύματα	*	-	-	-	-	*	-	*	-	-	
5.	συμβουλευτικά κέντρα	-	-	-	-	*	-	*	*	*	-	
6.	έλλειψη απάντησης	-	-	-	-	-	-	-	-	-	*	
	I.M.	αρ.	4	5	3	1	1	2	1	1	1	4
		%	17,4	21,7	13,0	4,3	4,3	8,7	4,3	4,3	4,3	17,4

Η συνεργασία σε όλες τις περιπτώσεις, εκτός από δύο, κληρικών και λαϊκών, πολλές δε φορές ειδικών επιστημόνων και ιδρυμάτων ή άλλων μονάδων, μαρτυρεί την αναγνώριση ή την αποδοχή της ανάγκης για συμβολή και συνεργασία όλων των πλευρών. Ένα δεύτερο σημαντικό στοιχείο είναι ότι σε όλους σχεδόν τους συνδυασμούς έχουμε την παρουσία κληρικών, γεγονός το οποίο μαρτυρεί ότι η Εκκλησία δεν έχει “παραδώσει” σε άλλους το συγκεκριμένο έργο, αλλά το επιτελεί η ίδια με τη συνεργασία απλών λαϊκών ή και εξειδικευμένων προσώπων και φορέων. Η συχνότητα συμμετοχής καθενός προσώπου ή ιδρύματος στο έργο της ψυχολογικής και πνευματικής στήριξης απεικονίζεται στον πίνακα 10.1., από τον οποίο προκύπτει ότι στο 78% των Ι.Μ. συμμετέχουν στους συνδυασμούς (προσώπων ή/και φορέων) και λαϊκοί, στο 74% και κληρικοί, στο 57% και ειδικοί επιστήμονες (πρόκειται για παιδαγωγούς, λειτουργούς κοινωνικής εργασίας, ψυχολόγους κ.ά.), στο 30% και νοσηλευτικά ιδρύματα, στο 17% και συμβουλευτικά κέντρα.

(γ) Εθελοντικός χαρακτήρας της παρεχόμενης πνευματικής και ψυχολογικής στήριξης

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, όπως προκύπτει από τον πίνακα 10.3., το έργο της πνευματικής και ψυχολογικής στήριξης, που προσφέρουν τα πρόσωπα ή οι φορείς, για τους οποίους έγινε λόγος προηγουμένως (παραγράφοι 3.2.2.α και β), έχει κατά ένα μεγάλο ποσοστό (26%) εθελοντικό χαρακτήρα, σε λίγες δε Ι.Μ. (13%) παρέχεται αποκλειστικώς και μόνο με αμοιβή. Η επικρατούσα πάντως μορφή είναι αυτή του συνδυασμού εθελοντικής και αμειβόμενης εργασίας (43%).

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι η ισχύουσα πρακτική, μέσω της οποίας επιχειρείται το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, στηρίζεται σ’ένα είδος νομίσματος, το οποίο είναι ανύπαρκτο στην οικονομική ζωή. Σ’ένα νόμισμα ασθενές, ως προς την ονομαστική του αξία, ισχυρό όμως ως προς το αντίκρουσμα. Η μία όψη του (της ονομαστικής αξίας) δεν έχει οικονομικό αντίκρουσμα και παραπέμπει στα μεγέθη που διατίθενται για την επίτευξη όχι μόνο του συγκεκριμένου, αλλά

και οποιουδήποτε άλλου έργου, τα οποία είναι ιδιαίτερα μικρά. Η άλλη όμως όψη του, η οποία απεικονίζει μία αντίληψη που μέχρι πριν λίγο καιρό έδειχνε ότι κινδυνεύει να εξαφανιστεί από τη συμπεριφορά του ανθρώπου, τον εθελοντισμό, μας υποδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο το σπάνιο αυτό νόμισμα αποκτά αντίκρουσμα μεγαλύτερο της ονομαστικής του αξίας.

Εδώ όμως θα πρέπει να τεθούν οι περιορισμοί και τα ανώτατα όρια ως προς τη συμμετοχή ενός προσώπου στην παροχή κοινωνικού έργου. Παρ' όλο ότι ο εθελοντισμός δεν θα πρέπει να απαλλάσσει τον κάθε δημόσιο φορέα από τις υποχρεώσεις του, αποτελεί την απαραίτητη συμπληρωματική ενέργεια και όχι το υποκατάστατο της οποιασδήποτε θεσμοθετημένης και αμειβόμενης υπηρεσίας ιδιαίτερα στον τομέα της στήριξης των ΑΜΕΑ. Η έκταση των αναγκών, οι ιδιαιτερότητες κάθε προσώπου, ο χρόνος και η διάρκεια παροχής της στήριξης, καθώς και άλλοι

Πίν. 10.3.
Χαρακτήρας των παρεχόμενων υπηρεσιών
υπέρ των ΑΜΕΑ

α/α	Χαρακτήρας παρεχόμενων υπηρεσιών	Πλήθος Ι.Μ. στις οποίες συναντώνται	
		αρ.	%
1.	εθελοντική εργασία	6	26,09
2.	αμειβόμενη εργασία	3	13,04
3.	συνδυασμός αμειβόμενης και εθελοντικής εργασίας	10	43,48
4.	έλλειψη απάντησης	4	17,39
	Σύνολο	23	100,00

συναφείς λόγοι, απαιτούν εξατομικευμένη και διαρκή προσπάθεια, η οποία δεν είναι δυνατόν να υπάρξει χωρίς τον εθελοντισμό, είτε εκ μέρους εξειδικευμένων προσώπων ή φορέων, είτε άλλων

προσώπων μετά την κατάλληλη προετοιμασία²⁵. Ιδιαίτερα σήμερα, όπου το “λιγότερο κοινωνικό κράτος” και οι ποικίλες κοινωνικές ανάγκες απαιτούν όλο και περισσότερη ατομική και εθελοντική προσφορά, το έργο του εθελοντισμού καθίσταται, παρά τις μέχρι προ καιρού αντιρρήσεις πολλών, όλο και περισσότερο

απαραίτητο.²⁶ Για το θέμα αυτό γίνεται λόγος και στην παράγραφο 3.5 στο πλαίσιο των κινήτρων δράσης, τα οποία δεν θα πρέπει να

---

25. Είναι γνωστή η έκταση του εθελοντικού έργου στο χώρο της Ορθόδοξης Ελληνικής Εκκλησίας. Παρ’ όλα αυτά δεν παύει να υφίσταται η ανάγκη συστηματικής προετοιμασίας όχι μόνο των εθελοντών, αλλά και κάθε άλλου προσώπου, που πρόκειται να προσφέρει οποιεσδήποτε υπηρεσίες προς άλλους ανθρώπους και ιδιαίτερα προς τα ΑΜΕΑ. Πρβλ. σχετ. και:

α) Χρ. Βάγια, “Συμμετοχή των συλλογικών οργάνων των γονέων και κηδεμόνων αναπήρων παιδιών στην αποκατάσταση και στην πρόληψη”, περιοδικό “*Εκλογή*”, έκδ. Εταιρ. Πτυχιούχων Πανεπ/κών Σχ. Κοινων. Εργασίας (Σκουφά 52), τ. 57, Αθήνα 1982.

β) Κ. Γρένδα, “Γυναικείοι Σύλλογοι Ι.Μ. Κισσάμου και Σελίνου. Ένα επιμορφωτικό πρόγραμμα της Ορθόδοξης Ακαδημίας Κρήτης”, περιοδικό “*Εκλογή*”, έκδ. ό.π., τ. 64, Αθήνα 1984.

γ) “*Εθελοντισμός*”, περιοδική έκδοση Ελληνικού Συλόγου Ανάδοχων Οικογενειών (25ης Μαρτίου 8, Αγία Παρασκευή) Αθήνα.

δ) Επιτροπή Κοινωνικών Υποθέσεων του Σ.Ε., “Χάρτης για την εθελοντική εργασία”, Στρασβούργο 1982.

ε) J.-P. Fragniere, “Presence de l’action benevole dans le secteur social et le secteur de la sante”, στο “Les defis de la sante, pratiques et innovations”, Realites sociales, Lausanne 1986.

ς) F. Furger, “Le monde des valeurs- Les sens de l’action -Les fondements religieux”, στο “Manuel de l’action sociale en Suisse” των M. Fehlmann κ.ά., έκδ. Realites sociales, Lausanne 1989, σελ. 44-45.

26. “Η λειτουργία της κρατικής κοινωνικής πολιτικής συνδέεται αναμφισβήτητα σε μεγάλο βαθμό με τις εξελίξεις στη δομή συμπληρωματικών τεχνικών κοινωνικής προστασίας . . . Αρκετοί μάλιστα υποστηρίζουν ότι μια τέτοια διεύ-ρυνση

υποκρύπτουν την συμπόνοια, την τυπικότητα, την προβολή, κ.ά., αλλά την ειλικρινή αγάπη.²⁷

αποβαίνει αναγκαία από τη στιγμή που η συρρίκνωση της κοινωνικής προστασίας, που παρέχεται από τα κρατικά συστήματα κοινωνικής πολιτικής, θα έχει ως αποτέλεσμα τη μετατόπιση των ευθυνών προς τις παραδοσιακές αυτές τεχνικές” (οικογένεια, φιλανθρωπία, ιδιοκτησία, ιδιωτική ασφάλιση, αποταμίευση, αστική ευθύνη, αμοιβαία βοήθεια). Βλ. Γ. Αμίτσης, “Το θεσμικό πλαίσιο της κοινωνικής πολιτικής σε σχέση με τις λιγότερο ευνοημένες ομάδες - Η κάλυψη των ηλικιωμένων και των ατόμων με ειδικές ανάγκες”. Στο συλλογικό έργο: Σ. Χτούρης (επιστημον. υπεύθυνος), *Θεσμοί και ρυθμίσεις της κοινωνικής πολιτικής. Άνεργοι-Ηλικιωμένοι-Άτομα με ειδικές ανάγκες. Αστική μεγέθυνση και κράτος Πρόνοιας*, εκδ. “Πράξις”, Αθήνα 1993, σελ. 148-149.

Πρβλ.: α) Απόφαση του Συμβουλίου 93/136/ΕΟΚ, ό.π. άρθρο 3 περίπτωση (γ), άρθρο 4 περίπτωση (α), 2η παράγραφος, παράρτημα περίπτωση 1.1.

β) “Γιατροί χωρίς σύνορα”, “τηλεμαραθώνιοι αγάπης” κ.ά.

27. Βλ. σχετ. και υποσημειώσεις 42, 43 & 44 της παραγράφου 3.5.

3.3 ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

Το κυρίως ζητούμενο στη διαδικασία κοινωνικής ένταξης ενός ΑΜΕΑ είναι η επαγγελματική του αποκατάσταση, η οποία εξαρτάται από διάφορους παράγοντες. Από τα δεδομένα της παρούσας έρευνας προκύπτει ότι από τις 23 Ι.Μ., που έχουν απαντήσει στο ερωτηματολόγιο οι 18 (78%) έχουν αναπτύξει γενικότερη, ειδική δράση για τα ΑΜΕΑ (βλ. πίνακα 3.3.1.) και απ'αυτές ορι-σμένες μόνο εμφανίζουν δραστηριότητες με προσανατολισμό την επαγγελματική αποκατάσταση (βλ. πίνακα 11). Όπως προκύπτει από τον πίνακα 11, σ' αυτές τις δραστηριότητες επαγγελματικής αποκατάστασης περιλαμβάνονται: α) κατά κύριο λόγο, τοποθέτηση σε θέσεις εργασίας (26%) τόσο σε τομείς αρμοδιότητας της Εκκλησίας (βλ. πίνακα 12.1), όσο και σε άλλους τομείς (βλ. πίνακα 12.2), β) συμβουλευτική: σχολικού και επαγγελματικού προσανατολισμού (17%), γ) πληρωμή διδάκτρων (9%), δ) προεπαγγελματική εκπαίδευση ή επαγγελματική κατάρτιση (9%)²⁸, ε) προ-στατευμένη εργασία (4%)²⁹, ς) αναζήτηση εργασίας ή ηθική στήριξη (9%), ζ) στέγαση με τη μορφή φιλοξενίας σε ιδρύματα (4%). Στις ενέργειες αποκατάστασης, σύμφωνα και με το ειδικότερο εννοιολογικό περιεχόμενο που αποδιδόταν άλλοτε στον όρο αυτό, περιλαμβάνεται και περίπτωση (4%) της δια του γάμου αποκατάστασης θηλέων ΑΜΕΑ. Σήμερα βεβαίως ο γάμος και η δημιουργία οικογένειας, όπως και η φυσική αποκατάσταση, θεω-

28. Πρβλ.: α) Ν. 963/79 (ΦΕΚ 202/79, τ. Α'), "Περί επαγγελματικής αποκατάστασης αναπήρων και εν γένει ατόμων μειωμένων ικανοτήτων".

β) Ν. 1566/85 (ΦΕΚ 167/85, τ. Α'), κεφάλαιο Ι', άρθρο 34, "Ειδική Αγωγή".

γ) Ν. 1836/89 (ΦΕΚ 79/14.3.89, τ. Α'), κεφάλαιο Γ', άρθρα 13-15, "Κατάρτιση-απασχόληση ατόμων με ειδικές ανάγκες".

29. Βλ.:

α) E. Samoy και L. Waterplas, "L' emploi protege dans la Communaute Europeenne", έκδ. CCE, Γεν. Δ/ση.: Emploi, Relations Industrielles et Affaires Sociales, v/390/1992.

β) E. Seyfried, T. Lambert, "New semi-sheltered forms of employment for disambled persons". Έκδ. CEDEFOP, 1η έκδοση, Berlin 1988.

ρούνται πρωταρχικής σημασίας παράγοντες κοινωνικής ένταξης κάθε προσώπου και μ'αυτή την προοπτική θα πρέπει να επιδιώκονται, χωρίς βέβαια να παραβλέπεται και η σεξουαλική πλευρά του ζητήματος.³⁰

Βλέπουμε λοιπόν ότι υφίσταται σήμερα ένα πλέγμα δραστηριοτήτων επαγγελματικής προετοιμασίας και αποκατάστασης σε περισσότερες από τις μισές Ι.Μ., που έχουν αναπτύξει γενικότερη δράση υπέρ των ΑΜΕΑ.

Κατά συνέπεια, η συστηματοποίηση και διεύρυνση της δραστηριότητας αυτής, σε μια εποχή, όπου τα ποσοστά ανεργίας του γενικότερου πληθυσμού των χωρών της Ε.Ε. εμφανίζονται ιδιαίτερα υψηλά (κατά τον χρόνο συλλογής των στοιχείων που παρατίθενται στη συνέχεια τα σχετικά ποσοστά κυμαίνονται από 3,3% έως 22,3%, με μέσο όρο, σε επίπεδο Ε.Ε., 10% περίπου του εργατικού δυναμικού),³¹ θα έχει οπωσδήποτε θετική επίδραση στις κατ' εξοχήν δοκιμαζόμενες ειδικές ομάδες, διότι, φτώχεια και αναπηρία συνδέονταν πάντοτε στενά³², δημιουργώντας διάφορων μορφών εξαρτήσεις³³.

---

30. Για το σεξουαλικό πρόβλημα των γυναικών με νοητική υστέρηση βλ.: A. Giami, C. Lavigne, "La sterilisation de femmes handicapees mentales et le "consentement libre et eclaire", *Revue de Medecine Psysho-somatique*, τεύχος 35, 1993, σελ. 35-46.

31. Βλ. σχετ. στοιχεία της Eurostat για το τέλος του 1996. Η χώρα μας μόλις υπολείπεται του μέσου όρου της Ε.Ε. (11%), δεδομένου ότι φθάνει το 10% (εφημερίδα "ΤΟ ΒΗΜΑ" 16 Μαρτίου 1997, σελ. Α43).

32. Βλ.: α) "Γνώμη" της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής των Ε.Κ. "Προβλήματα των αναπήρων", Βρυξέλλες, Σεπτέμβριος 1981 (αριθμ. καταλ. ESC-81-013-EN).

β) Δ. Κογκίδου, Π. Πανταζής, "Μία βιογραφική προσέγγιση της φτώχειας των ατόμων με ειδικές ανάγκες", άρθρο στο "Άτομα με ειδικές ανάγκες", επιμέλεια Καίλα κ.ά., τόμ. Β', έκδ. "Ελληνικά Γράμματα", β' έκδ. Αθήνα 1995, σελ. 883-890.

33. Βλ. M. Sussman, "Ανάπηροι και άποροι σε κατάσταση εξάρτησης: εννοιολογικές ομοιότητες και ανάγκες για έρευνα", περιοδικό "Εκλογή", τ. 54, Απρίλιος 1981, ό.π. σελ. 6-13, μετάφραση-διασκευή: Ο. Ζάρναρη.

Πίν. 11.
Κατανομή των Ι.Μ. ως προς το είδος της
παρεχόμενης βοήθειας για την επαγγελματική
αποκατάσταση των ΑΜΕΑ

α/α	Είδη παρεχόμενης βοήθειας	Πλήθος Ι.Μ. που την παρέχουν (N = 23)	
		αρ.	%
1.	πληρωμή διδάκτρων	2	8,7
2.	συμβουλευτική σχολικού και επαγγελματικού προσανατολισμού	4	17,4
3.	τοποθέτηση σε θέσεις εργασίας	6	26,09
4.	προστατευμένη εργασία	1	4,34
5.	προεπαγγελματική εκπαίδευση ή επαγγελματική κατάρτιση	2	8,70
6.	ηθική στήριξη ή αναζήτηση απασχόλησης	2	8,70
7.	φιλοξενία (διαμονή σε ιδρύματα)	1	4,34
8.	αποκατάσταση (έγγαμη ζωή)	1	4,34
9.	έλλειψη απάντησης	10	43,48

Ως προς τις επαγγελματικές ειδικότητες (θέσεις εργασίας) του χώρου δραστηριότητας της Εκκλησίας, στις οποίες απασχολούνται ΑΜΕΑ (σε 7 από τις 23 Ι.Μ., ποσοστό 30%), έχουμε την εξής κατανομή (βλ.πίνακα 12.1.): νεωκόροι (22%), κηπουροί (22%), αγιογράφοι (13%) και ακολουθούν με το ίδιο σε όλες τις άλλες περιπτώσεις ποσοστό (4%), ιεροψάλτες, κατηχητές και βο-

Πίν. 12.1.
Θέσεις εργασίας (ειδικότητες) τομέων
αρμοδιότητας της Εκκλησίας, στις οποίες
έχουν τοποθετηθεί ΑΜΕΑ

α/α	Ειδικότητες (θέσεις εργασίας)	Ι.Μ. (N = 23)	
		αρ.	%
1.	νεωκόροι	5	21,73
2.	κηπουροί	5	21,73
3.	αγιογράφοι	3	13,04
4.	ιεροψάλτες	1	4,34
5.	κατηχητές	1	4,34
6.	βοηθοί μαγείρων σε ιδρύματα	1	4,34
7.	άλλου είδους αποκατάσταση	1	4,34
8.	έλλειψη απάντησης	16	69,56

ηθοί μαγείρων σε ιδρύματα. Σημειώνεται ότι η περίπτωση της “άλλου είδους αποκατάσταση” που περιλαμβάνεται στον πίνακα 12.1, αφορά στη δια γάμου αποκατάσταση, στην οποία αναφερθήκαμε προηγουμένως.

Τέλος ως προς τους εκτός του χώρου της Εκκλησίας τομείς, η κατανομή των εργασιακών αρμοδιοτήτων που έχουν αναλάβει τα ΑΜΕΑ, τα οποία έχουν τοποθετηθεί σε αντίστοιχες θέσεις εργασίας με ενέργειες της Εκκλησίας, έχει ως εξής (βλ. πίνακα 12.2): απασχόληση σε εργασίες γραφείου (χειρισμός Η/Υ, τηλεφωνητές κ.λπ.) 13%, υπάλληλοι (γενικώς) του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα 9%, χειρώνακτες 13% και βοηθοί μαγείρων σε ιδρύματα 4%.

Πίν. 12.2.
Θέσεις εργασίας (ειδικότητες) τομέων εκτός
του χώρου αρμοδιότητας της Εκκλησίας, στις
οποίες έχουν τοποθετηθεί ΑΜΕΑ

α/α	Ειδικότητες (θέσεις εργασίας)	Ι.Μ. (N = 23)	
		αρ.	%
1.	χειρωνακτικά επαγγέλματα	3	13,04
2.	εργασίες γραφείου	3	13,04
3.	υπάλληλοι (γενικώς) ιδιωτικού τομέα	1	4,34
4.	υπάλληλοι (γενικώς) δημόσιου τομέα	1	4,34
5.	βοηθοί μαγειρών σε ιδρύματα	1	4,34
6.	έλλειψη απάντησης	16	69,56

Από τη συνοπτική αυτή εικόνα των θέσεων εργασίας, εντός και εκτός του χώρου αρμοδιότητας της Εκκλησίας, στις οποίες έχουν τοποθετηθεί ΑΜΕΑ διαπιστώνουμε ότι υπάρχει μια ικανοποιητική διασπορά σε όλους σχεδόν τους τομείς απασχόλησης, πάντοτε βέβαια με τη μορφή της εξαρτημένης εργασίας. Η μορφή ενίσχυσης που απουσιάζει εντελώς είναι η στήριξη για αυτοαπασχόληση, η οποία, και γενικότερα, δεν αποτελεί συνήθη εικόνα. Το πρόγραμμα επιδότησης νέων θέσεων εργασίας, που θέτει σε εφαρμογή ο ΟΑΕΔ για το 1997, προβλέπει

για την αυτοαπασχόληση μία στις τέσσερις νέες θέσεις εργασίας.³⁴

34. Βλ. σχετ.: α) Τα προγράμματα επιχορήγησης επιχειρήσεων ή για αυτοαπασχόληση των ανέργων, τα οποία έχουν ως στόχο για το 1997 30.000 και 10.000 νέες θέσεις εργασίας αντίστοιχα (από την εφημερίδα "ΤΟ ΒΗΜΑ", 16 Φεβρουαρίου 1997, σελ. Δ11.

β) Ανάλογο είναι και το πρόγραμμα επιδότησης για τα πρόσωπα, που προστατεύονται από το Ν. 1648/86, ΦΕΚ 147/86, τ. Α', (σχετικές πληρο-

Επίσης ένα δεύτερο στοιχείο, ιδιαίτερα σημαντικό, είναι η μη εμφάνιση, τουλάχιστον στις συγκεκριμένες απαντήσεις, περιπτώσεων, όπου τα ΑΜΕΑ απασχολούνται σε θέσεις γραφείου σε τομείς αρμοδιότητας της Εκκλησίας.³⁵

Ασφαλώς το θέμα των ευκαιριών και των δυνατοτήτων εργασιακής απασχόλησης των ΑΜΕΑ είναι ευρύ και δεν κλείνει ούτε με τις επισημάνσεις, που έγιναν στην ενότητα αυτή, ούτε με τα όσα αναφέρονται στις παραγράφους 3.6.1 και 4 της ερευνητικής αυτής μελέτης, όπου περιγράφουμε το σύνολο των προτάσεων που έχουν διατυπωθεί. Για το ζήτημα αυτό γίνεται ευρύτερος λόγος και στο επόμενο τεύχος της σειράς των δημοσιευμάτων με θέμα “Εκκλησία και ΑΜΕΑ”. Όμως αυτό που πρέπει ακόμη από τώρα να σημειωθεί είναι η ύπαρξη αναγκαιότητας καταρχήν αποδοχής της άποψης για γενικότερη στήριξη της απασχόλησης, δεδομένου ότι η υιοθέτησή της, ως μορφής δράσης και της Εκκλησίας, αποτελεί βασική προϋπόθεση για την εφαρμογή ανάλογης τακτικής.

Εφόσον η άποψη αυτή υιοθετηθεί, υπάρχουν αρκετές προτάσεις για την αναζήτηση και άλλων ευκαιριών απασχόλησης. Π.χ. τα πρόσωπα που έλαβαν μέρος στην ημερίδα της 9ης Μαΐου 1994 (βλ. πίνακα 2) προτείνουν, πέραν των ειδικοτήτων στις οποίες ήδη ασχολούνται ΑΜΕΑ (βλ. πίνακα 12.1-2), και χειροτεχνικές εργασίες, συμμετοχή σε φιλανθρωπικές δραστηριότητες, ενημέρωση και υποστήριξη άλλων ΑΜΕΑ, καθώς και άλλα επαγγέλματα, τα οποία όμως μπορούν να ασκηθούν ή ασκούνται και σε τομείς εκτός αρμοδιότητας της Εκκλησίας (επαγγέλματα σχετικά με την εκπαίδευση, τη νομική επιστήμη, τα ΜΜΕ). Θα μπορούσαμε να προτείνουμε και άλλες ειδικότητες όπως ράπτες

φορίες παρέχονται από τα Ειδικά Γραφεία Εργασίας ΑΜΕΑ του ΟΑΕΔ και σε όλες τις κατά τόπους υπηρεσίες του).

35. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν αποκλείεται να έλειπαν τόσο από τον δημόσιο, όσο και από τον ιδιωτικό τομέα, οι περιπτώσεις απασχόλησης ΑΜΕΑ, εάν δεν υπήρχαν οι ευνοϊκές διατάξεις υποχρεωτικής πρόσληψής τους σε θέσεις εργασίας μέχρι ενός ορισμένου ποσοστού, (βλ. άρθρο 16 του Ν. 1735/87, ΦΕΚ 195/87, τ. Α΄ και Ν. 1648/86, όπως διαμορφώθηκαν και με τις με-ταγενέστερες τροποποιήσεις).

αμφίων, κηροπλάστες κ.λπ.³⁶ Κατά συνέπεια προτάσεις υπάρχουν. Αυτό που, όπως είπαμε, λείπει είναι η υιοθέτηση της άποψης για τη δυνατότητα απασχόλησης των ΑΜΕΑ, οπότε, σε περίπτωση που θα χρειαστεί να εδραιωθεί και να αναπτυχθεί η αντίληψη αυτή, θα απομένει η συστηματική μελέτη του τρόπου εφαρμογής των προτάσεων. Προς αυτές ακριβώς τις κατευθύνσεις θα πρέπει να στραφεί ο διάλογος, στον οποίο και αποβλέπει η όλη ερευνητική προσπάθειά μας.

---

36. Ένας κατάλογος επαγγελμάτων, με ειδικότητες, που προσιδιάζουν σε διάφορες κατηγορίες ΑΜΕΑ, περιλαμβάνεται στο υπό έκδοση βιβλίο του γράφοντος με τίτλο “επί τον τύπον των ήλων”. Στο βιβλίο αυτό καταγράφεται το περιεχόμενο ραδιοφωνικών συζητήσεων και παρουσιάσεων στο πλαίσιο ομώνυμης εκπομπής του από τον ραδιοφωνικό σταθμό της Πειραιϊκής Εκκλησίας.

3.4 ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ

Η ύπαρξη ελεύθερου χρόνου καθώς και οι απόψεις και οι δυνατότητες για τον τρόπο οργάνωσης και χρήσης του αποτελούν προσδιοριστικά στοιχεία της ποιότητας ζωής κάθε ανθρώπου.³⁷ Τα στοιχεία αυτά μπορούν, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να αποκαλύψουν κατά πόσο ένα πρόσωπο είναι δέσμιο οικονομικών αναγκών ή απληστίας, κατά πόσο υιοθετεί και εφαρμόζει κάποιες γενικές ή προσωπικές κοσμοθεωρίες και ιδεολογίες και, κατά συνέπεια, κατά πόσο η έλλειψή τους οφείλεται σε λόγους αντικειμενικούς ή προσωπικών επιλογών. Επίσης, σε περίπτωση ύπαρξης δυνατοτήτων ψυχαγωγίας, τα στοιχεία αυτά προσδιορίζουν εάν η ψυχαγωγία είναι τέτοιας μορφής, ποιότητας και έκτασης, ώστε να μην υπολείπεται, τουλάχιστον, των υποκειμενικών απαιτήσεων και προσδοκιών ενός προσώπου. Βεβαίως οι προσωπικές απαιτήσεις προσδιορίζονται από το πολιτιστικό του επίπεδο αφ'ενός και από τις αντικειμενικές δυνατότητες αφ'ετέρου. Όμως και οι δύο αυτοί παράγοντες διαμορφώνονται από τις επικρατούσες γενικότερες συνθήκες. Εάν λοιπόν υιοθετήσουμε τις απόψεις αυτές, τότε καθίσταται φανερό το πόσες προϋποθέσεις πρέπει να συντρέξουν, ώστε να μιλάμε για δυνατότητα ψυχαγωγίας

---

37. Βλ. σχετ.: α) Γ. Κρασανάκης, "Κοινωνιοπαιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου", Αθήνα 1984.

β) Β. Χαραλαμπόπουλος, "Η ψυχαγωγία ως παιδαγωγικόν πρόβλημα", έκδ. Χριστιανικής Ένωσης Εκπαιδευτικών Λειτουργών, Αθήνα 1968, σελ. 86 και 91.

γ) Για την οργάνωση του ελεύθερου χρόνου, γενικότερα, βλ.: Η. Ruskin, στην *Παιδαγωγική και Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό*, τόμος 3, ό.π. σελ. 1780 - 1782.

ενός ΑΜΕΑ, διότι, και αν ακόμη, θεωρητικά, υπήρχε προσφορά ψυχαγωγίας, η σχέση φτώχειας και αναπηρίας δεν θα επέτρεπε να έχει ελεύθερο χρόνο.³⁸

Αλλά η ψυχαγωγία, ειδικά μάλιστα για τα νεαρής ηλικίας ΑΜΕΑ, αποτελεί αναγκαιότητα, αφού η μουσική, το δραματικό παιχνίδι και γενικότερα η “δραματοποίηση στην εκπαίδευση”, οι εικαστικές τέχνες, οι εκδρομές, τα αθλητικά παιχνίδια κ.λπ.

---

38. Βλ. σχετ.: α) Την απόφαση του Συμβουλίου της 25ης Φεβρουαρίου 1993 για τη θέσπιση του τρίτου κοινοτικού προγράμματος δράσης υπέρ των ΑΜΕΑ (HELIOS II, 1993-96), στην οποία σημειώνεται, ως προς τις αθλητικές και πολιτιστικές δραστηριότητες και την ψυχαγωγία, ότι η σχετική δράση θα πρέπει να αποβλέπει: (i) στην ευαισθητοποίηση σχετικά με τις εναλλακτικές δυνατότητες και στην ελεύθερη επιλογή για τη συμμετοχή στα σπορ, στις ψυχαγωγικές και πολιτιστικές δραστηριότητες, (ii) στην κατάργηση των φραγμών σε επίπεδο αρχιτεκτονικής, σε ό,τι αφορά στα αθλητικά κέντρα, τις ψυχαγωγικές και πολιτιστικές δραστηριότητες, (iii) στην προώθηση, στο μέγιστο δυνατό βαθμό, της ένταξης των μειονεκτούντων ατόμων στα συνήθη τοπικά και περιφερειακά σπορ και στις ψυχαγωγικές και πολιτιστικές δραστηριότητες.

Επίσης βλ. τον “Ευρωπαϊκό Οδηγό ορθής πρακτικής” που εκδόθηκε στο πλαίσιο των ενεργειών του παραπάνω προγράμματος, στον οποίο σημειώνεται ότι σύμφωνα με τους πρότυπους κανόνες του ΟΗΕ, σχετικά με την ισότητα των ευκαιριών για τα ΑΜΕΑ,: “τα κράτη λαμβάνουν μέτρα που θα επιτρέψουν στα άτομα με ειδικές ανάγκες να έχουν ίσες ευκαιρίες ψυχαγωγίας και άθλησης”, ό.π., σελ. 132. Αναλυτικότερα, για τους πρότυπους κανόνες του ΟΗΕ, βλ. “Regles pour l’egalisation des chances des handicapes”, κανόνας 11ος, έκδ. του Τμήματος Ενημέρωσης του ΟΗΕ, New York, DPI/1424-Μάιος 1994-5Μ, σελ. 30-31.

β) Δ. Γρέβιας, “Κοινωνικές αξίες, εργασία και επαγγελματικός προσανατολισμός” στα Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου: “Ευρώπη 2000. Τάσεις και προοπτικές στη συμβουλευτική και τον επαγγελματικό προσανατολισμό”, όπου γίνεται αναφορά στην, κατά τον συγγραφέα, παρατηρούμενη συνεχή αύξηση του ελεύθερου χρόνου και τα φαινόμενα που συχνά τον συνοδεύουν (υπερκαταναλωτισμός, άγχος, ανία, μοναξιά, φοβίες). Έκδ. Ελληνικής Εταιρείας Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού, Αθήνα 1993, σελ. 273 και 280.

γ) Ι. Μαρκαντώνης, “Ο ελεύθερος χρόνος εις τον αιώνα της τεχνικής”, Αθήνα 1973, σελ. 7.

δ) Ο.π. υποσημείωση 32.

χρησιμοποιούνται και για θεραπευτικούς σκοπούς.³⁹ Ιδιαίτερα στο χώρο της Εκκλησίας υπάρχουν πρόσθετες ευκαιρίες ανάπτυξης των ενεργειών αυτών, μέσω της βυζαντινής μουσικής⁴⁰, της αιογραφίας και άλλων δραστηριοτήτων.

Από τα δεδομένα της έρευνας προκύπτει ότι, όπου εκδηλώνεται οποιασδήποτε μορφής ψυχαγωγική ενέργεια, πρόκειται για ομαδική ψυχαγωγία (στο πλαίσιο εκδηλώσεων της ομάδας) . Όπως φαίνεται από τον πίνακα 13.1. έχουμε ψυχαγωγία των ΑΜΕΑ στο 65% των Ι.Μ. (στις 15 από τις 23 που έχουν απαντήσει στο ερωτηματολόγιο), η οποία εμφανίζεται με διάφορες

39. Βλ. σχετ.: α) Α.-Φ. Γρυπάρης, “Οι εικαστικές δραστηριότητες στην εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές ανάγκες”, ό.π. “Άτομα με ειδικές ανάγκες”, σελ. 680-687.

β) Ε. Erickson, “Η παιδική ηλικία και η κοινωνία”, μετάφραση Μ. Κουτρομπάκη, εκδ. “Καστανιώτης”, Αθήνα 1975, σελ. 233 και 243.

γ) Η. Ferriere, “Σύντομος Εισαγωγή εις την νέαν αγωγήν”, μετάφραση Γ. Κωσταδήμα, εκδ. Χριστιανικής Ένωσης Εκπαιδευτικών Λειτουργών, Αθήνα 1958, σελ. 25-30 και 69.

δ) Μ. Herbert, “Ψυχολογικά προβλήματα παιδικής ηλικίας”, τόμ. β’, επόπτης ελληνικής έκδοσης Ι. Παρασκευόπουλος. εκδ. “Ελληνικά Γράμματα”, 6η έκδ. Αθήνα 1995, σελ. 226-8.

ε) Ε. Κασιώλας, “Ψυχαγωγία”, στην “Παιδαγωγική-Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό”, εκδ. “Ελληνικά Γράμματα”, Αθήνα 1989, σελ. 5175.

ς) Α. Κοντογιάννη, “Το βιβλίο της δραματοποίησης”, εκδ. “Άλκηστις”, Αθήνα 1989, σελ. 5-6, 218 κ.ε.

ζ) Της ίδιας, “Μουσεία και σχολεία, δεινόσαυροι και αγγεία”, εκδ. “Ελληνικά Γράμματα”, Αθήνα 1995, σελ. 103.

η) G. Orff, “The Orff music therapy”, μετάφραση στην αγγλική Μ. Murray, έκδ.. Schott & Co. Ltd, London 1980.

θ) Ι. Παρασκευόπουλος, “Νοητική καθυστέρηση”, Αθήνα 1980, σελ. 182.

ι) Χ. Σακελλαρίου, “Η τέχνη ως μέσο θεραπευτικό”, ό.π. “Άτομα με ειδικές ανάγκες”, σελ. 674-9.

ια) R. B. Shuman, “Δραματοποίηση στη Διδασκαλία”, ό.π. “Παιδαγωγική και Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό”, σελ. 1558-1560.

ιβ) Ν. Stahel, “Το σχέδιο ως έκφραση ψυχικών τραυμάτων”, μετάφραση Α. Λαμπράκη-Παγανού, εκδ. “Επικαιρότητα”, Αθήνα 1987.

40. Βλ.: Α. Βουρλής, “Η ιερά ψαλμωδία ως μέσον αγωγής ατόμων με ειδικές ανάγκες”, Πρακτικά ημερίδας: “Εκκλησία και ΑΜΕΑ” (υπό έκδοση).

Πίν. 13.1.
Τρόποι ψυχαγωγίας των ΑΜΕΑ

α/α	Είδη ψυχαγωγίας	Ι.Μ. στις οποίες συναντάται κάθε είδος ψυχαγωγίας (N = 23)	
		αρ.	%
1.	εκδρομές	14	60,86
2.	θέατρο	6	26,08
3.	κατασκηνώσεις	7	30,43
4.	πολιτιστικές επισκέψεις	7	30,43
5.	εορταστικές και επετειακές εκδηλώσεις	2	8,70
6.	εξωτερική ψυχαγωγία (συνήθης ή επ' ευκαιρία)	2	8,70
7.	αθλητισμός	1	4,34
8.	ομιλίες ή διαλέξεις (αφορά κυρίως αλλοδαπούς)	1	4,34
9.	με ανθρωπιστικές-ψυχαγωγικές επισκέψεις (κατηχητικών σχολείων ή συλλόγων κ.ά. σε ιδρύματα για τα ΑΜΕΑ)	1	4,34
10.	έλλειψη απάντησης	8	34,78

μορφές. Η επικρατούσα μορφή είναι αυτή των εκδρομών (61%), στις οποίες περιλαμβάνονται και οι προσκυνηματικού χαρακτήρα εκδρομές. Ακολουθούν οι κατασκηνώσεις και οι πολιτιστικές επισκέψεις με το ίδιο ποσοστό (30%), η παρακολούθηση ή η διοργάνωση θεατρικών παραστάσεων (26%) και με μικρότερο ποσοστό (9%) οι εορταστικές και επετειακές εκδηλώσεις καθώς και η

ψυχαγωγία, συνήθης ή επ'ευκαιρία (ονομαστικές εορτές προσώπων), εκτός χώρων εκκλησιαστικού κλίματος (εξωτερική ψυχαγωγία). Τέλος με τη μικρότερη συχνότητα (4%) εμφανίζονται τρεις ακόμη μορφές ψυχαγωγίας. Η μία αναφέρεται σε υπό κατασκευή κολυμβητήριο και κατά συνέπεια σε επικείμενη εφαρμογή της άθλησης (κολύμβηση) ως μέσου ψυχαγωγίας. Η δεύτερη αφορά στην ψυχαγωγία με ομιλίες ή διαλέξεις, που πραγματοποιούνται κυρίως για αλλοδαπούς, και η τρίτη στην ψυχαγωγία που προσφέρεται στα πρόσωπα τρίτης ηλικίας από τα παιδιά των κατηχητικών σχολείων, τα μέλη συλλόγων κ.λπ., τα οποία πραγ-ματοποιούν επισκέψεις στα ιδρύματα που διαμένουν τα πρόσωπα αυτά. Σημειώνεται ότι στις μορφές ψυχαγωγίας που αναφέρθηκαν από τις Ν.Ο., από τις οποίες είχαμε σχετική απάντηση, δεν περι-λαμβάνεται και κάποια άλλη μορφή.

Ως προς την πολλαπλότητα (τους συνδυασμούς) των απαντώμενων μορφών ψυχαγωγίας παρατηρούμε (βλ. πίνακα 13.2.) ότι, σε όποιες Ι.Μ. υπάρχει σχετική δραστηριότητα (στις 15 από τις 23 Ι.Μ., ποσοστό 65%), η ψυχαγωγία εμφανίζεται, σχεδόν στο σύνολο της (στις 12 από τις 15 περιπτώσεις), με δύο τουλάχιστον μορφές και σε ελάχιστες μόνο περιπτώσεις (στις 3 από τις 15) με μία μόνο μορφή (των εκδρομών).

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι οι περιπτώσεις που αναφέρθηκαν αποτελούν μία σημαντική ποικιλία μορφών ψυχαγωγίας. Αυτό όμως δεν αποκλείει τη δυνατότητα ύπαρξης και άλλων μορφών, οι οποίες θα μπορούσαν να εκδηλωθούν, π.χ. στο πλαίσιο των κατασκηνώσεων ή των πολιτιστικών εκδηλώσεων. Κατά συνέπεια δεν υφίσταται θέμα ύπαρξης ποικιλίας των μορφών-ειδών ψυχαγωγίας. Το πρόβλημα εντοπίζεται στη δυσκολία γενί-κευσής της, αφού, ακόμη και μεταξύ των Ι.Μ., που έχουν ήδη αναπτυγμένη γενικότερη δράση υπέρ των ΑΜΕΑ (18 στις 23 Ι.Μ. ποσοστό 78%, βλ. πίνακα 3.3.1.), υπάρχουν μερικές (3 στις 23, ποσοστό 13%), στις οποίες δεν δημιουργούνται ευκαιρίες ψυχα-γωγίας για τα ΑΜΕΑ (βλ. πίνακα 13.1 και 3.3.1 από τους οποίους προκύπτει ότι μόνο 15 από τις 23 Ι.Μ. εφαρμόζουν ψυχαγωγικά προγράμματα, οποιασδήποτε μορφής και έκτασης).

Κατά συνέπεια ένα μεγάλο μέρος της δράσης υπέρ των ΑΜΕΑ θα πρέπει να στραφεί και προς την κατεύθυνση της ψυχαγωγίας, δεδομένου ότι οι σχετικές ενέργειες, εάν δεν υπολείπονται ανάλογων ενεργειών των άλλων παραγόντων της κοινωνικής αγωγής και δράσης, τουλάχιστον δεν έχουν επαρκώς δημοσιοποιηθεί. Παράδειγμα ανάπτυξης ανάλογης δράσης εκτός Εκκλησίας αποτελεί η προσπάθεια που έχει ξεκινήσει τα τελευταία χρόνια στο χώρο του αθλητισμού.⁴¹ Βεβαίως αυτό δεν σημαίνει ότι θα πρέπει να στραφεί και η Εκκλησία προς την κατεύθυνση αυτή, αφού άλλωστε δεν διαθέτει, τουλάχιστον μέχρι σήμερα, και την απαιτούμενη στοιχειώδη τουλάχιστον υποδομή. Όμως διαθέτει άλλες δυνατότητες, όπως είναι η περίπτωση των κατασκηνώσεων, στις οποίες θα πρέπει να μετέχουν όλοι οι νέοι, με και χωρίς ειδικές ανάγκες. Μέσω της δυνατότητας αυτής τα ΑΜΕΑ όχι μόνο ψυχαγωγούνται, αλλά συγχρόνως εθίζονται στην κοινωνική αλληλοαποδοχή και συμβίωση, όχι μόνο τα ίδια αλλά και τα πρόσωπα χωρίς ειδικές ανάγκες και κυρίως οι νέοι που μετέχουν στις κατασκηνωτικές περιόδους είτε μικρής είτε μεγαλύτερης διάρκειας (επί ετήσιας βάσης) κατά τις θερινές διακοπές.⁴²

---

41. Βλ. τη δραστηριότητα της Γενικής Γραμματείας Αθλητισμού με συμμετοχή αθλητών μας στους "Special Olympics" και σε άλλες σχετικές διοργανώσεις.

42. Βλ. σχετ.: ΚΙ. Gobmann, "The integration of the handicapped in Sweden", *PANORAMA*, τόμ. 1, τεύχ. 2, έκδ. Μ. Kwiran, Germany, 1989, σελ. 13-14.

3.5 ΚΙΝΗΤΡΑ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΑΜΕΑ

Είναι αυτονόητο ότι στο χώρο της Εκκλησίας οποιαδήποτε ενέργεια του ανθρώπου για τον άνθρωπο δεν μπορεί παρά να υπαγορεύεται από την καινούργια⁴³ και αιώνια μεγάλη εντολή, αυτή της αγάπης προς τον άλλο άνθρωπο.⁴⁴ Όμως το συναίσθημα της αγάπης, με το ευαγγελικό περιεχόμενό της, μερικοί, πολλές φορές, το υποκαθιστούν ή το συγχέουν και με άλλου είδους συναισθήματα (φιλανθρωπία, οίκτο) ή απόψεις, αντιλήψεις και κατ' έθος ενέργειες (χρέος, προσωπική ανάγκη, ανταπόκριση σε αιτήματα), σε άλλες δε περιπτώσεις το χρησιμοποιούν ως μέσο επίτευξης άλλων σκοπών. Έτσι πολλές φορές δεν λειτουργεί ως βασικό κίνητρο κάθε σχετικής ενέργειάς μας η ανυπόκριτη και μη φαρисαϊκή συμπεριφορά, δηλαδή το αυθόρμητο και ελεύθερο πνεύμα της χριστιανικής αγάπης, αλλά λειτουργούν υποκατάστατα, παρορμητικά, υποκριτικά, ακόμη δε και υστερόβουλα κίνητρα.

Αν λοιπόν η οποιαδήποτε ενέργεια ανθρώπου προς άνθρωπο δεν εκφράζει την ειλικρινή αγάπη του, τότε σε καμία

---

43. “εντολήν καινήν δίδωμι υμίν, ίνα αγαπάτε αλλήλους” (Ιω. ιγ', 34).

44. “... δευτέρα δέ [εντολή] ομοία αυτή: ‘αγαπήσεις τον πλησίον σου ως σεαυτόν’. εν ταύταις ταις δυσίν εντολαίς όλος ο νόμος καί οι προφήται κρέμανται”. (Ματθ. κβ', 39-40).

περίπτωση δεν είναι αποδεκτή από τα ΑΜΕΑ.⁴⁵ Για το λόγο αυτό ένα από τα θεωρούμενα βασικά κίνητρα της θετικής συμπεριφοράς ανθρώπου προς άνθρωπο, η φιλανθρωπία, ως βάση ενός ανθρωπισμού και μιας ηθικής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας έχει αποδυναμωθεί, έχει χάσει το πραγματικό περιεχόμενό της, που είναι η αγάπη ανθρώπου προς άνθρωπο, και εμφανίζεται ως μια τυπική διαδικασία κοινωνικής συμπεριφοράς ή ως ενέργεια που δημιουργεί εξάρτηση οπότε και απορρίπτεται εκ μέρους των ΑΜΕΑ (βλ. υπο-σημείωση 45).

Ενώ όμως η αρνητική μορφή της φιλανθρωπίας απορρίπτεται τόσο από τα ίδια τα ΑΜΕΑ, όσο και από το σύνολο σχεδόν των μελών της κοινωνίας των ίσων ευκαιριών και της απελευθέρωσης από την εξάρτηση, δεν μπορεί να “καταγγέλλεται” η φιλανθρωπία σε όλες τις μορφές. Η ανυπόκριτη και “ανιδιοτελής” μορφή φιλανθρωπίας όχι μόνο αποτελεί βασικό στοιχείο εκδήλωσης του κοινωνικού ανθρώπου, αλλά αποτελεί και αναγκαιότητα, ιδιαίτερα σήμερα που, όπως ήδη σημειώσαμε αλλού (βλ. παράγραφο 3.2.2 και υποσημ. 26), τόσο διεθνώς όσο και στη χώρα μας, κατ’εξοχήν,

45. Βλ.: α) J. Degen, “Diakonie im Widerspruch. Zur Politik der Barmherzigkeit im Sozialstaat”. Munchen 1985.

β) A. Hierold, “Grundlegung und Organisation Kirchlicher Caritas, Munchner Theologische Studien”. St Ottilien 1979.

γ) Λ. Κανελλόπουλος (βουλευτής, τέως πρόεδρος ΓΣΕΕ): “... πρέπει να αποχαιρετίσουμε οριστικά τις ψεύτικες, υποκριτικές κραυγές και τις συμπεριφορές της συμπόνοιας, που ήθελαν τα ΑΜΕΑ στο περιθώριο”. Από τα Πρακτικά του συνεδρίου: “Οι Κοινοτικές πρωτοβουλίες για τα άτομα με ειδικές ανάγκες”, 21-22, Ιουνίου 1991, Αθήνα, Έκδ. της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και του Εθνικού Συμβουλίου ΑΜΕΑ, σελ. 26.

δ) Π. Κουρουπλής (τ. Πρόεδρος της Εθνικής Συνομοσπονδίας ΑΜΕΑ, τ. Γ.Γ. του υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας, νυν βουλευτής): “Τα ΑΜΕΑ αρ-νούνται με κάθε τρόπο την υποχρέωση να είναι προστατευόμενα άτομα και το δικαίωμα κάποιων να αυτοαναγορεύονται προστάτες τους”. Από το “Οι Κοινοτικές πρωτοβουλίες”, ό.π. σελ. 9.

ε) Α. Λεντάκης (τ. Βουλευτής): “... υπήρξε η ανθρώπινη αλληλεγγύη. Αυτή την αλληλεγγύη καλούμαστε τώρα με τα μέσα του πολιτισμού να την αναπτύξουμε ακόμα πιο πολύ”. Από το “Οι Κοινοτικές πρωτοβουλίες”, ό.π. σελ. 15.

ς) Β. Παπανδρέου (υπουργός, τέως επίτροπος Ε.Ε.), “... Δεν είναι θέμα φιλανθρωπίας. Είναι θέμα του πώς αντιμετωπίζουμε ένα μέρος του πληθυσμού...”. Από το “Οι Κοινοτικές πρωτοβουλίες”, ό.π. σελ. 19.

το κοινωνικό κράτος προοδευτικά συρρικνώνεται με ενδεχόμενες μελλοντικές επιπτώσεις, το μέγεθος και η έκταση των οποίων δεν είναι δυνατόν να προδιαγραφεί τη στιγμή αυτή.

Από την άλλη πλευρά, σε καμία περίπτωση η “υγιής” φιλανθρωπία δεν συνεπάγεται υποκατάσταση ή αντικατάσταση του κοινωνικού κράτους, αλλά εκδηλώνεται στο πλαίσιο της συμπληρωματικότητας μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών κοινωνικών θεσμών⁴⁶ (βλ. σχετ. και υποσημειώσεις 25 και 26 της παραγράφου 3.2.2). Άλλωστε η προνομιακή φροντίδα και “μεροληψία” προς όφελος των φτωχών, των μειονεκτούντων και αυτών που στερούνται των δικαιωμάτων τους είναι χαρακτηριστικά της χριστιανικής αγάπης, η οποία ως κοινωνική δράση, ως διακονία, μεταβάλλεται σε κοινωνική πολιτική.⁴⁷

Από τις απαντήσεις των Ι.Μ. (βλ. πίνακα 14.1) προκύπτει, όπως είναι φυσικό για το χώρο της Εκκλησίας, ότι τα βασικά κίνητρα της δράσης της υπέρ των ΑΜΕΑ είναι η αγάπη προς τον συνάνθρωπο (70%) και η φιλανθρωπία (52%). Ακολουθούν το χρέος του ανθρώπου προς το συνάνθρωπο (35%), η συμπάθεια (17%), η προσωπική ανάγκη (13%) και τέλος τα αιτήματα από πλευράς των οργανώσεων των ΑΜΕΑ (9%).

Σε ό,τι αφορά στην πολλαπλότητα, ως προς τους συνδυασμούς των κινήτρων, διαπιστώνουμε (βλ. πίνακα 14.2) ότι στις Ι.Μ., οι οποίες έχουν προσδιορίσει τα κίνητρα της αναπτυγμένης δράσης υπέρ των ΑΜΕΑ (στις 19 από τις 23,

---

46. Στην Ελλάδα, “το νομικό πλαίσιο κοινωνικής προστασίας αποτελεί πολλές φορές ένα κενό σχήμα τυπικής υπερρύθμισης που δεν ακολουθείται από ουσιαστικά και λειτουργικά συστήματα πρόνοιας και ασφάλισης. ... Η ανάπτυξη της συνέργειας των δημόσιων και ιδιωτικών θεσμών φαίνεται στα πλαίσια αυτά ως μία από τις βασικές λύσεις για την ανάπτυξη της κοινωνικής προστασίας στην χώρα μας”. Βλ.: Σ. Χτούρης, “Αντιφάσεις του εκσυγχρονισμού και Κράτος Πρόνοιας στην Ελλάδα”, ό.π. σελ. 54.

47. Βλ. σχετ.: F. Furger, “Le monde des valeurs”, στο Manuel de l’action social en Suisse, ό.π. σελ. 47.

Πίν. 14.1.
Κίνητρα της δράσης υπέρ των ΑΜΕΑ

α/α	Κίνητρα	Ι.Μ. (N = 23)	
		αρ.	%
1.	αγάπη	16	69,56
2.	φιλανθρωπία	12	52,17
3.	χρέος	8	34,78
4.	αιτήματα οργανώσεων των ΑΜΕΑ	2	8,7
5.	συμπάθεια	4	17,4
6.	προσωπική ανάγκη	3	13,04
7.	έλλειψη απάντησης	4	17,4

ποσοστό 83%), η αγάπη, σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις που αναφέρεται ως κίνητρο, συνυπάρχει μαζί με άλλα κίνητρα (στις 13 από τις 16, ποσοστό 81%) και συγκεκριμένα: (i) με τη φιλανθρωπία (στις 9 από τις 16 περιπτώσεις, ποσοστό 56%), (ii) με το χρέος (στις 8 από τις 16 περιπτώσεις, ποσοστό 50%) (iii) και με τα υπόλοιπα κίνητρα (σε λιγότερες περιπτώσεις, δύο έως τρεις). Ως εντελώς μοναδικό κίνητρο εμφανίζεται στις 3 από τις 16 περιπτώσεις (ποσοστό 19%) χωρίς αυτό να σημαίνει, στη συγκεκριμένη περίπτωση, ότι η απουσία των υπόλοιπων κινήτρων αποτελεί μειονέκτημα. Αντιθέτως, η μη παρουσία του κινήτρου της αγάπης στο 16% (3 από τις 19 Ι.Μ.) του συνόλου των περιπτώσεων, στις οποίες εμφανίζεται ένα μόνο κίνητρο, αυτό της φιλανθρωπίας, αν και ως ποσοτικό μέγεθος δεν αποτελεί σημαντικό έλλειμμα, ως πρωταρχικό, ποιοτικού χαρακτήρα, στοιχείο δεν παύει να συνιστά σημαντική απουσία. Βεβαίως η άποψη αυτή δεν ευσταθεί, όταν το κίνητρο της φιλανθρωπίας είναι η αγάπη.

Πίν. 14.2.
Συνδυασμοί κινήτρων για τη δράση υπέρ των ΑΜΕΑ

α/α	Κίνητρα	Συνδυασμοί										
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	
1.	αγάπη	*	*		*	*	*	*	*	*		
2.	φιλανθρωπία	*	*	*			*			*		
3.	χρέος	*				*	*	*	*	*		
4.	συμπάθεια	*							*	*		
5.	προσωπική ανάγκη	*				*			*			
6.	αιτήματα οργανώσεων των ΑΜΕΑ	*				*						
7.	έλλειψη απάντησης										*	
	I. Μ.	αρ. %	1 4,3	5 21,7	3 13,0	3 13,0	1 4,3	1 4,3	2 8,7	1 4,3	2 8,7	4 17,4

3.6 ΝΕΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΔΡΑΣΗΣ. ΑΠΟΨΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Από την παρουσίαση και τον σχολιασμό των δεδομένων, που προαναφέρθηκαν, εκτιμούμε ότι έχει σχηματιστεί μία γενική εικόνα για την κρατούσα κατάσταση ως προς τον βαθμό, την έκταση και τον ποιοτικό χαρακτήρα της αναπτυγμένης στο χώρο της Εκκλησίας εξειδικευμένης δράσης, δηλαδή της δράσης που σκοπεύει, κατευθείαν, στην κοινωνικοποίηση του ΑΜΕΑ μέσω της αυτονόμησής του. Όμως ο ερευνητικός σκοπός της φάσης αυτής θα εσθερείτο οποιασδήποτε πρακτικής αξίας, εάν είχαμε περιοριστεί στην υπάρχουσα κατάσταση χωρίς να αναζητήσουμε και τις απόψεις και τις προτάσεις όλων, όσοι σήμερα εκφράζουν την Εκκλησία ή εμπνέονται και εργάζονται στο χριστιανικό κλίμα, έχοντας προ οφθαλμών τις σύγχρονες απαιτήσεις αλλά και την προοπτική του αύριο. Στη συνέχεια παρατίθενται υπό μορφή προτάσεων οι σκέψεις και οι απόψεις: α) των Ι.Μ., β) των προσώπων που έλαβαν μέρος στην πρώτη εκδήλωση του ερευνητικού προγράμματος “Θρησκευτική αγωγή και κοινωνική ένταξη ΑΜΕΑ” και γ) των ελάχιστων Ν.Ο. που απάντησαν στο σχετικό ερωτηματολόγιο (βλ. ό.π. παράγραφο 2.3).

Οι προτάσεις αυτές μπορούν, όπως πιστεύουμε, να αποτελέσουν τη βάση μιας συστηματικής διερεύνησης των δυνατοτήτων της ορθόδοξης χριστιανικής Εκκλησίας στην προσπάθεια κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ, όταν μάλιστα όλες οι λοιπές χριστιανικές εκκλησίες έχουν αναπτύξει ιδιαίτερα χρήσιμες σχετικές δραστηριότητες, οι οποίες βέβαια αποβλέπουν κατ’αρχάς στην

“εκκλησιαστική” ένταξη.⁴⁸ Σημειώνουμε ότι οι προτάσεις που ακολουθούν παρατίθενται με τη λεκτική μορφή που διατυπώθηκαν από τους προτείναντες.

---

48. Βλ. σχετ.:α) “Office Chretien des Personnes Handicapees”: αγαθοεργός σύλλογος με έδρα το Παρίσι, ο οποίος είναι μέλος της “Comite Catholique des personnes malades et handicapees” και εκδίδει την τριμηνιαία επιθεώρηση: “Ombres et Lumiere”.

β) “Les communautes de l’ Arche”, την πρώτη κοινότητα της οποίας ίδρυσε ο Jean Vanier στη Γαλλία το 1964. Σχετ. το έργο του: “L’histoire de l’ Arche: des communautes a decouvrir”, “Novalis et Bayard/Edition Centurion”, Canada (Quebec) 1995, σελ. 114-115. Το έργο έχει εκδοθεί και στην Αγγλική με τον τίτλο: “An ark for the poor” (ISBN- 89088- 729- 4).

γ) Οργάνωση “Foi et Lumiere” που είναι “ο πρώτος εξάδελφος” της “Κιβωτού” και έχει 1200 κοινότητες σε 70 χώρες (βλ. ό.π. “L’histoire de l’ Arche”, σελ. 28-29), μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται και η χώρα μας.

3.6.1 Νέες μορφές δράσης της Εκκλησίας για την κοινωνική ένταξη των ΑΜΕΑ

Όπως προκύπτει από τον πίνακα 15, σχεδόν κάθε Ι.Μ. έχει και από μία πρόταση για μία νέα μορφή προσπάθειας στο πλαίσιο των ενεργειών κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ. Οι προτάσεις αυτές, στο σύνολό τους, παρόλο ότι για το χώρο της κοινωνικής πρόνοιας και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας δεν αποτελούν άγνωστες ενέργειες, για τον χώρο της ορθόδοξης χριστιανικής Εκκλησίας, τουλάχιστον ορισμένες απ'αυτές, συνιστούν οπωσδήποτε καινοτομικές ενέργειες, ακόμη και για τη σημερινή πραγματικότητα. Συγκεκριμένα προτείνεται: α) η δημιουργία φορέα αναζήτησης θέσεων εργασίας, τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο τομέα (9%), β) ο συντονισμός των ενεργειών Εκκλησίας και κρατικών και κοινωνικών φορέων (9%), γ) η δημιουργία ειδικών επιτροπών κληρικών και εξειδικευμένων σε σχετικά θέματα λαϊκών (4%), δ) η ανάληψη εκ μέρους της Εκκλησίας κατευθυντήριου ρόλου για κάθε γενικότερη δραστηριότητα κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ (4%).

Η γενικότερη τάση “εκσυγχρονισμού” -με την έννοια της αντιμετώπισης σημερινών αναγκών, απαιτήσεων και κατευθύνσεων- εκφράζεται, είτε ρητά (σύγχρονη οργάνωση παροχής υπηρεσιών 4%, οργάνωση Κέντρου ευρωπαϊκών προδιαγραφών 4%), είτε μέσω της υιοθέτησης ενεργειών που αποτελούν σημερινή αντίληψη και αναγκαιότητα (μονάδες παροχής εκπαιδευτικής στήριξης 13%, ενημέρωση 4%, αποασυλοποίηση 4%, “ανοιχτή περίθαλψη” 4%⁴⁹).

49. Στις μορφές ανοικτής περίθαλψης ανήκουν τα εξής: “ανοικτό νοσοκομείο” (= ψυχιατρικό σύστημα όπου το νοσηλευτικό ίδρυμα έχει “ανοικτές πόρτες”), “εξωνοσοκομειακή περίθαλψη”, “Κέντρα ημέρας”, “Κέντρα Ανοικτής Προ-στασίας Ηλικιωμένων (Κ.Α.Π.Η.).

Αντίστοιχες ανάλογες μονάδες αποτελούν και οι: “cliniques de jour / de nuit”, “foyers et centres de jour”, “Unites d'accueil temporaires”, soins a domicile κ.λπ.

Βλ. σχετ.: α) H.D. Schneider, “Viellese”, σελ. 107-124, W. Fischer, “Sante”, σελ. 129 και U.Schwarzmann, “Handicap”, σελ. 144-146: στο “*Manuel de l'action social*”, ό.π.

Πίν. 15.
Προτάσεις των Ι.Μ. για νέες μορφές δράσης
της Εκκλησίας υπέρ της κοινωνικής ένταξης
των ΑΜΕΑ

α/α	Νέες μορφές δράσης	Ι.Μ. (N = 23)	
		αρ.	%
1.	Σύσταση ειδικών επιτροπών κληρικών και προσώπων με ειδική κατάρτιση	1	4,34
2.	Γενική δραστηριοποίηση	1	4,34
3.	Ενημέρωση	1	4,34
4.	Ειδικά ιδρύματα-σχολεία ή κέντρα εκπαιδευτικής στήριξης (με κανονική παραμονή των ΑΜΕΑ στο οικογενειακό περιβάλλον)	3	13,04
5.	Σύγχρονη οργάνωση παροχής υπηρεσιών	1	4,34
6.	Ρυθμιστής-συντονιστής όλων των ενεργειών κοινωνικής ένταξης η Εκκλησία	1	4,34
7.	Εφαρμογή μορφών “ανοικτής περίθαλψης”	1	4,34
8.	Πρωτοβουλίες αποασυλοποίησης	1	4,34
9.	Ευαισθητοποίηση του πληρώματος της Εκκλησίας	1	4,34
10.	Οργάνωση κέντρου ευρωπαϊκών προδιαγραφών	1	4,34
11.	Δημιουργία φορέα τοποθέτησης σε θέσεις δημόσιου και ιδιωτικού τομέα	2	8,7

(Συνεχίζεται στην επόμενη σελίδα)

(Συνέχεια πίν. 15. από την προηγούμενη σελίδα)

12.	Συντονισμός με κρατικούς και κοινωνικούς φορείς	2	8,7
13.	Έλλειψη απάντησης	10	43,47

Ακόμη θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι προτάσεις αυτές προέρχονται από 13 Ι.Μ., οι οποίες αποτελούν το 57% των Ι.Μ. που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο και το 14% του συνόλου των Ι.Μ. Το στοιχείο αυτό μπορεί να ερμηνευτεί τόσο ως δυνατότητα ύπαρξης και άλλων προτάσεων, όσο και ως μη επαρκής εξειδίκευση ή εμπειρία στον υπό εξέταση τομέα, οπότε σε κάθε περίπτωση, είναι καταφανής πλέον η ανάγκη της συστηματικής αναζήτησης ανάλογων λύσεων κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ .

Ως προς τις υποβληθείσες προτάσεις από δύο Ν.Ο. παρατηρούμε ότι αντιπροσωπεύουν δύο κατευθύνσεις αντίστοιχα, Η μία έχει πρακτικό χαρακτήρα και αναφέρεται σε δύο βασικές για την κοινωνική ένταξη προϋποθέσεις, οι οποίες είναι η επαγγελματική και η πνευματική στήριξη. Η άλλη έχει προ οφθαλμών το διαρκές αίτημα και την προσδοκία της χριστιανικής νεανικής ψυχής, που είναι η λειτουργία της αγαπητικής κοινότητας των πιστών, της κοινωνίας του Θεού, με γενική δραστηριοποίηση και ευαισθη-τοποίηση του πληρώματος της Εκκλησίας.

Τέλος, τα πρόσωπα που μετείχαν στην ημερίδα της 9ης Μαΐου '94 προτείνουν ενέργειες, τις οποίες κατατάσσουμε σε δύο κατηγορίες: α) Ενέργειες που περιλαμβάνονται σ' αυτές που έχουν προταθεί και από τις άλλες πηγές άντλησης των πληροφοριών ή που εφαρμόζονται ήδη (εκδηλώσεις ενημέρωσης-ευαισθητοποίησης, αξιοποίηση σύγχρονης τεχνολογίας, συνεργασία με το εξωτερικό, λειτουργία ειδικών σχολείων-κέντρων στήριξης, πρόνοια για τα ορφανά, εισαγωγή θρησκευτικής αγωγής σε σωφρονιστικά καταστήματα, συμβουλευτική γονέων, απογραφή ΑΜΕΑ). β) Ενέργειες που αποτελούν νέα ή πρωτότυπη πρόταση: δημιουργία συνοδικής επιτροπής, επιμόρφωση εκπαιδευτών για την κατάρτιση ειδικών στελεχών (κυρίως σε θέματα επικοινωνίας-λόγου), προβολή ταλέντων που ενδεχομένως διαθέτουν ορισμένα ΑΜΕΑ,

θέσπιση ισχυρής νομοθεσίας, εισαγωγή σχετικού μαθήματος στη Θεολογική Σχολή.

Το πλήθος των προτάσεων όλων των πηγών μαρτυρεί αφενός μεν την αναγνώριση της αναγκαιότητας για νέες μορφές δράσης στον τομέα της κοινωνικής ένταξης (βλ. σχετ. και παράγραφο 3.3.), αφετέρου δε την αναγκαιότητα ετοιμότητας για εφαρμογή της δράσης αυτής.

3.6.2 Εκπαίδευση-εξειδίκευση στελεχών κοινωνικής ένταξης ΑΜΕΑ

Η συστηματική δραστηροποίηση και της Εκκλησίας στην προσπάθεια κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ προϋποθέτει την ύπαρξη προσώπων που θα εκφράζουν: α) τη χριστιανική αντίληψη, β) τη σημερινή κατεύθυνση της στάσης της κοινωνίας απέναντι στα ΑΜΕΑ, γ) τις απαιτήσεις ή τις προσδοκίες των ΑΜΕΑ και δ) τις απαιτήσεις που θα εμφανίσει η κοινωνία του αύριο, με το “λιγότερο” κοινωνικό κράτος. Όμως το ανθρώπινο αυτό δυναμικό, για να είναι σε θέση να αναλάβει το δύσκολο αυτό έργο, θα πρέπει κατ’αρχάς να έχει σχετική έφεση και να διαθέτει μία αρχική εκπαίδευση τέτοια, ώστε να μπορεί στη συνέχεια να αποκτήσει και την κατάλληλη εξειδίκευση. Στην παρούσα φάση, όπου η άμεση αντιμετώπιση του προβλήματος είναι προφανής, εξετάζεται η περίπτωση επιμόρφωσης των προσώπων εκείνων, τα οποία αναδύονται μέσα από τις υπάρχουσες δομές, δεδομένου ότι η μακροπρόθεσμη λύση α-παιτεί συστηματική και πάγια ρύθμιση.

Όπως προκύπτει από τον πίνακα 16, οι απαντήσεις, οι οποίες δόθηκαν σε σχετική ερώτηση για τα πρόσωπα που ενδείκνυται να αναλάβουν οποιαδήποτε δράση κοινωνικής ένταξης, συγκλίνουν προς την τελευταία αυτή άποψη. Σύμφωνα με τις προτάσεις αυτές τα πρόσωπα, που προτείνεται να αναλάβουν το έργο της κοινωνικής ένταξης, θα πρέπει να αναζητηθούν μεταξύ των πτυχιούχων (γενικώς ή πτυχιούχων εκπαιδευτικών, αδιόριστων

Πίν. 16.
Ιδιότητα των προσώπων, που πρέπει να
εκπαιδευτούν, για να αναλάβουν το έργο της
κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ

α/α	Κατηγορίες προσώπων	Ι.Μ. (N = 23)	
		αρ.	%
1.	κληρικοί, λαϊκοί	4	17,39
2.	εκπαιδευτικοί, νοσηλευτικό προσωπικό	1	4,35
3.	αδιόριστοι θεολόγοι	1	4,35
4.	πτυχιούχοι, κληρικοί, ψυχολόγοι	2	8,70
5.	εθελοντές	1	4,35
6.	νέοι πτυχιούχοι, επαγγελματίες, ειδικοί, γυναίκες	1	4,35
7.	κοινωνικοί λειτουργοί	1	4,35
8.	όλοι όσοι εργάζονται στο χώρο της Εκκλησίας	2	8,70
9.	πρόσωπα με ήθος, πίστη, αγάπη και διάθεση συνεργασίας με την Εκκλησία	1	4,35
10.	έλλειψη απάντησης	9	39,15

θεολόγων, κληρικών, ψυχολόγων, κοινωνικών λειτουργών), των νοσηλευτών/τριών, των ειδικών επαγγελματιών και των γυναικών. Είναι χαρακτηριστικό ότι η παρουσία των λαϊκών αποτελεί μία γενική πρόταση και ως εκ τούτου και αναγκαιότητα. Σημειώνεται ακόμη ότι οι προτάσεις συμπληρώνονται με περιγραφή των αρετών, που θα πρέπει να κοσμούν τα πρόσωπα αυτά. Συγκεκριμένα τα πρόσωπα αυτά θα πρέπει να τα διακρίνει ήθος, πίστη, αγάπη, εθελοντισμός και διάθεση συνεργασίας με την Εκκλησία.

Τέλος θα πρέπει να επισημανθεί η πρόταση (9%) για εκπαίδευση όλων, ανεξαιρέτως, όσοι εργάζονται στο χώρο της Εκκλησίας προκειμένου να αποκτήσουν τα κατάλληλα εφόδια, ώστε να είναι σε θέση να συμβάλουν στην προσπάθεια συστηματικής και εξειδικευμένης δράσης υπέρ των ΑΜΕΑ. Η μη ύπαρξη σχετικής πρότασης εκ μέρους ορισμένων Ι.Μ. (39%) είναι συνακόλουθη της αντίστοιχης έλλειψης σχετικής πρότασης για νέες μορφές δράσης (βλ. παράγραφο 3.6.1 και πίνακα 15).

Ανάλογες προς τις προτάσεις των Ι.Μ. είναι και αυτές των δύο Ν.Ο. που έχουν διατυπώσει τις απόψεις τους. Σύμφωνα μ'αυτές το έργο της κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ δεν είναι μόνο έργο των εκπαιδευτικών και των δραστήριων μελών της εκκλησιαστικής κοινότητας, αλλά και αυτών που τους διακρίνει το ενδιαφέρον και η αγάπη και γενικότερα όλων των πιστών. Οι απόψεις αυτές, παρόλο ότι αποτελούν την ιδανική εικόνα της κοινωνίας των πιστών, δεν δίνουν πρακτική απάντηση για τον τρόπο με τον οποίο θα ικανοποιηθεί η απαίτηση εξειδικευμένης παρέμβασης, έτσι ώστε να επιτυγχάνεται η κατά περίπτωση κατάλληλη ενέργεια στήριξης της προσωπικής-ατομικής πορείας ενός ΑΜΕΑ.

Τέλος από τις προτάσεις των προσώπων, που μετείχαν στην ημερίδα της 9ης Μαΐου '94, προκύπτουν τα εξής: α) Αποτελεί κύρια πρόταση, ως προς τα προσόντα των προσώπων που χρειάζεται να εκπαιδευτούν προκειμένου να αναλάβουν το υπόψη έργο στο συγκεκριμένο χώρο, ότι τα πρόσωπα αυτά θα πρέπει να διακρίνονται για τη γνώση της χριστιανικής διδασκαλίας και να εκφράζουν το χριστιανικό πνεύμα. β) Θεωρούν πως οι Ι. Μονές μπορούν να αναλάβουν και αυτές έναν τέτοιο νέο ρόλο (κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ). γ) Μεταξύ αυτών που θα εκπαιδεύονται να είναι και γονείς ΑΜΕΑ. δ) Η εκπαίδευση-εξειδίκευση επιτυγχάνεται μέ-σω της καθημερινής πρακτικής, της άμεσης δηλαδή επικοινωνίας με τα ΑΜΕΑ και ενασχόλησης με τα προβλήματά τους.

Ακόμη θα πρέπει να σημειωθεί η ύπαρξη ενδιαφέροντος, που διατυπώθηκε από το 50% περίπου των προσώπων, τα οποία έλαβαν μέρος στην ημερίδα και συμπλήρωσαν το σχετικό έντυπο,

για κατάρτιση-επιμόρφωσή τους προκειμένου να αναλάβουν και οι ίδιοι σχετική δράση. Από το γεγονός αυτό βέβαια εικάζεται ότι οι προτάσεις τους, τις οποίες περιγράψαμε προηγουμένως, εκφράζουν και προσωπικές επιθυμίες-στόχους. Παράλληλα όμως διαπιστώνεται ότι υπάρχει σε “ετοιμότητα” το κατάλληλο προσωπικό, το οποίο περιμένει να του δοθεί, αρχικώς, η απαιτούμενη συμπληρωματική πληροφόρηση και στη συνέχεια η κατάλληλη ευκαιρία, να αξιοποιήσει τις γνώσεις του και να πραγματοποιήσει τις προσδοκίες του.

3.6.3 Τομείς απασχόλησης των στελεχών, που θα εξειδικεύονται στο έργο της κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ.

Σύμφωνα με τις απόψεις των Ι.Μ. (βλ. πίνακα 17) η εξειδικευμένη δράση, την οποία θα αναλαμβάνουν τα πρόσωπα που θα εκπαιδεύονται για το έργο της γενικότερης προσπάθειας για αυτοδυναμία του ΑΜΕΑ, μπορεί να επικεντρωθεί στις εξής ενέργειες: α) στην εκπαίδευση (αορίστως ή την επαγγελματική εκπαίδευση) και την πρακτική άσκηση (22%), β) στην ανάπτυξη δράσεως που είτε δεν προσδιορίζεται επακριβώς, είτε περιγράφεται ως εκδήλωση αγάπης, ενδιαφέροντος, ηθικής και πνευματικής στήριξης, στο πλαίσιο όμως πάντοτε της χριστιανικής διδασκαλίας και πίστης (17%), γ) στην ψυχολογική στήριξη (13%), δ) στην οικονομική και κοινωνική στήριξη, στην ιατρική περίθαλψη και φροντίδα καθώς και στην τόνωση της μυστηριακής ζωής (με το αυτό για κάθε τομέα ποσοστό, 9%), ε) στην ψυχαγωγία (4%) και τέλος, ς) στην θεραπευτική αντιμετώπιση των προβλημάτων των ΑΜΕΑ μέσω της συμμετοχής σε θεραπευτική διεπιστημονική ομάδα (4%).

Βλέπουμε λοιπόν, ότι τρεις είναι οι κύριοι τομείς προς τους οποίους προτείνεται να κατευθυνθούν τα πρόσωπα, που θα επιμορφωθούν, και, κατά συνέπεια, στην ικανοποίηση αυτών των αναγκών θα πρέπει να επικεντρωθεί αρχικά και η εκπαίδευση και επιμόρφωσή τους. Δηλαδή θα πρέπει να επικεντρωθεί πρώτον στον τομέα της μη υλικής, της πνευματικής στήριξης (ηθική, ψυχο-

λογική και θρησκευτική), την οποία προτείνει το 40%, περίπου, των Ι.Μ. (17,4+13,04+8,7). Δεύτερον, στον τομέα της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής κατάρτισης (22%) και τέλος στον τομέα της ιατρικής και της “θεραπευτικής” παρέμβασης (8,7+4,34 =13%).

Πίν. 17.

Προσδιορισμός της δράσης που θα αναλαμβάνουν τα πρόσωπα, που θα εκπαιδεύονται για το έργο της κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ

α/α	Μορφές δράσης	Ι.Μ. (N = 23)	
		αρ.	%
1.	οικονομική και κοινωνική στήριξη	2	8,7
2.	εκπαίδευση (αορίστως ή επαγγελματική) και πρακτική άσκηση	5	21,74
3.	ψυχολογική στήριξη	3	13,04
4.	ψυχαγωγία	1	4,34
5.	συμμετοχή σε θεραπευτική ομάδα διεπιστημονικού χαρακτήρα	1	4,34
6.	αναβάθμιση παρεχόμενων υπηρεσιών	1	4,34
7.	η προτεινόμενη από τη χριστιανική διαδασκαλία	4	17,4
8.	ιατρική περίθαλψη και φροντίδα	2	8,7
9.	τόνωση της μυστηριακής ζωής των ΑΜΕΑ	2	8,7
10.	έλλειψη απάντησης	9	39,13

Επίσης ένα άλλο στοιχείο, το οποίο προκύπτει εμμέσως από τα δεδομένα αυτά, είναι ότι η Εκκλησία υιοθετεί ή προτείνει διεύρυνση της προσπάθειας για κοινωνική ένταξη των ΑΜΕΑ με ενέργειες οικονομικής (9%), εκπαιδευτικής (22%) και ιατρικής παρέμβασης (9%), δεν παραβλέπει όμως ή δεν περιορίζει και τον

βασικό της ρόλο, δηλαδή την πνευματική ενίσχυση του προσώπου (ηθική, ψυχολογική, θρησκευτική με συνολικό ποσοστό 40%), η οποία βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο ενδιαφέροντος με τις προαναφερθείσες μη “πνευματικού” χαρακτήρα ενέργειες (9+22+9=40%). Από την άλλη πλευρά είναι φανερή η περιορισμένη επί του παρόντος, μελέτη των προϋποθέσεων, που απαιτούνται για την ικανοποίηση της “πλήρους” κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ, αφού δεν προσδιορίζονται επακριβώς οι τομείς στους οποίους θα μπορούσαν να αναλάβουν δράση εξειδικευμένα στελέχη.

Σημειώνεται ότι αυτός ο πολυδιάστατος χαρακτήρας των ενεργειών δεν προκύπτει και από τις προτάσεις των δύο Ν.Ο., εκ των οποίων η μιν προτείνει την ψυχολογική στήριξη, τη συμβουλευτική και το σχολικό και επαγγελματικό προσανατολισμό, η δε άλλη περιορίζει την πρόταση της στην ηθική συμπαράσταση. Οπότε η βασική πρόταση επικεντρώνεται κυρίως στον ψυχο-πνευματικό τομέα, στοιχείο το οποίο, βεβαίως, βρίσκεται σε “αρμονία” και με τις εκ μέρους τους προτεινόμενες μορφές δράσης (βλ. παράγραφο 3.6.1.).

3.6.4 Υλικοτεχνική υποδομή

Η παροχή οποιασδήποτε μορφής στήριξης προς τα ΑΜΕΑ, είτε με τους εφαρμοζόμενους σήμερα τρόπους είτε με άλλες ή και με άλλες μορφές, προϋποθέτει την ύπαρξη υλικοτεχνικής υποδομής, η οποία ποικίλλει κατά περίπτωση. Η υλικοτεχνική υποδομή θα πρέπει να παραλλάσσει ανάλογα με τον χαρακτήρα της στήριξης (εκπαιδευτική, επαγγελματική, οικονομική, πνευματική κ.ά.) και τη μορφή της ειδικής ανάγκης. Είναι άλλη αυτή που περιορίζεται στην άρση των φυσικών εμποδίων, προκειμένου ένα πρόσωπο με κινητικά προβλήματα να έχει πρόσβαση, π.χ., σε χώρους εκπαίδευσης και απασχόλησης και άλλη αυτή που απαιτεί την εργονομική διευθέτηση των χώρων αυτών. Επίσης άλλη υλικοτεχνική υποδομή απαιτείται για την αντιμετώπιση περιπτώσεων προσώπων που έχουν παράλληλα και προβλήματα προσωρινής στέγης, όπως, π.χ., όταν χρειάζεται να απομα-

κρυνθούν από τη μόνιμη κατοικία τους, προκειμένου να παρακο-λουθήσουν μαθήματα σε ειδική μονάδα γενικής εκπαίδευσης ή επαγγελματικής κατάρτισης.

Οι ανάγκες ως προς την υλικοτεχνική υποδομή, όπως προσδιορίζονται από τις απαντήσεις των Ι.Μ. (βλ. πίνακα 18), είναι οι εξής:

α) Δημιουργία κατάλληλων μονάδων, οι οποίες προτείνονται από το μεγαλύτερο μέρος των Ι.Μ. με διάφορες μορφές περιγραφής των χαρακτηριστικών τους, (κτηριακή συγκρότηση 35%, επαγγελματικά εργαστήρια 9%, ιδρύματα 4%, υποδομή ευρωπαϊκών προδιαγραφών 4%, η κατά περίπτωση αρμόζουσα 4%). β) Αμέσως μετά έρχονται οι προτάσεις που αφορούν στην ύπαρξη του κατάλληλου εξοπλισμού (26%) και ακολουθούν άλλες προτάσεις (17%) μη συνδεδεμένες άμεσα με την εξεταζόμενη περίπτωση, δεδομένου ότι αναφέρονται στις προϋποθέσεις για την απόκτηση υλικοτεχνικής υποδομής (οικονομικοί πόροι 13%) και

Πίν. 18.
Απαιτούμενη υλικοτεχνική υποδομή για την εφαρμογή αποτελεσματικής στήριξης

α/α	Απαιτούμενη υλικοτεχνική υποδομή	Ι.Μ. (N = 23)	
1.	κτηριακή συγκρότηση	8	34,78
2.	εξοπλισμός	6	26,08
3.	επαγγελματικά εργαστήρια	2	8,7
4.	ιδρύματα	1	4,34
5.	η αρμόζουσα κατά περίπτωση	1	4,34
6.	ευρωπαϊκών προδιαγραφών	1	4,34
7.	απαντήσεις μη συνδεδεμένες άμεσα με την ερώτηση	4	17,39
8.	έλλειψη απάντησης	10	43,48

στις μορφές προετοιμασίας (σεμινάρια 4%) αυτών που θα αναπτύξουν τη σχετική δράση. Επομένως, σύμφωνα με τις υπάρχουσες απαιτήσεις, οι ειδικοί χώροι και ο κατάλληλος εξοπλισμός είναι δύο βασικές απαντήσεις για τη βελτίωση της στήριξης που ήδη προσφέρεται. Όμως είναι σαφές ότι οι προτάσεις αυτές έχουν κατά νου και την προτεινόμενη γενικότερη νέα δράση.

Η υπάρχουσα πρόταση από πλευράς Ν.Ο., συμπίπτει με την προηγούμενη άποψη για την ανάγκη δημιουργίας κατάλληλων χώρων και μάλιστα την συμπληρώνει υιοθετώντας βασική παιδαγωγική απαίτηση. Δηλαδή θεωρούν ότι θα πρέπει να διευκολύνεται η εξατομικευμένη στήριξη, εντός όμως ειδικού περιβάλλοντος, γιατί δεν είναι δυνατόν, κατά την άποψή τους, τα ΑΜΕΑ να βρίσκονται στον ίδιο χώρο με άλλα πρόσωπα, αν θέλουμε η παρεχόμενη σ'αυτά στήριξη να είναι αποτελεσματική. Επομένως υποστηρίζεται, ότι το πρόσθετο (το ειδικό) δεν μπορεί να προσφερθεί σε χώρο κοινής παρουσίας όλων των προσώπων, ανεξαρ-τήτως του αν ονομάζονται ή όχι άτομα με ειδικές ανάγκες.

Η άποψη αυτή, αν και αποτελεί μια καλής πρόθεσης πρόταση, δεν θα έβρισκε σήμερα σύμφωνους πολλούς από τους ασχολούμενους (θεωρητικά ή στην πράξη) με το πρόβλημα της κοινωνικής ένταξης, με την αιτιολογία ότι στις περιπτώσεις αυτές υπάρχει ο κίνδυνος της απομόνωσης και της μη καλλιέργειας της συναποδοχής προσώπου από πρόσωπο. Η προσωπική μας άποψη είναι υπέρ της κατά περίπτωση αντιμετώπισης του ζητήματος. Όπου η επιπρόσθετη-“αναλογική”⁵⁰ παρέμβαση απαιτεί την εργασία με ομάδες θα εφαρμόζεται η δυναμική της ομάδας. Όπου απαιτείται εξατομικευμένη παρέμβαση θα ακολουθείται η μέθοδος αυτή και όπου η δυναμική της ομάδας θα λειτουργεί στο πλαίσιο του επιδιωκόμενου γενικότερου σκοπού, με στόχο όλες τις πλευρές, τότε ασφαλώς θα πρέπει να εφαρμόζεται η ακολου-

---

50. Για την έννοια του όρου “αναλογικός” βλ. ό.π. την εισήγησή μας στην ημερίδα της 9ης Μαΐου '94.

θούμενη για τον γενικότερο πληθυσμό διαδικασία. Η επιγραμματική διατύπωση, ότι η καθημερινή πρακτική και η προσωπική έρευνα θα δώσουν στον εκπαιδευτικό και στον κάθε ειδικό τις διαστάσεις του περιβάλλοντος που αρμόζει στις κατά περίπτωση ανάγκες⁵¹, θεωρούμε ότι εκφράζει την πραγματική αντιμετώπιση του προβλήματος.

---

51. Βλ. σχετ.: J.-L. Lambert: "Enseignement special et handicap mental", (2η έκδ.) έκδ. "P. Mardaga", Liege-Bruxelles 1986, σελ. 172-179.

3.6.5 Θρησκευτικές ανάγκες ΑΜΕΑ

Κάθε πιστός χριστιανός, προκειμένου να ζεί σύμφωνα με τον λόγο του Ευαγγελίου, θα πρέπει να έχει επιλέξει ο ίδιος τον δρόμο αυτό, ελευθέρως και αβιάστως. Στην επιλογή αυτή καταλήγει και παραμένει ή όχι, εάν προηγουμένως έχει επαρκώς ενημερωθεί για τον τρόπο συμμετοχής στη ζωή της Εκκλησίας, η οποία περιλαμβάνει τις σχέσεις μας με τον Θεό, με τους άλλους ανθρώπους και με τον εαυτό μας. Οι σχέσεις αυτές συνάπτονται και εδραιώνονται, εάν από τη μια πλευρά υπάρχει συνειδητή εκ μέρους του πιστού συμπεριφορά και από την άλλη εάν διευκολύνεται ή έστω δεν παρεμποδίζεται η εκδήλωση της σχέσης αυτής. Για τους λόγους αυτούς η υποχρέωση της Εκκλησίας στον τομέα αυτό επικεντρώνεται σε δύο κυρίως άξονες: πρώτον στη θρησκευτική αγωγή και δεύτερον στη διευκόλυνση των προσώπων, τα οποία επιθυμούν την οποιοδήποτε βαθμού συμμετοχή στη ζωή της Εκκλησίας.

Στο παρόν ερευνητικό πρόγραμμα η θρησκευτική αγωγή⁵² δεν εξετάζεται ως ενέργεια που απευθύνεται ή αφορά στα ίδια τα ΑΜΕΑ, αλλά ως παράγοντας ενημέρωσης, ευαισθητοποίησης και προετοιμασίας των άλλων κυρίως προσώπων, δηλαδή εκείνων “χωρίς ειδικές ανάγκες”, προκειμένου τα πρόσωπα αυτά να συμβάλλουν ή τουλάχιστον να μην εμποδίζουν την κοινωνική

---

52. Για τη θρησκευτική αγωγή των παιδιών με ειδικές ανάγκες βλ.: Θ. Βάρελη, “Το ειδικό παιδί και η θρησκευτική αγωγή”, στα Πρακτικά της ημερίδας “*Εκκλησία και ΑΜΕΑ*”, ό.π.

ένταξη των ΑΜΕΑ.⁵³ Για το θέμα της θρησκευτικής αγωγής, με την έννοια που προαναφέραμε, γίνεται μία πρώτη προσέγγιση (προερευνητική) στην επόμενη παράγραφο (3.7.), δεδομένου ότι η συστηματική εξέταση του σημαντικού αυτού προβλήματος αποτελεί τον κύριο σκοπό της όλης ερευνητικής προσπάθειας και θα μας απασχολήσει σε επόμενη ερευνητική φάση του προγράμματός μας.

Στην ενότητα αυτή (3.6.5.) εξετάζεται το θέμα των αντικειμενικών εμποδίων, τα οποία δυσκολεύουν την ικανοποίηση των θρησκευτικών αναγκών των ΑΜΕΑ, και ο τρόπος άρσης τους, όπως αυτά προσδιορίζονται από τις σχετικές απαντήσεις. Τις απόψεις αυτές τις σχολιάζουμε κατά περίπτωση προσθέτοντας, ενδεικτικά, και τις δικές μας προτάσεις τόσο εδώ, όσο και στην ενότητα 3.9 (Γενικά σχόλια. Παρατηρήσεις). Το θέμα τίθεται δοθέντος ότι ήδη για το σύνολο των πιστών εφαρμόζονται διάφορες ρυθμίσεις, οι οποίες αποβλέπουν στο να διευκολύνουν την ικανοποίηση των θρησκευτικών αναγκών τους. Αναφέρουμε για παράδειγμα τις δύο διαδοχικές Θείες Λειτουργίες την ημέρα της Κυριακής. Στο πλαίσιο αυτό είναι αυτονόητο ότι το θέμα της γενικότερης διευκόλυνσης των προσώπων με ειδικές ανάγκες, προκειμένου να ασκήσουν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα, αποτελεί ένα ζήτημα, το οποίο μάλιστα έχει ήδη τεθεί, και δημοσίως, από διάφορες πλευρές κατ' επανάληψη.⁵⁴ Έτσι αποκτά

---

53. Βλ. σχετ. και τους Πρότυπους Κανόνες του ΟΗΕ αναφορικά με την ισότητα ευκαιριών για τα ΑΜΕΑ, όπου στον κανόνα 12, περί θρησκείας, αναφέρεται ότι τα κράτη ενισχύουν τα μέτρα για ισότιμη συμμετοχή των ΑΜΕΑ στη θρησκευτική ζωή της κοινότητάς τους: *Regles pour l'egalisation des chances des handicapes*, ό.π. σελ. 31-32. Σύνοψη τόσο του κανόνα αυτού, όσο και των υπολοίπων 21, έχει περιληφθεί και στο HELIOS II, Ευρωπαϊκός οδηγός ορθής πρακτικής, ό.π. σελ. 131-133. Σημειώνεται ότι στο προσεχές (τρίτο) τεύχος της σειράς των εκδόσεων που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος γίνεται σχολιασμός και για το θέμα, στο οποίο αναφέρεται ο κανόνας αυτός, στο πλαίσιο της παράθεσης σχετικών ερευνητικών εργασιών.

54. Βλ. και σχετικές εισηγήσεις των εκπροσώπων των συνδικαλιστικών φορέων των ιδίων των ΑΜΕΑ, στην ημερίδα της 9ης Μαΐου 1994: *“Εκκλησία και ΑΜΕΑ”*.

ιδιαίτερη σημασία η ύπαρξη έστω και απλών προτάσεων για τους διάφορους τρόπους διευκόλυνσης της θρησκευτικής ζωής των ΑΜΕΑ, ως μία από τις ενέργειες κοινωνικής ένταξής τους. Οι προ-τάσεις αυτές, χωριστά για κάθε μία από τις τρεις μεγάλες κατηγορίες ΑΜΕΑ, περιλαμβάνονται στους πίνακες 19.1., 19.2. και 19.3.

Από τον πίνακα 19.1 που αφορά στα πρόσωπα με κινητικά προβλήματα προκύπτει σαφώς ότι το πρώτο και μεγαλύτερο πρόβλημα είναι αυτό της πρόσβασης στους χώρους λατρείας, πνευματικών εκδηλώσεων, κατηχητικού έργου, εκπαίδευσης κ.λπ. Είναι χαρακτηριστικό ότι όλοι, όσοι απαντούν στο συγκεκριμένο ερώτημα (48%), προβάλλουν το πρόβλημα της πρόσβασης

Πίν. 19.1.
Προτάσεις για ενέργειες, που διευκολύνουν
την ικανοποίηση των θρησκευτικών αναγκών
των ΑΜΕΑ με κινητικά προβλήματα

α/α	Ενέργειες για διευκόλυνση κινητικότητας	Ι.Μ. (N = 23)	
		αρ.	%
1.	ράμπες (σε ναούς, αίθουσες ομιλιών, κατηχητικά, εργαστήρια)	11	47,83
2.	ειδικά καθίσματα	1	4,34
3.	ανελκυστήρες	1	4,34
4.	προμήθεια αμαξιδίων	1	4,34
5.	χειρολαβές	1	4,34
6.	επισκέψεις κατ'οίκον	1	4,34
7.	απαντήσεις μη καλύπτουσες την ερώτηση	1	4,34
8.	έλλειψη απάντησης	11	47,83

λόγω έλλειψης κεκλιμένων διαδρόμων προσπέλασης (ραμπών), στους ναούς, τα πνευματικά κέντρα, κ.λπ., ενώ παράλληλα υποδεικνύουν τη λήψη και άλλων συμπληρωματικών μέτρων, προτείνοντας (όλα με το ίδιο ποσοστό “προτίμησης” 4%): την εγκατάσταση ανελκυστήρων, ειδικών καθισμάτων, χειρολαβών στους διαδρόμους ή τις κλίμακες, προμήθεια αναπηρικών αμαξιδίων. Πρέπει να σχολιαστεί ιδιαίτερος η πρόταση Ι.Μ. για ικανοποίηση των θρησκευτικών αναγκών ακόμη και κατ’οίκον (4%).

Για τα πρόσωπα που έχουν αισθητηριακά προβλήματα, δηλαδή δυσλειτουργίες ακοής και όρασης⁵⁵ προτείνονται διάφορες λύσεις (βλ. πίνακα 19.2): α) Ειδικά προγράμματα Θείας Λειτουργίας (9%), β) πρόσθετες ενέργειες κατά την τέλεση της Θείας Λειτουργίας (4%), παράλληλη “μετάφραση”, δηλαδή χρησιμοποίηση ενός από τους τρόπους γλωσσικής επικοινωνίας των προσώπων με προβλήματα ακοής (νοηματική ή μιμική γλώσσα, δακτυλική μέθοδος, προφορική μέθοδος κ.λπ.⁵⁶), γ) χρήση οτικοακουστικών μέσων. Υπάρχει όμως και αντίθετη άποψη (4%) σύμφωνα με την οποία δεν χρειάζεται οποιαδήποτε διευκόλυνση, με την αιτιολογία ότι η μετά του Θεού επικοινωνία είναι πνευματική. Προτείνεται ακόμη η κατάλληλη προετοιμασία των ΑΜΕΑ της κατηγορίας αυτής από “ειδικούς εκπαιδευτές” (8%), καθώς και η παρουσία συνοδών (8%), οι οποίοι προφανώς θα διευκολύνουν τα πρόσωπα με προβλήματα όρασης.

---

55. Για τις ομάδες των προσώπων με δυσλειτουργίες ακοής ή όρασης βλ.:

α) Γ. Κρουσταλάκης, “Παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες”, ό.π. σελ. 109-183.

β) “L’utilisation de la classification internationale des handicaps”, ό.π.

56. Για τις μορφές γλωσσικής επικοινωνίας προσώπων με ακουστική ανεπάρκεια βλ.:

α) Γ. Κρουσταλάκης, ό.π. σελ. 166-178.

β) J.-R. Presneau, “L’art de parler avec les doigts”, στο *Handicaps et Inadaptations, les cahiers du CTNERHI*, τεύχ. 71, Paris 1996, σελ. 89-100.

Πίν. 19.2.
Προτάσεις για ενέργειες, που διευκολύνουν
την ικανοποίηση των θρησκευτικών αναγκών
των ΑΜΕΑ με αισθητηριακά προβλήματα

α/α	Τρόποι διευκόλυνσης	Ι.Μ. (N = 23)	
		αρ.	%
1.	πρόσθετες ενέργειες κατά την εκτέλεση της θείας λειτουργίας (παράλληλη μετάφραση)	1	4,34
2.	ειδικά προγράμματα Θείας Λειτουργίας	2	8,69
3.	συνοδοί	2	8,69
4.	χρήση οπτικοακουστικών μέσων	2	8,69
5.	ειδικοί εκπαιδευτές	2	8,69
6.	καμία διευκόλυνση (πνευματική επικοινωνία)	1	4,34
7.	έλλειψη απάντησης	14	60,87

Βλέπουμε λοιπόν ότι δύο είναι οι κατευθύνσεις προς τις οποίες προσανατολίζεται η διευκόλυνση των ΑΜΕΑ με κινητικά και αισθητηριακά προβλήματα. Η μία αποβλέπει στο να διευκολύνει τα ίδια τα ΑΜΕΑ να φτάσουν στους χώρους κάλυψης των θρησκευτικών αναγκών τους. Η άλλη εισηγείται την εισαγωγή καινοτομικών στοιχείων με την παρέμβαση “μέσων”: ανθρώπων ή τεχνολογίας. Έπειτα απ’αυτά, και έχοντας ως δεδομένο ότι από τις περιπτώσεις των προσώπων με αισθητηριακά προβλήματα το μεγαλύτερο μέρος των πιθανών καινοτομιών αφορά στα πρόσωπα που έχουν προβλήματα ακοής, θα επιχειρήσουμε έναν πρώτο σχολιασμό για τις δυνατότητες υιοθέτησης των νεωτεριστικών αυτών προτάσεων, τον πιθανό τρόπο εφαρμογής τους και το πρακτικό αποτέλεσμα, το οποίο θα προέκυπτε από την εφαρμογή τους.

Τα πρόσωπα με προβλήματα ακοής δεν μπορούν να παρακολουθήσουν και ακουστικώς τη Θεία Λειτουργία και τις λοιπές ακολουθίες. Μπορούν όμως να καλύψουν, μέχρις ενός σημείου, την ανάγκη τους αυτή με τα γενικώς χρησιμοποιούμενα ιερά βιβλία, υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι υπάρχει δυνατότητα ανάγνωσης της γραπτής μορφής των όσων θα ακούγονται σε δεδομένη στιγμή. Άρα το πρόβλημα επικεντρώνεται, κυρίως, στα πρόσωπα με ακουστικές δυσλειτουργίες που δεν μπορούν να διαβάζουν. Όμως ένα πρόβλημα που εξακολουθεί να υφίσταται, και γι' αυτούς που γνωρίζουν να διαβάζουν, είναι ο συγχρονισμός απαγγελλόμενων ή ψαλλόμενων και αντίστοιχης γραπτής μορφής τους. Ο συγχρονισμός αυτός για τους περισσότερους των πιστών, ακόμη και γι' αυτούς που ακούν, είναι σε πολλές περιπτώσεις αν όχι αδύνατος τουλάχιστον δύσκολος.

Ακριβώς τα δύο αυτά μειονεκτήματα, ανάγνωσης και συγχρονισμού, θεωρούμε ότι θα μπορούσε να καλύψει η τεχνολογία. Η ύπαρξη μεγάλων ή μικρών οθονών σε διάφορα σημεία του ναού και άλλων χώρων (κηρύγματος κ.λπ.), πάνω στις οποίες θα προβάλλονται σε γραπτή μορφή, τα όσα ανά πάσα στιγμή θα ακούουν οι άλλοι πιστοί, είναι οπωσδήποτε μια λύση εφικτή. Η παρέμβαση ενός προσώπου με απλούς χειρισμούς, μέσω μιας κεντρικής μονάδας ελέγχου των παρεχόμενων πληροφοριών, είναι μια πρώτη προσέγγιση ενός δυνατού τρόπου εφαρμογής μιας τέτοιας λύσης. Η Ορθόδοξη Εκκλησία εφαρμόζοντας μια τέτοια λύση ασφαλώς καινοτομεί χωρίς ν' αλλοιώνει την πνευματικότητα, τον χαρακτήρα, τη δομή και την παράδοση του όλου λατρευτικού σχήματος. Ακόμη η χριστιανική Εκκλησία μπορεί να πρωτοπορήσει αναθέτοντας την εκπόνηση ερευνητικού σχεδίου και την εν συνεχεία μελέτη και πειραματική εφαρμογή ενός προτύπου αυτόματης μετάφρασης, μέσω του οποίου η προφορική μορφή του λόγου θα μετατρέπεται σε γραπτή ή σε εικόνες ανάλογες προς αυτές της μιμικής γλώσσας, όταν αυτό ενδείκνυται. Να σημειωθεί ότι ένα τέτοιο μοντέλο θα μεταφερθεί αυτομάτως και στους τομείς της εκπαίδευσης, των ΜΜΕ, της ψυχαγωγίας και των εκδηλώσεων πάσης φύσεως.

Ως προς το θέμα της μη παροχής οποιασδήποτε σχετικής διευκόλυνσης, λόγω του πνευματικού χαρακτήρα της επικοινωνίας με το θείον, θεωρούμε ότι η πνευματικότητα δεν καταργείται αφού για το σύνολο των πιστών η κατ'αίσθηση αντίληψη, είτε ως συμβολισμός, είτε ως εικόνα, είτε ως άλλο επαγωγό στοιχείο, αποτελεί "μέσον" μετάβασης από το ορατό στο αόρατο, από το υλικό στο άυλο, από το γήινο στο πνευματικό. Θα ήταν λοιπόν αρνητική διάκριση η στέρση της κατ'αίσθηση αντίληψης των όσων ακούονται στο πλαίσιο της θρησκευτικής ζωής, έστω και αν αυτά προσεγγίζονται με υποκατάστατά τους ορατά σημεία.

Πίν. 19.3.
Προτάσεις για ενέργειες, που διευκολύνουν
την ικανοποίηση των θρησκευτικών αναγκών
των ΑΜΕΑ με προβλήματα νοητικής
υστέρησης.

Α/α	Προτάσεις	Ι.Μ. (N = 23)	
		αρ.	%
1.	προκατήχηση	2	8,69
2.	προσευχή	1	4,34
3.	ειδικές λατρευτικές συνάξεις	2	8,69
4.	ειδικά εκπαιδευμένοι κληρικοί ή στελέχη	2	8,69
5.	συνοδοί	1	4,34
6.	καμία διευκόλυνση	1	4,34
7.	εξατομικευμένη αντιμετώπιση	1	4,34
8.	μελέτη και έρευνα ειδικών	1	4,34
9.	έλλειψη απάντησης	14	60,87

Τέλος, για τις περιπτώσεις των προσώπων με νοητική υστέρηση, προτείνονται (πίνακας 19.3), με το ίδιο ποσοστό (8%), η προκατήχηση, οι ειδικές λατρευτικές συνάξεις, η τέλεση ακολου-

θιών από ειδικά εκπαιδευμένους κληρικούς ή η παρέμβαση ειδικά εκπαιδευμένων στελεχών. Ακόμη προτείνονται (με το αυτό κατά περίπτωση ποσοστό, 4%) η ύπαρξη και άλλου προσώπου (συνο-δού), η εξατομικευμένη βοήθεια και η προσευχή.

Βλέπουμε λοιπόν ότι για τις περιπτώσεις των νοητικώς υστερούντων οι προσανατολισμοί των προτάσεων είναι τρείς: Ο πρώτος εστιάζεται στην ύπαρξη προπαρασκευαστικού σταδίου, όπως άλλωστε συμβαίνει και σε άλλους, εκτός θρησκευτικής ζωής, τομείς (π.χ. στο χώρο της επαγγελματικής κατάρτισης). Ο δεύτερος είναι διπλής κατεύθυνσης και, περιλαμβάνει αφενός μεν τη συμβολή εξειδικευμένων κληρικών και στελεχών, αφετέρου δε την τέλεση ειδικών λατρευτικών συνάξεων. Ο τρίτος προσανατολισμός αφορά στην αντιμετώπιση του προβλήματος σε εξατομικευμένο επίπεδο, ακόμη και με την χρησιμοποίηση συνοδών. Όμως η αντίληψη ότι η αντιμετώπιση του όλου προβλήματος δεν μπορεί να ρυθμιστεί με γενικού χαρακτήρα λύσεις είναι σαφής και γι'αυτό ακριβώς υπάρχει και πρόταση για συνέχιση της μελέτης του από ειδικούς. Η αντιμετώπιση του ειδικού αυτού θέματος για τη συγκεκριμένη ομάδα των ΑΜΕΑ είναι ασφαλώς το δυσκολότερο των προβλημάτων, γι'αυτό και η προσευχή, που προτείνεται ως λύση, δείχνει τη δυσκολία αντιμετώπισης των γενικότερων προβλημάτων των ανθρώπων με νοητική υστέρηση.

Τέλος, η διατύπωση, και για την κατηγορία αυτή, της άποψης περί μη αναζήτησης οποιασδήποτε διευκόλυνσης θα πρέπει να σχολιαστεί με ανάλογο προς την προηγούμενη περίπτωση πνεύμα. Η προσπάθεια επικοινωνίας με το θείο θα πρέπει να επιχειρείται με την κατά περίπτωση "ενσυναίσθηση"⁵⁷, οποιου-

---

57. Με τον όρο "ενσυναίσθηση" εννοούμε την εξίσου ή συγχρόνως μετά των άλλων πιστών αίσθηση του αυτού πράγματος (βλ. και σχετ. λήμμα στην *Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό*, ό.π., 4, σελ. 1917).

δήποτε βαθμού, της ένωσης αυτής, προσβλέποντας βέβαια πάντοτε στη θεία χάρη.⁵⁸

Από τις αντίστοιχες προτάσεις των Ν.Ο. έχουμε μια σύμπτωση απόψεων, η οποία στην περίπτωση των προσώπων με κινητικές δυσλειτουργίες επικεντρώνεται μόνο στη διευκόλυνση της μεταφοράς, όχι όμως και της πρόσβασης ή της προσπέλασης. Για τα πρόσωπα με νοητική υστέρηση η σχετική άποψη υποστηρίζει την οποιαδήποτε δυνατή καινοτομία. Για όλες δε τις περιπτώσεις προτείνεται η συνεχής προσωπική συμβολή των ιερωμένων.

Με αφορμή τα όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως για όλες τις κατηγορίες ΑΜΕΑ είναι χρήσιμο να τεθεί εδώ ένας γενικότερος προβληματισμός ως προς τη δυνατότητα ενσυνείδητης συμμετοχής όλων ανεξαιρέτως των ανθρώπων, των ορθόδοξων χριστιανών, στη λατρευτική ζωή. Άραγε θα πρέπει να αγνοείται, ότι το ζήτημα της κατανόησης των όσων ακούουν κατά τη Θεία Λειτουργία

---

58. Βλ. σχετ.:α) “. . . ίνα βλέποντες μή βλέπωσι και ακούοντες μή ακούωσι, μηδέ συνώσι . . . Υμών δε μακάριοι οι οφθαλμοί, ότι βλέπουσιν, και τα ώτα υμών, ότι ακούουσιν”. Ματθ. ιγ´ 13-16.

β) “. . . αλλά τα μωρά του κόσμου εξελέξατο ο Θεός ίνα τους σοφούς καταισχύνη, και τα ασθενή του κόσμου εξελέξατο ο Θεός ίνα καταισχύνη τα ισχυρά, και τα αγενή του κόσμου και τα εξουθενωμένα εξελέξατο ο Θεός. . .”. Προς Κορ. Α´ α´ 27-28.

γία οι εκκλησιαζόμενοι είναι γενικότερο πρόβλημα ⁵⁹ και δεν επικεντρώνεται μόνο στα νοητικώς υστερούντα ΑΜΕΑ;

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι όλες γενικώς οι προτάσεις, πλην μιας, συμφωνούν με την άποψη της παροχής διευκόλυνσης προς όλα τα ΑΜΕΑ, μάλιστα δε, για τις περιπτώσεις που τα μέχρι σήμερα χρησιμοποιούμενα μέσα δεν προσφέρονται για τέτοιου είδους ενέργειες, προτείνεται ακόμη και η χρησιμοποίηση νεωτεριστικών στοιχείων.

---

59. Βλ. σχετ., Γ. Μπαμπινιώτη, "Τι να αλλάξει στη Θεία Λειτουργία", άρθρο στην εφημερίδα "ΤΟ ΒΗΜΑ", Κυριακή 7.9.1997, σελ. 39.

3.7 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΜΕΑ

Όπως είπαμε προηγουμένως (βλ. παράγραφο 3.6.5), η οποιαδήποτε προσωπική επιλογή για τον τρόπο βιωματικής συμμετοχής του κάθε προσώπου στη θρησκευτική ζωή εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, από δύο κυρίως παράγοντες. Πρώτον από την προηγούμενη σχετική αγωγή και δεύτερον από την εν συνεχεία προσωπική απόφασή του. Για τα ΑΜΕΑ η σχετική απόφαση δεν εξαρτάται αποκλειστικώς και μόνο από την κατάλληλη προετοιμασία τους και την εν συνεχεία διαμόρφωση ελεύθερης και υποκειμενικής αντίληψης, αλλά και από τη στάση και τη διάθεση των άλλων να διευκολύνουν την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων τους. Η αγωγή λοιπόν και των άλλων, και όχι μόνο των ιδίων των ΑΜΕΑ, είναι ένας τρίτος σημαντικός παράγοντας, ο οποίος στην περίπτωση των ΑΜΕΑ προστίθεται στο σύνολο των παραγόντων που επιδρούν αρνητικά στην προσπάθεια κοινωνικής ένταξής τους.

Εδώ λοιπόν προβάλλει το ερώτημα: Ποιός είναι ο ρόλος της θρησκευτικής αγωγής ή αναλυτικότερα: η θρησκευτική αγωγή, τόσο στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος των θρησκευτικών, όσο και με το από άμβωνος ή επ' ευκαιρία κήρυγμα, δίνουν ικανοποιητικές απαντήσεις, προς όλες τις κατευθύνσεις, για τα σημερινά προβλήματα των ΑΜΕΑ; Οι σχετικές απαντήσεις στα αντίστοιχα ερωτήματα, καθώς και οι απόψεις και οι προτάσεις για την τυχόν αναζήτηση νέων προσανατολισμών στην καθημερινή πράξη, θα αναλυθούν, όπως ήδη έχουμε σημειώσει (βλ. παράγραφο 3.6.5) σε επόμενη ερευνητική φάση. Εδώ περιοριζόμαστε στο να διαπιστώσουμε εάν, κατ' αρχάς, τίθεται ή όχι θέμα για τέτοιας φύσεως διερεύνηση, διότι αυτός ακριβώς ήταν και ο σκοπός της σχετικής ερώτησης. Ήταν δηλαδή μια διερευνητική ερώτηση εν όψει συστηματικής εξέτασης του ζητήματος της συμβολής και της θρησκευτικής αγωγής στη διαμόρφωση μιας νέας στάσης των "ατόμων χωρίς ειδικές ανάγκες" απέναντι στα ΑΜΕΑ με σκοπό την "ισότιμη" συμμετοχή των δεύτερων στο κοινωνικό γίγνεσθαι.

3.7.1 Σχολική θρησκευτική αγωγή (χριστιανική)

Σύμφωνα με τις απαντήσεις που δόθηκαν (βλ. πίνακα 20.1) σε σχετική ερώτηση, οι οποίες ουσιαστικά αντιπροσωπεύουν και το μεγαλύτερο ποσοστό (39%), το περιεχόμενο του διδακτικού εγχειριδίου του μαθήματος των θρησκευτικών δεν δίνει επαρκή απάντηση στις σημερινές αντιλήψεις για τον τρόπο αντιμετώπισης των προβλημάτων των ΑΜΕΑ. Μάλιστα μεταξύ των προβλημάτων αυτών θα πρέπει, κατά τη γνώμη μας, να περιλαμβάνεται και αυτό της ειδικής στάσης και δράσης υπέρ των προσώπων αυτών. Η αντίθετη άποψη υποστηρίζεται από ένα πολύ μικρό ποσοστό Ι.Μ., το οποίο δεν υπερβαίνει το 9%. Το εναπομένον ποσοστό του 52% καλύπτουν: η έλλειψη απάντησης (39%), η απάντηση “δεν ξέρω” (9%) και η μη οριστική απάντηση, η οποία εκφράζει επιφύλαξη, δηλαδή το ΝΑΙ ή το ΟΧΙ εξαρτάται κατά περίπτωση (4%).

Κατά συνέπεια, η αρνητική απάντηση, ως ποσοστό των 14, συνολικά, πραγματικών απαντήσεων, αποτελεί το 64% των απαντήσεων και η θετική το 14%. Το αποτέλεσμα αυτό συνηγορεί ασφαλώς για την αναγκαιότητα συστηματικής διερεύνησης της ερευνητικής υπόθεσης, ότι δηλαδή η θρησκευτική αγωγή, με τη σημερινή μορφή του διδακτικού εγχειριδίου του μαθήματος των θρησκευτικών, δεν δίνει επαρκείς απαντήσεις για τον τρόπο αλλαγής της κοινωνικής στάσης και δράσης, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα σύγχρονα προβλήματα των ΑΜΕΑ.

Πίν. 20.1.
Επάρκεια του περιεχομένου του διδακτικού
εγχειριδίου των θρησκευτικών σε σχέση με τη σημερινή
στάση απέναντι στα προβλήματα των ΑΜΕΑ

α/α	Επάρκεια διδακτικών εγχειριδίων	I.M.			
		που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο (N = 23)		που απάντησαν στην ερώτηση (N = 14)	
		αρ.	%	αρ.	%
1.	ΝΑΙ	2	8,70	2	14,29
2.	ΟΧΙ	9	39,13	9	64,28
3.	Μη οριστική απάντηση (εξαρτάται κατά περίπτωση)	1	4,35	1	7,14
4.	Δεν ξέρω	2	8,70	2	14,29
5.	Έλλειψη απάντησης	9	39,13	-	---
	Σύνολο	23	100	14	100

3.7.2 Η από άμβωνος ή “επ’ ευκαιρία” θρησκευτική αγωγή

Σύμφωνα με τις απαντήσεις που δόθηκαν στο δεύτερο σκέλος του ερωτήματος περί θρησκευτικής αγωγής, το οποίο εξετάζει το κατά πόσο υπάρχει επαρκής σύνδεση του θείου κηρύγματος (από άμβωνος ή “επ’ ευκαιρία”) με τις λύσεις που εισηγούνται οι σύγχρονες θεωρίες για την κοινωνική ένταξη των ΑΜΕΑ, οι σχετικές απόψεις συγκλίνουν μ’ αυτές που αναφέρονται στο πρώτο υποερώτημα. Οι σχετικές απόψεις των I.M. συγκλίνουν μ’ αυτές που διατυπώθηκαν για το πρώτο σκέλος του ερωτήματος. Όπως το περιεχόμενο του διδακτικού εγχειριδίου του μαθήματος των θρησκευτικών, έτσι και το περιεχόμενο του θείου

κηρύγματος, οποιασδήποτε μορφής και σκοπού, θεωρείται ότι δεν καλύπτει σε ικανοποιητικό βαθμό τις αναμενόμενες απαραίτητες απαντήσεις για τα σημερινά προβλήματα των ΑΜΕΑ (βλ. πίνακα 20.2). Όμως εδώ το αντίστοιχο ποσοστό των αρνητικών απαντήσεων είναι σχετικά μικρότερο (ΟΧΙ = 35% αντί 39%), ενώ η αντίθετη άποψη, περί ικανοποιητικής κάλυψης της υπό συζήτηση απαίτησης, εμφανίζεται με συγκριτικά πολύ υψηλότερο ποσοστό από την αντίστοιχη άποψη για το διδακτικό εγχειρίδιο (ΝΑΙ = 22% αντί 9%).

Πίν. 20.2.
Επάρκεια της από άμβωνος ή “επ’ ευκαιρία”
θρησκευτικής αγωγής απέναντι στα σημερινά
προβλήματα των ΑΜΕΑ

α/α	Επάρκεια της από άμβωνος ή επ’ ευκαιρία θρησκευτικής αγωγής	Ι.Μ.			
		που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο (N = 23)		που απάντησαν στην ερώτηση (N = 16)	
		αρ.	%	αρ.	%
1.	ΝΑΙ	5	21,74	5	31,25
2.	ΟΧΙ	8	34,78	8	50,00
3.	Μη οριστική απάντηση (εξαρτάται κατά περίπτωση)	2	8,70	2	12,50
4.	Δεν ξέρω	1	4,35	1	6,25
5.	Έλλειψη απάντησης	7	30,44	-	
	Σύνολο	23	100,00	16	100,00

Ειδικότερα ως προς το μέγεθος των διαφορών των σχετικών ποσοστών, τόσο για το διδακτικό εγχειρίδιο, όσο και για το θείο κήρυγμα, παρατηρούμε τα εξής: στην περίπτωση του θείου κηρύγματος η παρατηρούμενη διαφορά μεταξύ αρνητικής απάντησης (35%) και θετικής (22%), που εδώ είναι 13 ποσοστιαίες μονάδες, γίνεται μεγαλύτερη και φθάνει τις 19, εάν εκφραστεί ως διαφορά των 16 συνολικά πραγματικών απαντήσεων (50% αρνητική και 31% θετική). Όμως οι διαφορές αυτές παραμένουν συγκριτικά μικρότερες από τις αντίστοιχες διαφορές, τις οποίες έχουμε στην περίπτωση του διδακτικού εγχειριδίου που φθάνουν αντίστοιχα τις 30 ποσοστιαίες μονάδες (39% αρνητική απάντηση μείον 9% θετική) και τις 50 (64% αρνητική μείον 14% θετική). Τη συσχέτιση των διαφορών αυτών περιγράφει και ο συγκριτικός πίνακας 20.3. Παρ'όλα αυτά και εδώ η αρνητική άποψη είναι η επικρατούσα, οπότε εξακολουθεί να παραμένει ισχυρή η αναγκαιότητα διερεύνησης της αρχικής ερευνητικής μας υπόθεσης.

Εξετάζοντας τις αντίστοιχες απαντήσεις των Ν.Ο. διαπιστώνουμε ότι και για τις δύο περιπτώσεις (διδακτικό εγχειρίδιο και θείο κήρυγμα) δεν υπάρχει άποψη, που να θεωρεί ότι η υφιστάμενη πραγματικότητα ανταποκρίνεται στις σύγχρονες απαιτήσεις, για τον τρόπο αντιμετώπισης των προβλημάτων των ΑΜΕΑ. Είναι χαρακτηριστικές οι σχετικές απαντήσεις: 'ελάχιστα', 'πολύ λίγο', 'όχι τόσο', 'όχι'. Επομένως και το γεγονός αυτό συνηγορεί υπέρ της αναζήτησης και νέων απαντήσεων στα επιτακτικά ερωτήματα που προβάλλουν ενώπιον των παραγόντων της θρησκευτικής αγωγής, Εκκλησία, σχολείο, θρησκευτικές ενώσεις, για τον τρόπο με τον οποίο θα επιτευχθούν τα όσα περιγράψαμε στις προηγούμενες ενότητες (3.1 έως 3.6).

Πίν. 20.3.
Σύγκριση διαφορών θετικών και αρνητικών απαντήσεων ως προς το κατά πόσον το περιεχόμενο του διδακτικού εγχειριδίου και του θείου κηρύγματος αντιμετωπίζει επαρκώς τα σημερινά προβλήματα των ΑΜΕΑ

Κατηγορίες απαντησάντων και είδος απάντησης	Για το διδακτικό εγχειρίδιο		Για το θείο κήρυγμα	
	αρ.	%	αρ.	%
Από τους απαντήσαντες στο ερωτηματολόγιο	23	100	23	100
Διατύπωσαν αρνητική άποψη	9	39	8	35
Διατύπωσαν θετική άποψη	2	9	5	22
διαφορά	7	30	3	13
Από τους απαντήσαντες στο ερωτηματολόγιο	14	100	16	100
Διατύπωσαν αρνητική άποψη	9	64	8	50
Διατύπωσαν θετική άποψη	2	14	5	31
διαφορά	7	50	3	19

3.8 ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ

Η επαρκής και ευρεία πληροφόρηση, για τις προσφερόμενες εκ μέρους της Εκκλησίας εξειδικευμένες υπηρεσίες υπέρ των ΑΜΕΑ, αποτελεί βασικό παράγοντα αξιοποίησης (χρήσης-εκμετάλλευσης) των δυνατοτήτων αυτών. Η πληροφόρηση αυτή, καθ' όσον μάλιστα αφορά στα ΑΜΕΑ, δεν θα πρέπει απλώς να υφίσταται και να είναι σε “ετοιμότητα” αναμένοντας τους “χρειαν έχοντας”, προκειμένου να δώσει απάντηση στα ερωτήματά τους, αλλά θα πρέπει να παρέχεται στα σημεία ή τους χώρους, όπου υπάρχει ανάγκη. Η άποψή μας αυτή θεωρούμε ότι δεν αναιρεί προγενέστερη, δημόσια διατυπωμένη (σε συζήτηση στο ραδιοφωνικό σταθμό της Εκκλησίας της Ελλάδος) γενικότερη άποψή μας, ότι δηλαδή η Εκκλησία δεν διαφημίζει το έργο της. Η σημερινή θέση μας αφορά στην επί τόπου ενημέρωση αυτών που την χρειάζονται, και μάλιστα εξατομικευμένα, και όχι στη διαφήμιση “προϊόντος”.

Μια βασική προϋπόθεση για την παροχή εξατομικευμένης ή άλλης μορφής πληροφόρησης αποτελεί η ύπαρξη ενός διαθέσιμου καταλόγου κατά κατηγορία ιδρυμάτων (ορφανοτροφεία, γηροκομεία, κέντρα ημερήσιας διαμονής, εργαστήρια, ειδικές εκπαιδευτικές μονάδες, κατασκηνώσεις, κ.λπ.) με ταχυδρομική διεύθυνση, τηλέφωνα και άλλα πληροφοριακά στοιχεία. Ένας γενικός τέτοιος κατάλογος, με το συνολικό έργο κάθε Ι.Μ., περιλαμβάνεται στα “Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος” (ετήσια έκδοση της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος), συνοπτική εικόνα του οποίου παρουσιάσαμε στους πίνακες 3.1. και 3.2.

Όμως τέτοιος ειδικός κατάλογος ιδρυμάτων κατά Ι.Μ., και για όλες τις κατηγορίες ΑΜΕΑ δεν είναι διαθέσιμος από το σύνολο των Ι.Μ., στις οποίες λειτουργούν τέτοια ιδρύματα. Όπως προκύπτει από τον πίνακα 21 οι θετικές και οι αρνητικές απαντήσεις, για την ύπαρξη ή όχι καταλόγων αυτού του είδους, αντιστοιχούν στις ίδιες ακριβώς ποσοστιαίες μονάδες (43%). Βλέπουμε λοιπόν ότι υπάρχει δυνατότητα διεύρυνσης της σχετικής δράσης, έστω και προς την κατεύθυνση της “αναμένουσας” πληροφόρησης.

Πίν. 21.
Ύπαρξη διαθέσιμου καταλόγου για τα
ιδρύματα, που προσφέρουν ειδικές υπηρεσίες
για ΑΜΕΑ

α/α	Ύπαρξη διαθέσιμου καταλόγου	I.M.	
		αρ.	%
1.	ΝΑΙ	10	43,48
2.	ΟΧΙ	10	43,48
3.	έλλειψη απάντησης	3	13,04
	σύνολο	23	100,00

Οι διάφορες μορφές πληροφόρησης, πέραν της ύπαρξης ενός στοιχειώδους καταλόγου, είναι ποικίλες. Τα κατά ίδρυμα αναλυτικά ενημερωτικά φυλλάδια, τα οποία σε ελάχιστες επίσης περιπτώσεις αναφέρθηκαν, αποτελούν μια άλλη βασική πηγή πληροφόρησης. Υπάρχουν ασφαλώς και πολλοί άλλοι τρόποι (ραδιο-φωνικοί σταθμοί, περιοδικά, Θρησκευτικές Υπηρεσίες σε νοση-λευτικές μονάδες κ.ά.), ορισμένοι από τους οποίους πιθανόν να είναι οι πλέον ενδεδειγμένοι για τις περιπτώσεις των ΑΜΕΑ (ραδι-όφωνο, ανακοινώσεις εντός των ναών κατά τις ώρες των λατρευτικών συνάξεων κ.λπ.)

Όμως δεν θα πρέπει να αγνοηθούν και δύο σημαντικά γεγονότα, τα οποία “δικαιολογούν”, μέχρις ενός ορισμένου σημείου, την παρατηρούμενη έλλειψη πληροφόρησης για τις προσφερόμενες υπηρεσίες. Το πρώτο αφορά στις περιορισμένες δυνατότητες που διαθέτει επί του παρόντος η Εκκλησία, οι οποίες δεν θα της επέτρεπαν, σε περίπτωση αυξημένης “ζήτησης” εκ μέρους εκείνων που θα επέλεγαν την προσφορά Της, να ανταποκριθεί στα σχετικά αιτήματα. Το δεύτερο αναφέρεται στην έλλειψη επαρκών οικονομι-κών πόρων, εξαιτίας των οποίων οποιαδήποτε δαπάνη για την πληροφόρηση, θα σήμαινε μη αξιολογική ιεράρχηση των αναγκών.

Ο αντίλογος που θα μπορούσε να αντιταχθεί σε παρόμοιες σκέψεις δεν θα ήταν ιδιαίτερα ισχυρός. Παρ' όλα αυτά δεν είναι άστοχο να επισημανθεί ότι η συμπλήρωση των ενημερωτικών εντύπων, που θα αναπαράγονται (φωτοαντιγραφικά) ανάλογα με τη ζήτηση, αποτελεί πεδίο εκδήλωσης του εθελοντικού έργου, για το οποίο έχει ήδη γίνει λόγος (3.2.2. γ).

3.9 ΓΕΝΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ ΠΡΟΣ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Με το τελευταίο ερώτημα του ερωτηματολογίου της έρευνας ζητούσαμε, ως συμπληρωματικά στοιχεία, από τις Ι.Μ. και τις Ν.Ο. γενικές παρατηρήσεις και σχόλια πέραν των απόψεων και κρίσεων, που διατυπώθηκαν στο πλαίσιο των απαντήσεων επί συγκεκριμένων ερωτημάτων. Συνοψίζοντας τις απαντήσεις οι οποίες δόθηκαν από το 25% του συνόλου των Ι.Μ. που απάντησε στο ερώτημα, έχουμε ένα αποτέλεσμα που προσεγγίζει σε μεγάλο βαθμό τη μικρογραφία της γενικότερης εικόνας, την οποία εσχημάτισε το σύνολο των απαντήσεων.

Όλες οι απόψεις έχουν την ίδια συχνότητα εμφάνισης και επικεντρώνονται στους εξής άξονες: α) Υπάρχει ανάγκη διεπιστημονικής προσέγγισης και από κοινού συνεργασίας Εκκλησίας και Πολιτείας για την αντιμετώπιση του πολυπαραγοντικού προβλήματος της κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ, τόσο προς την κατεύθυνση της πρόληψης, όσο και προς την κατεύθυνση της αποκατάστασης. β) Η εξειδίκευση των προσώπων, που ασχολούνται ή θα ασχοληθούν με το πρόβλημα, είναι ένας βασικός παράγοντας για την αποτελεσματική αντιμετώπισή του. γ) Ο θεολογικός λόγος με προεξάρχουσα την αγάπη θα πρέπει να χαρακτηρίζει οποιαδήποτε δράση υπέρ του προσώπου και όχι του ατόμου. δ) Η οικονομική στήριξη των ΑΜΕΑ είναι ένας από τους παράγοντες που ενισχύει την γενικότερη προσπάθεια υπέρ αυτών. ε) Τέλος σε ό,τι αφορά στο κήρυγμα και την παρακολούθηση της Θείας Λειτουργίας δεν υφίσταται οποιοδήποτε πρόβλημα, γιατί η “βίωσή” τους είναι υπόθεση “καρδιάς”.

Κατ’ ανάλογο τρόπο συνοψίσαμε και παραθέτουμε στη συνέχεια (διατηρώντας κατά το δυνατόν, όπως και στις περιπτώσεις της ενότητας 3.6, την αρχική λεκτική διατύπωση των ερωτημάτων, σχολίων κ.λπ.) τα πλέον χαρακτηριστικά ερωτήματα, σχόλια και προς συζήτηση θέματα, που διατυπώθηκαν από τα πρόσωπα που παρακολούθησαν την ημερίδα της 9ης Μαΐου '94 (για το σχετικό έντυπο, μέσω του οποίου συλλέχτηκαν τα στοιχεία, βλ. παράρτημα ΙΙΙ). Οι απαντήσεις στα σχετικά ερωτήματα ή τα σχόλια καθώς και η συζήτηση πάνω στα προτεινόμενα θέματα

καλύπτονται, κατά ένα μεγάλο μέρος, από την παρούσα εργασία. Όμως θα επανέλθουμε και πάλι σε όλα αυτά τα ζητήματα στη 2η εκδήλωση, που θα πραγματοποιηθεί στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος, προκειμένου να ακουστούν και πάλι οι απόψεις αυτών που τα έθεσαν, αφού θα έχουν εν τω μεταξύ ενημερωθεί για τα αποτελέσματα της παρούσας εργασίας.

α) “Ερωτήματα”

- Η θρησκευτική αγωγή, ως βοήθημα προς το ΑΜΕΑ για να ζήσει τη ζωή της Εκκλησίας, θα βοηθήσει τη δυνατότητα ένταξης;
- Κατά πόσο η Εκκλησία βοηθεί στην επαγγελματική ένταξη των ΑΜΕΑ;
- Τι κάνουμε, ως Εκκλησία, προκειμένου να συμπαρασταθούμε στο οικογενειακό περιβάλλον των προσώπων με ειδικές ανάγκες;
- Δεν είναι αναγκαία η ύπαρξη ενός φορέα-υπηρεσίας που θα στηρίξει από κάθε πλευρά την προσπάθεια κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ;
- Έχουν πνευματικό δικαίωμα οι λαϊκοί να καθοδηγήσουν, να ποιμάνουν ΑΜΕΑ;
- Ποιες θεωρίες λογοθεραπείας χρησιμοποιούμε για να αντιμετωπίσουμε τα προβλήματα λόγου;
- Πώς θα εξασφαλίσουμε μια καλλίτερη πρόνοια και διαβίωση για τα πρόσωπα με ανάγκες επικοινωνίας;
- Είναι δυνατή η δημιουργία εργοδοτικής μέριμνας δια της Εκκλησίας;
- Υπάρχουν κέντρα ψυχικής υγείας σε άλλες περιοχές της Ελλάδας ανάλογα με αυτό της Λειβαδιάς;
- Η Τέχνη είναι μια μορφή έκφρασης της ελευθερίας των ατόμων με ειδικές ανάγκες, μια έκφραση της δημιουργικότητάς τους. Υπάρχουν κάποιοι δάσκαλοι καλλιτεχνικών που μαθαίνουν τα πρώτα βήματα στα Α.Μ.Ε.Α. ή μήπως το έργο τους στηρίζεται σε έμφυτες προδιαθέσεις;

β) “Σχόλια” - (Ερωτήματα)

- Βάσει ποιων προϋποθέσεων θα γίνει η κοινωνική ένταξη χωρίς υποδομή από μικρή ηλικία;

- Ποια κοινωνία (πολιτισμένη) ευαισθητοποιείται να εντάξει στους κόλπους της τα δικά μας άτομα, που τα θεωρεί ως παράσιτα; Αν υπήρχε ο Ταύγετος, ευχαρίστως θα τον χρησιμοποιούσαν.

- Γιατί μεταξύ των ειδικών αναγκών “παραγκωνίζεται” η νοητική υστέρηση σε σημείο που να “καπελώνεται” τελείως;

- Γιατί η Εκκλησία δεν κάνει ειδικά κατηχητικά ή και ομάδες δημιουργικής απασχόλησης αυτών των ατόμων;

- Στην Ελλάδα υπάρχει έλλειψη λογοθεραπευτών για τα άτομα με προβλήματα λόγου. Γιατί δε δημιουργείται Σχολή Λογοθεραπευτών και αποστέλλονται τα ελληνόπουλα στη Βουλγαρία και στα Σκόπια για να σπουδάσουν αγωγή λόγου;

- Γιατί δεν δόθηκε μεγαλύτερη δημοσιότητα στο ωραίο αυτό ερευνητικό πρόγραμμα; Δεν υπήρχαν ούτε δημοσιογράφοι, ούτε εκπρόσωποι τηλεοπτικών σταθμών.

γ) “Θέματα προς συζήτηση”

- Θρησκευτική αγωγή των επαγγελματιών.

- “Προβληματικοί- Μη προβληματικοί”: αμοιβαία συνεισφορά και θέληση.

- Πρόσωπα με ειδικές ανάγκες και οικογένειες.

- Μετουσίωση του θεωρητικού ενδιαφέροντος για τα ΑΜΕΑ σε έργο χριστιανικής αγάπης και ουσιαστικής βοήθειας.

- Η απασχόληση είναι το ουσιαστικότερο “γιατρικό” για τα ΑΜΕΑ.

- Η περιθωριοποίηση είναι ό,τι χειρότερο μπορεί να προσφέρει η κοινωνία στα άτομα με την ιδιαιτερότητα της αναπηρίας.

- Στρατηγικές συμβουλευτικής γονέων με παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες

- Αναγκαία η αναδιατύπωση του όρου “ΑΜΕΑ” με στόχο να τονίζει την πνευματική διάσταση του ανθρώπου και την ισότιμη μεταχείριση που του επιβάλλεται [αρμόζει]. Ο όρος “ΑΜΕΑ” είναι ανάγκη να μεταβληθεί. Η έννοια “άτομο” δεν περικλείει την πληρότητα της έννοιας του προσώπου. Εξ άλλου όλοι οι άνθρωποι

έχουν ειδικές ανάγκες και ως εκ τούτου δεν αποδίδεται πλήρως η πραγματικότητα. Κάθε προσπάθεια ομαδοποίησης προκαλεί προβλήματα κυρίως σε εκείνους που εντάσσονται στην ομάδα. Η κοινωνία μας πρέπει να είναι ανοιχτή χωρίς ομάδες τέτοιας μορφής.

4. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

* ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

* ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

4. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Έχοντας ολοκληρώσει την περιγραφή και ερμηνεία των ερευνητικών δεδομένων και υπό την προϋπόθεση ότι τα στοιχεία αυτά: α) μπορεί να θεωρηθούν ως επαρκή (απάντησε το 25% των ερωτηθέντων) και β) έχουν ορθώς κατανοηθεί και ερμηνευθεί από πλευράς μας, ώστε να αποδίδεται πράγματι το πνεύμα των πηγών προέλευσής τους, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, χρησιμοποιώντας επιγραμματική έκφραση, ότι έχει έλθει το πλήρωμα του χρόνου για την πραγματοποίηση του επόμενου βήματος.

Θεωρούμε δηλαδή ότι η Εκκλησία και οι αποτελούντες το πλήρωμά της πιστοί αναγνωρίζουν και αποδέχονται την αναγκαιότητα μετάβασης από το στάδιο της ενίσχυσης (πνευματικής, οικονομικής, στεγαστικής, ιδρυματικής κ.λπ.) στο στάδιο της συμβολής. Της στην πολύπλευρη προσπάθεια για την προετοιμασία του προσώπου με ιδιαίτερες ανάγκες, προκειμένου να ενταχθεί με αυτοδύναμη παρουσία στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Εξυπακούεται ότι αυτό θα επιδιωχθεί στο μέτρο και στον βαθμό των δυνατοτήτων του κάθε προσώπου με ειδικές ανάγκες, όπως άλλωστε συμβαίνει και με τα υπόλοιπα μέλη του κοινωνικού σώματος, χωρίς όμως παρεμβολές εμποδίων σε κάθε προσπάθειά του για ικανοποίηση των προσδοκιών του. Διότι η κοινωνική ανάπτυξη κάθε ανθρώπου βαίνει παράλληλα με τη γνωστική και συναισθηματική ανάπτυξη και συγχρόνως είναι το αποτέλεσμα της εξέλιξης των παραγόντων αυτών. Επίσης η γνωστική ανάπτυξη περιλαμβάνει και την ανάπτυξη της πρακτικής ευφυΐας, της ικανότητας δηλαδή του ανθρώπου να χειρίζεται τις γνώσεις και τις δεξιότητές του⁶⁰. Κατά συνέπεια η οποιαδήποτε προσπάθεια κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο στην παροχή υλικής και πνευματικής βοήθειας ή/και στη μετάδοση γνώσεων. Είναι απαραίτητο να περιλαμβάνει, εκτός των άλλων, και την παροχή, όπως και σε κάθε μέλος του κοινωνικού συνόλου,

---

60. Βλ. σχετ.: Α. Γενά, "Βασικές αρχές για το ξεκίνημα της συνεκπαίδευσης στην Ελλάδα". Άρθρο στο "Συνεκπαίδευση παιδιών", ό.π. σελ. 237-238 και 243.

ευκαιριών άσκησης πάνω στον τρόπο πρακτικής εφαρμογής των θεωρητικών γνώσεων.

Για την επίτευξη του στόχου αυτού συμβάλλουν οι δεξιότητες με τις οποίες εφοδιάζεται κάθε πρόσωπο, είτε από την ελεύθερη-τυχαία αγωγική διαδικασία είτε απ' αυτή που παρέχεται κατά σύστημα από όλους τους παράγοντες αγωγής και κατά συνέπεια και από την Εκκλησία. Η συμβολή της Εκκλησίας στην προσπάθεια κοινωνικής ένταξης των προσώπων με ιδιαίτερες ανάγκες, μπορεί να εκδηλωθεί με ποικίλους τρόπους και σε διαφορετικούς τομείς. Τέτοιες μορφές δράσης, με τις οποίες μπορεί να εκδηλωθεί και η εκ μέρους Της προσπάθεια είναι: (i) η εκπαιδευτική στήριξη, η οποία μπορεί να παρέχεται από εθελοντές φοιτητές, εκπαιδευτικούς κ.λπ., είτε στο πλαίσιο της ενισχυτικής διδασκαλίας για την κάλυψη των μαθησιακών κενών είτε ως προεπαγγελματική ή και επαγγελματική κατάρτιση σε τομείς και επαγγέλματα που συνδέονται με την Εκκλησία, (ii) η συμβουλευτική, ο επαγγελματικός προσανατολισμός και η τοποθέτηση σε θέσεις εργασίας, η ψυχοπνευματική στήριξη και ενίσχυση, (iv) η ψυχαγωγία, (v) η διευκόλυνση της συμμετοχής στη θρησκευτική ζωή με άρση των υφιστάμενων εμποδίων και με άλλες αλλαγές, (vi) γενικώς, όλες οι ενέργειες περιορισμού του βαθμού εξαρτημένης διαβίωσης του προσώπου με ιδιαίτερες ανάγκες που απαιτούν την ύπαρξη ορισμένων προϋποθέσεων, στις οποίες αναφερόμαστε στη συνέχεια.

Οι προϋποθέσεις αυτές είναι:

α) Διεύρυνση της αναπτυγμένης δράσης, που ήδη περιλαμβάνει ευρείας έκτασης ενέργειες “πνευματικής” και “φιλανθρωπικής Διακονίας”, και προς την κατεύθυνση της ειδικής δράσης, όπως η διευκόλυνση της σχολικής ή και επαγγελματικής ένταξης των ΑΜΕΑ, με το ευρύτερο εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου. Η αναγκαιότητα αυτή αποτελεί γενική άποψη, αυτών τουλάχιστον, που απάντησαν στο ερώτημα. Η επέκταση της δράσης θα πρέπει, κατά την άποψη μας, να καλύψει μεγαλύτερο αριθμό προσώπων και να περιλάβει στα κριτήρια του τρόπου και του είδους στήριξης τα ενδιαφέροντα και τις δυνατότητες των ίδιων των ΑΜΕΑ, έχοντας πάντοτε προ οφθαλμών την προοπτική αυτο-

δύναμης κατά το δυνατόν παρουσίας τους. Η επισήμανση αυτή αφορμάται από το δεδομένο ότι το μέγεθος των πληθυσμών, που καλύπτεται από τη μέχρι τώρα ειδική δράση, είναι ιδιαίτερα μικρό και η παρεχόμενη στήριξη δεν λειτουργεί προς την κατεύθυνση της αυτοδυναμίας του προσώπου.

β) Η ύπαρξη αγάπης αποτελεί το θεμέλιο οικοδόμησης της οποιασδήποτε προσπάθειας, όμως για να μετουσιωθεί το κίνητρο σε έμπρακτη ενέργεια απαιτείται η συνεργασία κληρικών και λαϊκών και η δημιουργία πολυεπιστημονικών ομάδων, οι οποίες θα λειτουργούν συνδυάζοντας εθελοντική και αμειβόμενη εργασία και θα είναι σε θέση να αναζητούν λύσεις για προβλήματα ψυχικά, πνευ-ματικά, σωματικά, εκπαιδευτικά, οικονομικά, κοινωνικά.

γ) Η πολυεπιστημονική σύνθεση της ανωτέρω ομάδας, την οποία επιβάλλει η ανάγκη διεπιστημονικής προσέγγισης των προβλημάτων, απαιτεί μεν εξειδίκευση των μελών της ομάδας, καθιστά όμως αλυσιτελή κάθε προσπάθεια της ομάδας, εάν τα πρόσωπα που την συναπαρτίζουν δεν διακατέχονται από θρησκευτική πίστη.

δ) Η υλοποίηση των νέων μορφών δράσης, πέραν της προετοιμασίας του απαραίτητου ανθρώπινου δυναμικού, προ-ϋποθέτει την ύπαρξη κατάλληλων χώρων, για τις περιπτώσεις, όπου δεν προσφέρονται οι ήδη υπάρχουσες δομές (πνευματικά κέντρα, ιδρύματα κ.λπ.), και τη χρησιμοποίηση υλικοτεχνικής υποδομής. Το φιλόπρωχο Ταμείο και οι επικουρικές πηγές, πάνω στις οποίες στηρίζεται η αναπτυσσόμενη δράση, ασφαλώς δεν επαρκούν για τη διεύρυνσή της και προς άλλες κατευθύνσεις. Για το λόγο αυτό είναι αναγκαία η αναζήτηση και νέων πηγών ή τρόπων εξεύρεσης των απαιτούμενων κονδυλίων. Τέτοιες πηγές χρηματοδότησης θα μπορούσαν να είναι τα όργανα και τα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που ήδη διαθέτουν κοινοτικά κονδύλια (π.χ. Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, προ-γράμματα HORIZON και HELIOS). Ακόμη θα μπορούσε να διευ-ρυνθεί ο κύκλος των οικονομικών προσφορών μέσω ραδιο-τηλεοπτικών εκπομπών και δημοσιευμάτων των ΜΜΕ της Εκκλησίας.

ε) Η αναζήτηση θέσεων εργασίας και στο χώρο αρμοδιότητας της Εκκλησίας, θα μπορούσε να στραφεί τόσο προς την κατεύθυνση των εργασιών γραφείου, όσο και προς την κατεύθυνση άσκησης επαγγελμάτων, μέσω των οποίων διακινούνται ή κατασκευάζονται προϊόντα χρησιμοποιούμενα από την Εκκλησία. Υπάρχουν ασφαλώς πολλές δυνατότητες. Αναφέρουμε, πέραν των όσων έχουν ήδη υποδειχθεί από πλευράς ερωτηθέντων, μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα, όπως είναι η κατασκευή εκκλησιαστικών ειδών, σκευών και κεριών, η κοπή, ραφή και διακόσμηση αμφίων και άλλων ειδών, η χρησιμοποίηση γραμματέων σε Ι. Ναούς, πνευματικά κέντρα κ.ά. Υπάρχουν και άλλα επαγγέλματα που είτε ήδη ασκούνται ή θα μπορούσαν για πρώτη φορά να ασκηθούν, αφού το γενικότερο πνεύμα όλων των προτάσεων υιοθετεί την άποψη της εφαρμογής καινοτόμων ενεργειών.

ς) Σε κάθε περίπτωση η προετοιμασία δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο στα ΑΜΕΑ, αλλά να επεκτείνεται και στα λοιπά μέλη της Εκκλησίας, διότι το θετικό ή αρνητικό αποτέλεσμα κάθε προσπάθειας εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, και από την αντίστοιχη στάση τους.

ζ) Ασφαλώς η θετική στάση εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, και από τη θρησκευτική αγωγή. Το ζήτημα αυτό αποτελεί αντικείμενο ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για την Παιδαγωγική, γι' αυτό και θα μας απασχολήσει, όπως ήδη έχει λεχθεί, αυτοτελώς σε προσεχή ερευνητική φάση.

Ως προς τη θρησκευτική αγωγή των ιδίων των ΑΜΕΑ, η οποία στην παρούσα ερευνητική φάση, όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγή, εξετάζεται μόνο από πλευράς ανεμπόδιστης άσκησης των θρησκευτικών τους καθηκόντων, όλες οι περί του θέματος αυτού απόψεις συγκλίνουν προς την κατεύθυνση της κατά περίπτωση, εξατομικευμένης ή ομαδικής διευκόλυνσης με τη χρησιμοποίηση ακόμη και καινοτομικών μέσων. Επισημαίνουμε ότι οι προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση δεν αναιρούν την "θεία επιφοιτήσει" πνευματική ένωση με το θείον, η οποία προβάλλεται από μία πλευρά ως επιχείρημα για τη μη αναζήτηση διευκολύνσεων, προκειμένου τα ΑΜΕΑ να ικανοποιήσουν τις θρη-

σκευτικές τους ανάγκες. Όμως όταν το γεγονός αυτό, η βεβαιότητα, της θείας επιφοίτησης, δεν αναστέλλει την παντοειδή ενίσχυση των προσώπων χωρίς ιδιαίτερες ανάγκες για ενσυνείδητη επιδίωξη της ψυχικής ανάτασης και πνευματικής επικοινωνίας τους με το θείον, γιατί θα πρέπει να μη συμβεί κάτι ανάλογο και για τα ΑΜΕΑ;

Έχοντας περατώσει εδώ την παρουσίαση και τον σχολιασμό των αποτελεσμάτων της έρευνάς μας, θα πρέπει να κάνουμε τρεις επισημάνσεις:

α) Η αναζήτηση παραδειγμάτων κοινωνικής ένταξης μπορεί να στραφεί και σε άλλους συγγενείς ή αντίστοιχους χώρους, όπως είναι ο τομέας της σχολικής ένταξης. Απ' αυτό τον τομέα προέρχεται το ακόλουθο παράδειγμα, το οποίο αποτελεί ενοποιημένη μορφή σχετικών προτάσεων του γράφοντος σε συνεδριάσεις του Τομέα Παιδαγωγικής ή Επιτροπών της Σχολής στην οποία υπηρετεί, καθώς και σε δημόσιες συζητήσεις (ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές). Η πρόταση αναφέρεται στη διεύρυνση της πρακτικής άσκησης των φοιτητών των ονομαζόμενων “καθηγητικών” σχολών με τη συμμετοχή τους στις γενικότερες εκδηλώσεις της “μαθητικής ζωής”. Συγκεκριμένα προτείνουμε την ανάληψη εθελοντικής υποχρέωσης εκ μέρους φοιτητών ή συνταξιούχων εκπαιδευτικών (και επιστημόνων άλλων κλάδων που τους διακρίνει η χριστιανική συνείδηση) για ενισχυτική προετοιμασία και παρακολούθηση της σχολικής επίδοσης και ένταξης ενός μαθητή με μαθησιακά προβλήματα. Η ενέργεια αυτή αποτελεί ευκαιρία ανάδειξης της χριστιανικής αγάπης, πρόσκληση επίδειξης θάρρους και πεδίο άσκησης της υπομονής για κάθε άνθρωπο, που επιζητεί τη δικαίωση της επί γης ύπαρξής του.

β) Ένα άλλο παράδειγμα αποτελεί η πρότασή μας για εκπόνηση, με ενέργειες των επιτελικών οργάνων της Εκκλησίας ή των κατά τόπους Ι.Μ., σχεδίων πρότυπων κεκλιμένων διαδρόμων (ραμπών), οι οποίες θα προσαρμόζονται στους υπάρχοντες ναούς, χωρίς να δημιουργούν αισθητική “παραφωνία” στην οποιαδήποτε αρχιτεκτονική μορφή ή αρχιτεκτονικό ρυθμό. Εξυπακούεται ότι η ύπαρξη γενικής οδηγίας για σχετική πρόβλεψη στις κατασκευές νέων ναών θα κάλυπτε κατά τον πλέον ενδεδειγμένο τρόπο και την απαίτηση του έγκαιρου προγραμματισμού των ενεργειών. Μόνη η

αναζήτηση ή η μελέτη ειδικών πρακτικών, που να αφορούν μόνο στα ΑΜΕΑ, δεν εξαρκεί. Θα πρέπει να αναζητήσουμε και τρόπους: (i) Για να βοηθηθούν οι παράγοντες της Εκκλησίας, να οργανώσουν κατά τέτοιο τρόπο τη δράση τους, ώστε να αποβλέπει όχι μόνο στην ψυχική και ηθική καλλιέργεια των ΑΜΕΑ, αλλά και σε μια ολοκληρωμένη αντιμετώπιση της σημερινής και της αυριανής κοινωνικής θέσης όλων των μελών του σώματος της Εκκλησίας και της Κοινωνίας γενικότερα, και ii) Για να οργανωθεί το σύστημα της Φιλανθρωπικής και της Ποιμαντικής “Διακονίας”, προκειμένου να διευκολυνθεί το έργο των παραγόντων που εμπλέκονται στις σχετικές διαδικασίες, τόσο στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της Εκκλησίας, όσο και για τις περιπτώσεις εθελοντικής δράση στο χώρο της Εκκλησίας.

γ) Όλα όσα σημειώθηκαν μέχρι τώρα, ως δυνατότητες ανάπτυξης δράσης εκ μέρους της Εκκλησίας υπέρ της κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ, δεν σημαίνουν ότι μπορεί να οδηγούν σε κάποια στιγμή ή σε ορισμένες περιπτώσεις στο άλλο άκρο. Δηλαδή να μη φύγουμε από το ένα ακραίο σημείο - όπου το ΑΜΕΑ παραμελείται, αγνοείται, περιθωροποιείται - και να φθάσουμε στο άλλο ακραίο σημείο, όπου το ΑΜΕΑ δεν δέχεται ενδιαφέρον, φροντίδα και περιποίηση τέτοιας μορφής, ώστε τελικά να μην ενεργοποιείται αυτοπροσδιοριζόμενο. Η μέση οδός είναι ο επιζητούμενος στόχος, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι η οποιαδήποτε σχετική στήριξη θα διακρίνεται από την ίδιου βαθμού και έκτασης προσπάθεια, αφού όπως σημειώνουμε αλλού (βλέπε πρακτικά της ημερίδας με θέμα: Εκκλησία και ΑΜΕΑ) μόνο η “αναλογική” στήριξη συνεπάγεται ισότητα ευκαιριών. Διότι με τις ακραίες προσεγγίσεις δεν παρωθείται, ούτε υποστηρίζεται το ΑΜΕΑ, ώστε, στην αρχή, να παίρνει μέρος στη ζωή της οικογένειας (και όχι να αποστασιοποιείται προοδευτικά απ’ αυτή), και, στη συνέχεια, στη ζωή τόσο της Εκκλησίας, ειδικά, όσο και της κοινωνίας, γενικότερα.

Έπειτα απ’ αυτά στόχος όλων των παραγόντων της Αγωγής θα πρέπει να είναι η σε οποιοδήποτε βαθμό μορφοποίηση της προσωπικότητας, η αυτοδυναμία του προσώπου και η ισότιμη (“αναλογική”) συμμετοχή του στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Η Εκκλησία στη γενικότερη αυτή προσπάθεια είναι η δύναμη στήριξης του

προσώπου, αλλά και αλλαγής του κοινωνικού και ηθικού υπόβαθρου, πάνω στο οποίο οικοδομείται η συμπλήρωση του ελλείποντος και ασκείται η βιωματική εφαρμογή της “νέας” εντολής της αγάπης (“εντολήν καινήν δίδωμι υμίν ίνα αγαπάτε αλλήλους”: Ιω. ιγ’ 34).

5. ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αμηρά, Α. (1996). "Χρονίως πάσχοντες και κοινωνικός αποκλεισμός", στο *"Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα"*, τόμ. Β'. Αθήνα,
- Αμίτσης, Γ. (1993). "Το θεσμικό πλαίσιο της κοινωνικής πολιτικής σε σχέση με τις λιγότερο ευνοημένες ομάδες - Η κάλυψη των ηλικιωμένων και των ατόμων με ειδικές ανάγκες". Στο συλλογικό έργο: Χτούρης, Σ. (επιστημονικός υπεύθυνος), *Θεσμοί και ρυθμίσεις της κοινωνικής πολιτικής. Άνεργοι-Ηλικιωμένοι-Άτομα με ειδικές ανάγκες. Αστική μεγέθυνση και κράτος Πρόνοιας*. Αθήνα: Κέντρο Κοινωνικής και Οικονομικής Έρευνας-Πράξης.
- Ανακοίνωση που καθορίζει τους προσανατολισμούς για τα λειτουργικά προγράμματα στο πλαίσιο της κοινοτικής πρωτοβουλίας "HORIZON", Ε.Ε. αριθ. C327 της 28.12.1990.
- Απόφαση του Συμβουλίου της 27ης Ιουνίου 1974 περί καταρτίσεως του πρώτου προγράμματος κοινοτικής δράσεως για την επαγγελματική επαναπροσαρμογή των μειονεκτούντων ατόμων, Ε.Ε. 1974, Α 80/30.
- Απόφαση του Συμβουλίου 88/231/ΕΟΚ της 18ης Απριλίου 1988 για τη θέσπιση δεύτερου κοινοτικού προγράμματος δράσης υπέρ των μειονεκτούντων ατόμων [HELIOS], Ε.Ε. L 104/38/23.4.88.
- Απόφαση του Συμβουλίου 93/136/ΕΟΚ της 25ης Φεβρουαρίου 1993 για τη θέσπιση τρίτου κοινοτικού προγράμματος δράσης υπέρ των ατόμων με ειδικές ανάγκες (HELIOS II 1993 - 96), Ε.Ε. L 56/30/9.3.93.
- Βάγια, Χ. (1982). Συμμετοχή των συλλογικών οργάνων των γονέων και κηδεμόνων αναπήρων παιδιών στην αποκατάσταση και στην πρόληψη, *Εκλογή*, (57), Αθήνα: Εταιρεία πτυχιούχων πανεπιστημιακών σχολών Κοινωνικής Εργασίας.

- Bandura, A. (1989). Κοινωνικοποίηση: *Παιδαγωγική και Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό*, 5. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Βάρελης, Θ. Το ειδικό παιδί και η θρησκευτική του αγωγή. Στα πρακτικά: Δελλασούδας, Λ. (Επιμελητής έκδοσης), *Εκκλησία και ΑΜΕΑ* (υπό έκδοση). Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος.
- Βουρλής, Α. Η ιερά ψαλμωδία ως μέσον αγωγής ατόμων με ειδικές ανάγκες. Στα πρακτικά: Δελλασούδας, Λ. (Επιμελητής έκδοσης), *Εκκλησία και ΑΜΕΑ* (υπό έκδοση). Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος.
- Γενά, Α. (1997). Βασικές αρχές για το ξεκίνημα της συνεκπαίδευσης στην Ελλάδα. Στο ανθολόγιο: Τάφα, Ε. (Επιμελήτρια έκδοσης), *Συνεκπαίδευση παιδιών με και χωρίς προβλήματα μάθησης και συμπεριφοράς*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γεώργας, Δ. (1986). *Κοινωνική Ψυχολογία*. Τόμος Α', Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- “Γνώμη” της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής των Ε.Κ.: “Προβλήματα των αναπήρων”, Βρυξέλλες, Σεπτέμβριος 1981, αρ. καταλόγου ESC - 81 - 013 - EN.
- Γρέβιας, Δ. (1993). “Κοινωνικές αξίες, εργασία και επαγγελματικός προσανατολισμός” στα Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου: *Ευρώπη 2000. Τάσεις και προοπτικές στη συμβουλευτική και τον επαγγελματικό προσανατολισμό*. Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού.
- Γρένδα, Κ. (1984). Γυναικείοι Σύλλογοι, Ι. Μ. Κισσάμου και Σελίνου. Ένα επιμορφωτικό πρόγραμμα της Ορθόδοξης Ακαδημίας Κρήτης, *Εκλογή*, (64). Αθήνα: Εταιρεία πτυχιούχων πανεπιστημιακών σχολών Κοινωνικής Εργασίας.

- Γρυπάρης, Α. Φ. (1995). Οι εικαστικές δραστηριότητες στην εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Στα πρακτικά: Μ. Καΐλα, Ν. Πολεμικός και Γ. Φιλίππου (Επιμελητές έκδοσης), *Άτομα με ειδικές ανάγκες*, τόμ. Β΄, (2η έκδοση). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Δανασσής - Αφεντάκης, Α.Κ. (1992). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*, τόμ. Α΄, *Θεματική της Παιδαγωγικής Επιστήμης*, (4η έκδοση). Αθήνα: Δ. Μαυρομάτη.
- Degen, J. (1985). *Diakonie im Widerspruch. Zur Politik der Barmherzigkeit im Sozialstaat*. Munchen.
- Δελλασούδας, Λ. (1990). Κοινωνική εκπαιδευτική πολιτική και προοπτικές για την κοινωνική ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Στα πρακτικά του Σεμιναρίου: *Η ελληνική εκπαίδευση στο κοινοτικό πλαίσιο*. Αθήνα: Ινστιτούτο Παιδαγωγικών Ερευνών του Λυκείου Βάσκα.
- _____, (1991). *Κοινωνική κοινωνική πολιτική και ειδική επαγγελματική κατάρτιση*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Σ. Σαριπόλου, Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών.
- _____, (1991). Η πορεία του επαγγελματικού προσανατολισμού των ΑΜΕΑ. Μια εμπειρία από τον Ελβετικό χώρο. Στο ανθολόγιο: Δανασσής - Αφεντάκης, Α.Κ. κ.ά. (Επιμελητές έκδοσης), *ΧΑΡΙΣ: Αφιέρωμα στον καθ. Ν. Μελανίτη*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Τομέας Παιδαγωγικής.
- _____, (1992) *Η ειδική επαγγελματική κατάρτιση*. Σειρά αυτοτελών δημοσιευμάτων του περιοδικού *ΠΑΡΟΥΣΙΑ του Διδακτικού Προσωπικού Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*.
- _____, "Το ερευνητικό πρόγραμμα: Θρησκευτική αγωγή και κοινωνική ένταξη ΑΜΕΑ", εισήγηση στην ημερίδα: *Εκκλησία και ΑΜΕΑ*. (Υπό έκδοση). Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος.
- Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος, (1997): Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος.

- Dobbins, A. & De la Mare, T. J. (1997). Η μέτρηση της ακαδημαϊκής προόδου των μαθητών με ειδικές ανάγκες που φοιτούν σε γενικά σχολεία: ένα δύσκολο πρόβλημα. Στο ανθολόγιο: Τάφα, Ε. (Επιμελήτρια έκδοσης), *Συνεκπαίδευση παιδιών με και χωρίς προβλήματα μάθησης και συμπεριφοράς*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Εθελοντισμός*. Αθήνα (25ης Μαρτίου 8, Αγία Παρασκευή): περιοδική έκδοση Ελληνικού Συλόγου Ανάδοχων Οικογενειών
- Επιτροπή Κοινωνικών Υποθέσεων του Σ.Ε. (1982). Στρασβούργο: Χάρτης για την εθελοντική εργασία.
- Erickson, E. (1975). *Η παιδική ηλικία και η κοινωνία* (μτφρ. Μ. Κουτρομπάκη). Αθήνα: Καστανιώτης.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1996) HELIOS II. *Ευρωπαϊκός οδηγός ορθής πρακτικής. Παροχή ίσων ευκαιριών στα Άτομα με ειδικές ανάγκες*. Λουξεμβούργο: Υπηρ. επισ. εκδ. των Ε.Κ.
- Eurostat 1996.
- Ferriere, H. (1958). *Σύντομος Εισαγωγή εις την νέαν αγωγήν*, (μτφρ. Γ. Κωσταδήμα). Αθήνα: Χριστιανική Ένωση Εκπαιδευτικών Λειτουργιών.
- Fischer, W. (1989). Sante, στο Fehlmann, M., Fragniere, J.-P., Haefeli, C. & Wagner, A. (Εκδότες), *Manuel de l' action sociale en Suisse*. Lausanne: Realites sociales.
- Fragniere, J.-P. (1986). Presence de l' action benevole dans le secteur social et le secteur de la sante, στο *Les defis de la sante, pratiques et innovations*. Lausanne: Realites sociales,
- Furger, F. (1989). Le monde des valeurs - Le sens de l' action - Les fondements religieux, στο Fehlmann, M., Fragniere, J.-P., Haefeli, C. & Wagner, A. (Εκδότες), *Manuel de l' action sociale en Suisse*. Lausanne: Realites sociales.
- Giami, A. Lavigne, C. (1993). La sterilisation de femmes handicapees mentales et le "consentement libre et eclaire" στο *Revue de Medecine Psycho-somatique*, 35.

- Gobmann, Kl. (1989). The integration of the handicapped in Sweden, *PANORAMA*, τόμ. 1, (2), Germany: M. Kwiran.
- Herbert, M. (1995). *Ψυχολογικά προβλήματα παιδικής ηλικίας*, τόμ. β', Ι. Παρασκευόπουλος (επόπτης ελληνικής έκδοσης). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. 6η έκδ.
- Hierold, A. (1979). Grundlegung und Organisation Kirchlicher Caritas, *Munchner Theologische Studien*. St. Ottilien.
- Κανελλόπουλος, Λ. (1991). Εισήγηση - Χαιρετισμός στα Πρακτικά Συνεδρίου: *Οι κοινοτικές πρωτοβουλίες για τα άτομα με ειδικές ανάγκες*. Αθήνα: Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και Εθνικό Συμβούλιο ατόμων με ειδικές ανάγκες
- Κασιώλας, Ε. (1993). Ψυχαγωγία. *Παιδαγωγική και Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό*, 9. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κογκίδου, Δ. & Πανταζής, Π. (1995). Μία βιογραφική προσέγγιση της φτώχειας των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Στα πρακτικά: Μ. Καϊλα, Ν. Πολεμικός και Γ. Φιλίππου. (Επιμελητές έκδοσης). *Άτομα με ειδικές ανάγκες*, τόμ. Β', (2η έκδοση). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κοντογιάννη, Α. (1995). *Μουσεία και σχολεία, δεινόσαυροι και αγγεία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα,
- _____, (1989). *Το βιβλίο της δραματοποίησης*, Αθήνα: Άλκηστις.
- Κουρουμπλής, Π. (1991). Εισήγηση - Χαιρετισμός στα Πρακτικά Συνεδρίου: *Οι κοινοτικές πρωτοβουλίες για τα άτομα με ειδικές ανάγκες*. Αθήνα: Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και Εθνικό Συμβούλιο ατόμων με ειδικές ανάγκες.
- Κρασανάκης, Γ. (1984). *Κοινωνιοπαιδαγωγική του ελεύθερου χρόνου*. Αθήνα.
- Κρουσταλάκης, Γ. *Παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες*. Αθήνα (εκδ. του ιδίου).
- _____, (1985). *Διαπαιδαγώγηση. Πορεία Ζωής*. Αθήνα.
- Lambert, J.-L. (1986). *Enseignement special et handicap mental*, (2^e ed.) Liege-Bruxelles: Pierre. Mardaga.

- Λεντάκης, Α. (1991). Εισήγηση - Χαιρετισμός στα Πρακτικά Συνεδρίου: *Οι κοινοτικές πρωτοβουλίες για τα άτομα με ειδικές ανάγκες*. Αθήνα: Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και Εθνικό Συμβούλιο ατόμων με ειδικές ανάγκες.
- Μαρκαντώνης, Ι. (1990). *Ανθρωπαγωγική*, τόμος Α΄. Αθήνα.
- _____, (1973). *Ο ελεύθερος χρόνος εις τον αιώνα της τεχνικής*. Αθήνα.
- Μπαμπινιώτης, Γ. Τι να αλλάξει στη Θεία Λειτουργία, στην εφημερίδα *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 7.9.1997,
- Μπρατσιώτης, Π. (1959). Χριστιανισμός και εργασία, ανάπτυχο από το περιοδικό "*Εκκλησία*". Αθήναι.
- Νόβα - Καλτσούνη, Χ. (1996). *Κοινωνικοποίηση. Η γένεση του κοινωνικού υποκειμένου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ν. 963/79 (ΦΕΚ 202/79, τ. Α΄). Περί επαγγελματικής αποκατάστασης αναπήρων και εν γένει ατόμων μειωμένων ικανοτήτων.
- Ν. 1566/85 (ΦΕΚ 167/85, τ. Α΄). Για τη δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις. Κεφάλαιο Ι΄, άρθρο 34. Ειδική Αγωγή.
- Ν. 1648/86, (ΦΕΚ 147/86, τ. Α΄). Περί προστασίας πολεμιστών, αναπήρων και θυμάτων πολέμου και μειονεκτούντων προσώπων.
- Ν. 1735/87, (ΦΕΚ 195/87, τ. Α΄). Για τις προσλήψεις στο δημόσιο τομέα κ.λπ. Άρθρο 16.
- Ν. 1836/89 (ΦΕΚ 79/14.3.89, τ. Α΄). Για την "προώθηση της απασχόλησης και της επαγγελματικής κατάρτισης και άλλες διατάξεις". Κεφάλαιο Γ΄, άρθρα 13-15. Κατάρτιση-απασχόληση ατόμων με ειδικές ανάγκες.
- ΟΗΕ, *Regles pour l'egalisation des chances des handicapes*, κανόνας 11ος, DPI/1424-Μάιος, 1994-5Μ. New York: Τμήμα Ενημέρωσης.
- Ombres et Lumiere*. Παρίσι: Office Chretien des Personnes Handicapees.
- Ομοσπονδία Κωφών Ελλάδας (1996). *Επαγγελματικός οδηγός για ΑΜΕΑ*. Αθήνα (αυτοέκδοση).

- Orff, G. (1980). *The orff music therapy* (μτφρ. στην Αγγλική M. Murray). London: Schott & Co. Ltd.
- Παπαϊωάννου, Σκ. (1990). *Επαγγελματική εκπαίδευση και προσανατολισμός. Αναφορά σε άτομα με ειδικές ανάγκες*, Αθήνα: Γρηγόρης.
- Παπανδρέου, Β. (1991). Εισήγηση - Χαιρετισμός στα Πρακτικά Συνεδρίου: *Οι κοινοτικές πρωτοβουλίες για τα άτομα με ειδικές ανάγκες*. Αθήνα: Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και Εθνικό Συμβούλιο ατόμων με ειδικές ανάγκες.
- Παρασκευόπουλος, Ι. (1980). *Νοητική καθυστέρηση*. Αθήνα.
- Πετρουλάκης, Ν. (1984). *Ψυχολογία της προσαρμογής* Αθήνα: Γρηγόρης.
- Presneau, J.-R. (1996). *L'art de parler avec les doigts*, στο *Handicaps et Inadaptations, les cahiers du CTNERHI*, (71), Paris.
- Ρούσος, Λ. (1997). Ψυχοκοινωνικά προβλήματα και σύγχρονοι νέοι: Η εκκλησιαστική εμπειρία. Στα Πρακτικά του 2ου Πανελληνίου Παιδαγωγικού Συνεδρίου της Εταιρείας Παιδαγωγικών Επιστημών Κομοτηνής: *"Ψυχοκοινωνικά προβλήματα" Απειθαρχία-Επιθετικότητα -Βία - Εγκληματικότητα στο Σχολείο και στην Κοινωνία*. Κομοτηνή: Γραφίστας.
- Ruskin, H. (1989). Ελεύθερος χρόνος, οργάνωση ελεύθερου χρόνου. *Παιδαγωγική και Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό*, 3. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Σαβράμης, Δ. (1962). *Η περί εργασίας διδασκαλία του Αποστόλου Παύλου*. Αθήναι.
- Σακελλαρίου, Χ. (1995). Η τέχνη ως μέσο θεραπευτικό. Στα πρακτικά: Μ. Καΐλα, Ν. Πολεμικός και Γ. Φιλίππου. (Επιμελητές έκδοσης). *Άτομα με ειδικές ανάγκες*, τόμ. Β', (2η έκδοση). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Samoy, E. & Waterplas, L. (1992). *L'emploi protégé dans la Communaute Europeene*. Έκδ. CCE, Dir. Gen: Emploi, Relations Industrielles et Affaires Sociales, V/390/1992.

- Schneider, H.D. (1989). Vieillesse, στο Fehlmann, M., Fragniere, J.-P., Haefeli, C. & Wagner, A. (Εκδότες), *Manuel de l' action sociale en Suisse*. Lausanne: Realites sociales.
- Schwartzmann, U. (1989). Handicap, στο Fehlmann, M., Fragniere, J.-P., Haefeli, C. & Wagner, A. (Εκδότες), *Manuel de l' action sociale en Suisse*. Lausanne: Realites sociales.
- Seyfried, E., Lambert, T. (1988). *New semi-sheltered forms of employment for disambled persons*, 1η έκδοση. Berlin: CEDEFOP.
- Shuman, R.B. (1989). Δραματοποίηση στη Διδασκαλία. *Παιδαγωγική και Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό*, 3. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Σινόπουλος, Π. (1997) *Εργασία με σχέσεις αλληλεγγύης οικογενειακού τύπου. Η οικογένεια ως μονάδα εργασίας του λαού της Παλαιάς Διαθήκης*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Σούλης, Σ. - Γ. (1997). *Τα παιδιά με βαριά νοητική καθυστέρηση και ο κόσμος τους. Άτομα με πολλαπλές αναπηρίες*. Αθήνα: Gutenberg.
- Σπετσιώτης, Γ. (1993). Η συμβολή της εκκλησίας στην αντιμετώπιση του προβλήματος της επαγγελματικής κατάρτισης και κοινωνικής ενσωμάτωσης των ατόμων με ειδικές ανάγκες, *Γρηγόριος ο Παλαμάς*, (7). Θεσσαλονίκη.
- Stahel, N. (1987). *Το σχέδιο ως έκφραση ψυχικών τραυμάτων*, (μτφρ. Α. Λαμπράκη - Παγανού). Αθήνα: Επικαιρότητα.
- Συμβούλιο της Ευρώπης, (1993). *L' utilisation de la classification internationale des handicaps: deficiences, incapacites et desavantages dans l'evaluation des aptitudes professionnelles des personnes handicapees*, partie I "Presentation generale", partie II "Les methodes d'evaluation et le catalogue des caracteristiques de travail".

- Sussman, M. (1981). Ανάπηροι και άποροι σε κατάσταση εξάρτησης: εννοιολογικές ομοιότητες και ανάγκες για έρευνα, (μτφρ-διασκ. Ό. Ζάρναρη) στο *Εκλογή*, (54). Αθήνα: Εταιρεία πτυχιούχων πανεπιστημιακών σχολών Κοινωνικής Εργασίας.
- ΤΟ ΒΗΜΑ*, (εφημερίδα), 16 Φεβρουαρίου και 16 Μαρτίου 1997.
- Τσαούσης, Δ. (1997). *Η κοινωνία μας. Οργάνωση, Λειτουργία, Δυναμική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Vanier, J. (1995). *L'histoire de l' Arche: des communautés a decouvrir*. Quebec: Novalis et Bayard/ Edition Centurion.
- Χαραλαμπόπουλος, Β. (1968). *Η ψυχαγωγία ως παιδαγωγικόν πρόβλημα*. Αθήνα: Χριστιανική Ένωση Εκπαιδευτικών Λειτουργών.
- Χαραλαμπόπουλος, Γ. (1986). *Ψυχοπαιδαγωγικά άρθρα και μελετήματα*. Αθήνα.
- Χάρης, Κ. (1989). Παράγοντες αγωγής. *Παιδαγωγική και Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό, 1*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Χτούρης, Σ. (1993). "Αντιφάσεις του εκσυγχρονισμού και Κράτος Πρόνοιας στην Ελλάδα". Στο συλλογικό έργο: Χτούρης, Σ. (επιστημονικός υπεύθυνος), *Θεσμοί και ρυθμίσεις της κοινωνικής πολιτικής. Άνεργοι-Ηλικιωμένοι-Άτομα με ειδικές ανάγκες. Αστική μεγέθυνση και κράτος Πρόνοιας*. Αθήνα: Κέντρο Κοινωνικής και Οικονομικής Έρευνας-Πράξις.
- Ψήφισμα του Συμβουλίου και των υπουργών Παιδείας σχετικά με την ένταξη των μειονεκτούντων παιδιών και νέων στα κανονικά εκπαιδευτικά συστήματα. Ε.Ε. αριθμ. C162 της 3.7.1990.
- Ψήφισμα του Συμβουλίου και των αντιπροσώπων των κυβερνήσεων της 20ης Δεκεμβρίου 1996 σχετικά με την ισότητα των ευκαιριών για τα άτομα με ειδικές ανάγκες Ε.Ε. C12/13.1.1997.

6. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

- * Παράρτημα I: Επιστολή, Επιτροπή
- * Παράρτημα II: Ερωτηματολόγιο
- * Παράρτημα III: Έντυπο (Υποβολής ερωτήσεων, προτάσεων, πληροφοριών κλπ)
- * Παράρτημα IV: Πρόγραμμα εκδήλωσης

Παράρτημα Ι - 1

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

Αθήνα 27 Ιουνίου 1995

Σεβασμιότητα ,

Η ανάγκη αντιμετώπισης σύνθετων παιδαγωγικών προβλημάτων υπαγορεύει την αναζήτηση λύσεων μέσα από τη συνεργασία όλων των παραγόντων της αγωγής (Οικογένειας, Σχολείου, Εκκλησίας, Κοινωνίας, Πολιτείας). Η συμβολή όλων των παραγόντων συνίσταται στη βοήθεια του νέου ανθρώπου ώστε να προετοιμαστεί κατάλληλα, προκειμένου μελλοντικά να μετάσχει επί ίσοις όροις (=αναλογικά) στο κοινωνικό γίγνεσθαι.

Σε ό,τι αφορά στη θέση των ατόμων με ειδικές ανάγκες (Α.Μ.Ε.Α.) στην κοινωνία, διαπιστώνεται ότι, προσδευτικά, όλο και μικραίνει ο χώρος που τους είχε αφαιρεθεί, ενώ, παράλληλα, όλο και μεγαλώνει ο ρόλος που έχουν δικαίωμα να αναλάβουν. Όμως, παρά την ύπαρξη του θετικού αυτού κλίματος, η πορεία ενός προσώπου - με τα ειδικού χαρακτήρα προβλήματα - προς την ολοκλήρωση της κοινωνικής ένταξής του απέχει κατά πολύ από του να τείνει να εξομοιωθεί με αυτή του λοιπού πληθυσμού. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η αξιολόγηση των ικανοτήτων του επιχειρείται με τα γενικά κριτήρια που εφαρμόζονται για όλα ανεξαιρέτως τα πρόσωπα, προκειμένου να διαπιστωθεί κατά πόσο μπορούν να μετέχουν ενεργά στη λειτουργία της κοινωνίας.

Η εσφαλμένη αυτή αντίληψη καθιστά την προσπάθεια των Α.Μ.Ε.Α. ασυγκρίτως δυσκολότερη, αφού τα πρόσωπα αυτά, πέραν του ότι καλούνται να καλύψουν τις πρόσθετες ελλείψεις που δημιουργεί η ιδιαιτερότητά τους, έχουν να αντιμετωπίσουν την προκατάληψη και μία σειρά άλλων αρνητικών εξωγενών παραγόντων. Με τα δεδομένα αυτά, και λαμβανομένου υπόψη ότι η επαγγελματική προετοιμασία του λοιπού πληθυσμού συνεχώς εντατικοποιείται, η υφιστάμενη απόσταση του ΑΜΕΑ από τον λοιπό πληθυσμό συνεχώς θα μεγαλώνει, εφόσον οι όροι "του παιχνιδιού" θα συνεχίζουν να εκφράζουν την ίδια φιλοσοφία.

Για την κάλυψη της απόστασης αυτής έχουν γίνει ήδη τα πρώτα βήματα. Όμως, για να πραγματοποιηθεί το μεγάλο άλμα, είναι απαραίτητη η συμβολή όλων των παραγόντων της Αγωγής. Επομένως, η μελέτη του θέματος στο σύνολό του, με την προοπτική της συνεργασίας όλων των παραγόντων της Αγωγής, θα έδινε μία σημαντική

-2-

Παράρτημα Ι - 2

ώθηση και στην προσπάθεια αξιοποίησης των μεγάλων και πολλαπλών δυνατοτήτων της Εκκλησίας, τόσο με τη διερεύνηση των ήδη αναπτυγμένων δραστηριοτήτων και πρωτοβουλιών, όσο και με την εφαρμογή νέων προγραμμάτων που θα συμβάλουν στην "ισότιμη" (=αναλογική) κοινωνική ένταξη, εκφράζοντας έμπρακτα, μέσα από τη σύγχρονη αντίληψη και αναγκαιότητα, το πνεύμα της χριστιανικής διδασκαλίας.

Στο πλαίσιο αυτό έχει ξεκινήσει η εφαρμογή πολυεπιστημονικού ερευνητικού προγράμματος με θέμα : "Θρησκευτική αγωγή και κοινωνική ένταξη ατόμων με ειδικές ανάγκες", η υλοποίηση του οποίου πραγματοποιείται με τη συνεργασία επιστημονικού προσωπικού της Φιλοσοφικής και της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και εκπροσώπων της Ι.Σ. της Εκκλησίας της Ελλάδος και της Πανελληνίας Συνομοσπονδίας Α.Μ.Ε.Α. (βλ. συνημμ. Νο 1). Το ερευνητικό πρόγραμμα έχει ως στόχο τη μελέτη ενεργειών με τις οποίες οι παράγοντες και τα μέσα που εκφράζουν τη χριστιανική διδασκαλία και πράξη θα μπορούσαν να συμβάλουν στη βελτιστοποίηση της διαδικασίας κοινωνικής ένταξης των Α.Μ.Ε.Α.

Για την επίτευξη του στόχου αυτού έχουν προγραμματιστεί διάφορες ενέργειες. Μεταξύ των ενεργειών αυτών περιλαμβάνεται η καταγραφή και ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης και δράσης (στην ελληνική, αρχικά, και στις λοιπές, στη συνέχεια, Χριστιανικές Εκκλησίες) καθώς και των προτάσεων που θα διατυπώσουν οι ασχολούμενοι σε όλους τους τομείς και τα επίπεδα της χριστιανικής διδασκαλίας και πράξης.

Για τον λόγο αυτό σας στέλνουμε το επισυναπτόμενο ερωτηματολόγιο με την παράκληση να μας δώσετε τις ζητούμενες πληροφορίες, οι οποίες όπως πιστεύουμε θα συμβάλουν αποφασιστικά στην επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού.

Θεωρώντας δεδομένη τη συμβολή σας στην προσπάθειά μας, σας ευχαριστούμε εκ των προτέρων.

Με εκτίμηση

Ο Υπεύθυνος του Ερευνητικού Προγράμματος

Λαυρέντιος Γ. Δελλασούδας

Επίκουρος Καθηγητής της Παιδαγωγικής

Υ.Γ. Για την επιστροφή του συμπληρωμένου ερωτηματολογίου, και τυχόν άλλων συμπληρωματικών στοιχείων, παρακαλούμε να χρησιμοποιήσετε τον απαντητικό φάκελλο που σας στέλνουμε.

Πα

ράρτημα Ι - 3

(Συννημμένο στην από
27.6.95 Επιστολή)

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ *

(Λειτουργήσε κατά την έναρξη υλοποίησης του προγράμματος:
Θρησκευτική αγωγή και κοινωνική ένταξη ΑΜΕΑ)

1. Επρόσωπος της Ι. Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αρχιμανδρίτης Μακάριος Φιλοθέου.
2. Εκπρόσωπος του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών στη χώρα μας, Κοινωνιολόγος κ. Αντώνιος Παπαντωνίου.
3. Κοσμήτορας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητής κ. Ιωάννης Παρασκευόπουλος.
4. Πρόεδρος του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας, Καθηγητής κ. Αντώνιος Δανασσής - Αφεντάκης.
5. Διευθυντής του Τομέα Φιλοσοφίας, του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας, Καθηγητής κ. Κωνσταντίνος Βουδούρης.
6. Διευθυντής του Τομέα Παιδαγωγικής, του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας, Καθηγητής κ. Μιχαήλ Κασ-σωτάκης.
7. Διευθυντής του Τομέα Ψυχολογίας, του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας, Καθηγητής κ. Δημήτριος Γεώργας.
8. Καθηγητής του Ιστορικού Τομέα του τμήματος Θεολογίας κ. Βλάσιος Φειδάς.
9. Διευθυντής του Τομέα Χριστιανικής Λατρείας, Αγωγής και Διαποίμανσης του Τμήματος Ποιμαντικής, Αναπληρωτής Καθηγητής κ. Αλέξανδρος Σταυρόπουλος.

(Ο κατάλογος συνεχίζεται στην επόμενη σελίδα)

* Η ιδιότητα των προσώπων που μετείχαν στην Επιτροπή του προγράμματος είναι αυτή της 9ης Μαΐου 1994.

Παράρτημα Ι - 4

(συνέχεια από την προηγούμενη σελίδα)

10. Αναπληρωτής Καθηγητής κ. Γεώργιος Κρουσταλάκης.
11. Εκπρόσωπος της Πανελλήνιας Συνομοσπονδίας Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες, κ. Ηλίας Σοφινός.
12. Εισηγητής και υπεύθυνος του ερευνητικού προγράμματος, Επίκουρος Καθηγητής κ. Λαυρέντιος Δελλασούδας.

Σημ.: Στις εργασίες της επιτροπής (όσο χρόνο λειτούργησε) μετείχαν οι επιστημονικοί συνεργάτιδες της 1ης εκδήλωσης του προγράμματος:

- κ. Βαρβάρα Καλογεροπούλου - Μεταλληνού, Θεολόγος και Φιλολόγος, και
- κ. Γεωργία Μπάκα, Φιλολόγος.

Παράρτημα II - 1

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Ερευνητικό Πρόγραμμα : "ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ
ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ" (Α.Μ.Ε.Α.) .

Υπεύθυνος προγράμματος :   Λαυρέντιος Γ. Δελλασούδας
                                                  Επίκουρος Καθηγητής Παιδαγωγικής
                                                  στο Τμήμα Φ.Π.Ψ. της Φιλοσοφικής Σχολής
                                                  του Πανεπιστημίου Αθηνών

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Για τη συγκέντρωση προτάσεων και πληροφοριών σχετικά με την κοινωνική ένταξη των Α.Μ.Ε.Α.

Σημειώνετε Χ στα τετράγωνα που αντιστοιχούν στις περιπτώσεις των καταφατικών απαντήσεών σας.

Οι πληροφορίες αναφέρονται στην Ι. Μητρόπολη ή την Κίνηση Νέων :

.....
Πόλη ..... Τ.Κ. .... Τηλ. .... Fax .....

Αρμόδιο πρόσωπο για την παροχή τυχόν διευκρινήσεων :

Όνοματεπώνυμο : ..... Ιδιότητα : .....
Δ/ση : ..... Τ.Κ. : ..... Τηλ. : ..... Fax : .....

Σημείωση : Για τυχόν διευκρινίσεις μπορείτε να μας τηλεφωνείτε στα τηλέφωνα : (01) 7249008, 7249000, 7243324 (εσωτ. 2514) μέχρι και 5 Ιουλίου 1995 κάθε Δευτέρα, Τρίτη, Τετάρτη και Πέμπτη από 9.30 έως 12.30.

1. Στην περιοχή αρμοδιότητάς σας υπάρχει αναπτυγμένη δράση, οποιασδήποτε μορφής, υπέρ των Α.Μ.Ε.Α.;   Ναι   Όχι

2. Σε περίπτωση που έχει αναπτυχθεί σχετική δράση, σε ποιούς από τους παρακάτω τομείς αναφέρεται;

α. ψυχολογική στήριξη ☐	β. οικονομική στήριξη ☐
γ. κατ'οίκον νοσηλεία-φροντίδα ☐	δ. ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ☐
ε. επαγγελματική αποκατάσταση ☐	στ. εκπαιδευτική στήριξη ☐

3. Οι δραστηριότητες που έχουν αναληφθεί εκ μέρους σας :

α. απευθύνονται αποκλειστικά στα Α.Μ.Ε.Α ☐	
β. εντάσσονται στο πλαίσιο της γενικότερης κοινωνικής δράσης της Μητροπόλεως ☒	

4. Ποιες κατηγορίες Α.Μ.Ε.Α. καλύπτει η ως τώρα δραστηριότητά σας

α. με οπτικές αδυναμίες ☐	β. με ακουστική ανεπάρκεια ☐
γ. με κινητικές δυσλειτουργίες ☐	δ. με νοητική καθυστέρηση ☐
ε. άτομα τρίτης ηλικίας ☐	στ. αλλοδαπούς ☐
ζ. άτομα που κάνουν χρήση ναρκωτικών ☐	η. άλλες κατηγορίες ☐

5. Ποιος, κατά προσέγγιση, είναι ο αριθμός των Α.Μ.Ε.Α. που καλύπτεται από την αναπτυγμένη υπέρ αυτών δράση στην περιοχή αρμοδιότητάς σας; .....

6. Η τυχόν προσφερόμενη βοήθεια, βάσει ποιων από τα παρακάτω κριτήρια παρέχεται;

α. οικονομική κατάσταση του ίδιου του Α.Μ.Ε.Α. ή της οικογένειάς του ☐	
β. είδος μειονεξίας ☐	
γ. συνδυασμός των δύο προηγούμενων ☐	
δ. άλλα κριτήρια ☐	Ποιά;.....
.....	

7. Η τυχόν παρεχόμενη οικονομική στήριξη:

α. προέρχεται από το φιλόπρωχο ταμείο; ☐	
β. προέρχεται από άλλες πηγές: χορηγίες, δωρεές, φιλανθρωπία; ☐	
γ. καλύπτει τις ανάγκες μόνο του Α.Μ.Ε.Α.; ☐	
δ. καλύπτει τις ανάγκες της οικογένειάς του μόνο; ☐	
ε. καλύπτει τις ανάγκες του ίδιου και της οικογένειάς του; ☐	

Παράρτημα II - 3

3

8. Η τυχόν παρεχόμενη εκπαιδευτική στήριξη των Α.Μ.Ε.Α. με ποιον τρόπο προσφέρεται;
- α. μέσω των δραστηριοτήτων των κατηχητικών προγραμμάτων
- β. μέσω δραστηριοτήτων συγγενών με την Εκκλησία φορέων:
ιδρύματα πνευματικά κέντρα σύλλογοι
- γ. με άλλους τρόπους (περιγράψτε τους) : .....
- .....
- .....
- 9α. Με ποιους από τους παρακάτω φορείς ή πρόσωπα συνεργάζεστε στο πλαίσιο της ψυχολογικής και πνευματικής στήριξης των Α.Μ.Ε.Α. ;
- κληρικοί - λαϊκοί
- ειδικοί επιστήμονες (παιδαγωγοί, κοινωνικοί λειτουργοί, ψυχολόγοι κ.ά.)
- Νοσηλευτικά ιδρύματα - Συμβουλευτικά κέντρα
- 9β. Η προσφορά των παραπάνω (εργασία / δραστηριότητα) είναι :
- α. εθελοντική β. αμειβόμενη
- γ. συνδυασμός και των δύο
10. Η τυχόν παρεχόμενη βοήθεια επαγγελματικής αποκατάστασης των Α.Μ.Ε.Α. συνίσταται :
- α. στην πληρωμή διδάκτρων σε επαγγελματικές σχολές
- β. στη συμβουλευτική σχολικού και επαγγελματικού προσανατολισμού
- γ. σε απευθείας τοποθέτηση σε θέσεις εργασίας
- δ. σε κάτι άλλο; σε τι ακριβώς; .....
- .....
11. Αναφέρατε τυχόν ενέργειες επαγγελματικής αποκατάστασης με τοποθέτηση σε θέσεις εργασίας:
- α) Σε τομείς αρμοδιότητας της Εκκλησίας, ως :
- κατηχητές ιεροψάλτες νεωκόροι κηπουροί
- ηχολήπτες, παρουσιαστές κ.λπ. αγιογράφοι κάτι άλλο : .....
- β) Σε τομείς εκτός αρμοδιότητας της Εκκλησίας, σε:
- χειρωνακτικά επαγγέλματα
- εργασίες γραφείου (Τηλεφωνητές, χειριστές Η/Υ)
- άλλες εργασίες (καταγράψτε τις) .....
- .....

Παράρτημα ΙΙ - 4

4

12. Σημειώστε τυχόν ενέργειες που αφορούν στην ψυχαγωγία των Α.Μ.Ε.Α.:
- θεατρικές παραστάσεις - εκδρομές - κατασκηνώσεις
  - επισκέψεις σε μουσεία, αίθουσες πολιτιστικών εκδηλώσεων, κ.λπ.
  - άλλες Ποιες ; .....
13. Ποια είναι τα κίνητρα της δράσης υπέρ των Α.Μ.Ε.Α. ;
- φιλανθρωπία - οίκτος - προσωπική ανάγκη
  - συμπάθεια - χρέος - αγάπη
  - αιτήματα οργανώσεων των Α.Μ.Ε.Α.
14. Ποια μορφή θα μπορούσε να λάβει μια νέα προσπάθεια της Εκκλησίας για κοινωνική ένταξη των Α.Μ.Ε.Α. ; .....
- .....
- .....
15. α) Ποια πρόσωπα χρειάζεται να εκπαιδευτούν για να αναλάβουν το έργο της κοινωνικής ένταξης των Α.Μ.Ε.Α., στο πλαίσιο της συμβολής της χριστιανικής διδασκαλίας και πράξης στη διαδικασία αυτή; .....
- .....
- .....
- β) Σε ποια συγκεκριμένη δράση θα μπορούσε να αφορά το έργο των προσώπων αυτών; .....
- .....
- .....
16. Ποιά υλικοτεχνική υποδομή απαιτείται, ώστε η παρεχόμενη στήριξη (επαγγελματική, εκπαιδευτική, πνευματική, οικονομική) να είναι αποτελεσματική; .....
- .....
- .....
17. Πώς θα μπορούσε να διευκολυνθεί η ικανοποίηση των θρησκευτικών αναγκών των Α.Μ.Ε.Α.; (προτείνετε κατά περίπτωση)
- με προβλήματα κινητικά: .....
  - .....
  - με αισθητηριακά προβλήματα: .....
  - .....
  - με προβλήματα νοητικής καθυστέρησης : .....
  - .....

Παράρτημα ΙΙ - 5

5

18. α) Το περιεχόμενο του διδακτικού εγχειριδίου του μαθήματος των Θρησκευτικών δίνει, κατά την γνώμη σας, ικανοποιητική απάντηση στα σημερινά προβλήματα των Α.Μ.Ε.Α.; (αιτιολογήστε την απάντηση) .....

.....
.....
.....

- β) Το από άμβωνος ή επ'ευκαιρία κήρυγμα δίνει απάντηση στα σημερινά προβλήματα των Α.Μ.Ε.Α.; (αιτιολογήστε την απάντηση) .....

.....
.....
.....

19. Είναι διαθέσιμος ένας κατάλογος ιδρυμάτων, της περιοχής αρμοδιότητάς σας, για τα Α.Μ.Ε.Α. (Κ.Α.Π.Η., ορφανοτροφεία, κέντρα μεταναστών, γηροκομεία κ.λπ.); Ναι Όχι

Σε περίπτωση που είναι διαθέσιμα σχετικός κατάλογος, έντυπα κ.λπ., θα παρακαλούσαμε να μας τα αποστείλετε μαζί με το συμπληρωμένο ερωτηματολόγιο.

20. Παρατηρήσεις, σχόλια κ.λπ., τα οποία θα επιθυμούσατε να διατυπώσετε πέραν αυτών που αφορούν στις παραπάνω ερωτήσεις.

.....
.....
.....
.....
.....
.....

- Υ.Γ. : Θα επιθυμούσατε να παρουσιάσετε, τηλεφωνικά, σε εκπομπή του ραδιοφωνικού σταθμού της Εκκλησίας της Ελλάδος τη δραστηριότητά σας υπέρ των Α.Μ.Ε.Α.;

Ναι Όχι

Εάν ναι, με ποιο πρόσωπο και σε ποια τηλέφωνα θα μπορούσαμε να επικοινωνήσουμε καθόλη τη διάρκεια της ημέρας; .....

.....
.....
.....

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Ερευνητικό Πρόγραμμα: **“Θρησκευτική αγωγή και κοινωνική ένταξη προσώπων με ειδικές δυνατότητες”**

Υπεύθυνος Προγράμματος: Λαυρέντιος Γ. Δελλασούδας
Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Φ.Π.Ψ.
της Φιλοσοφικής Σχολής.

ΕΝΤΥΠΟ

Υποβολής ερωτήσεων, προτάσεων, πληροφοριών κ.λπ.

1. ΑΤΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Επώνυμο -----Όνομα -----
Ιδιότητα-----
Δ/ση: Οδός----- αριθ.----- Τ.Κ. -----
Τηλέφωνα:----- Τηλεμοιοτυπία -----

2. ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΕΣ ΣΤΑ ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

(Οι απαντήσεις στα τυχόν ερωτήματα που θα υποβάλετε θα δοθούν σε προσεχείς συζητήσεις θεματικών ενοτήτων)

α.-----

β.-----

γ.-----

Παράρτημα ΙΙΙ - 2

3. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

α. Για τυχόν σημαντική ενέργεια που θα ήταν χρήσιμο να ενταχθεί στο ερευνητικό πρόγραμμα:-----

β. Για τα πρόσωπα που χρειάζεται να εκπαιδευτούν και για το έργο το οποίο θα επιτελούν στο πλαίσιο της συμβολής της χριστιανικής διδασκαλίας και πράξης στη διαδικασία κοινωνικής ένταξης των προσώπων με ειδικές δυνατότητες:-----

γ. Για τα επαγγέλματα που συνδέονται με το γενικότερο έργο της Εκκλησίας και τα οποία ενδείκνυται να ασκηθούν ή θα μπορούσαν να ασκηθούν από πρόσωπα με ειδικές δυνατότητες.

-----

4. ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

(Στο ερώτημα αυτό δίδεται απάντηση μόνο σε περίπτωση που υπάρχει ειδικό ενδιαφέρον ή ενασχόληση με θέματα που συνδέονται άμεσα ή έμεσα με το ερευνητικό αντικείμενο)

Παράρτημα ΙΙΙ - 3

α. Ασχολούμαι με το ακόλουθο θέμα, το οποίο έχει σχέση με το ερευνητικό πρόγραμμα: -----

β. Ενδιαφέρομαι να συνεργαστώ στο εξής θέμα του ερευνητικού προγράμματος: -----

γ. Επιθυμώ να παρακολουθώ τις εκδηλώσεις που θα πραγματοποιούνται στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος:

ΝΑΙ

ΟΧΙ

δ. Επιθυμώ να παρακολουθήσω το πρόγραμμα κατάρτισης-επιμόρφωσης προσωπικού που θα ασχολείται με τη διαδικασία κοινωνικής ένταξης των προσώπων με ειδικές δυνατότητες:

ΝΑΙ

ΟΧΙ

5. ΠΑΡΟΧΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΓΙΑ ΆΛΛΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

(Συμπληρώνονται, κατά περίπτωση, μόνο τα διαθέσιμα τη στιγμή αυτή στοιχεία)

α. Τα παρακάτω πρόσωπα ασχολούνται με θέματα αναφερόμενα στο ερευνητικό αντικείμενο:

i) Ονοματεπώνυμο ----- Ιδιότητα -----
    Δ/ση ----- Τηλ. -----

ii) Ονοματεπώνυμο ----- Ιδιότητα -----
    Δ/ση ----- Τηλ. -----

β. Τα παρακάτω έργα ή άρθρα κ.λπ. αναφέρονται σε θέματα συνδεδεμένα με το ερευνητικό αντικείμενο:

Παράρτημα ΙΙΙ - 4

6. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ-ΚΡΙΤΙΚΗ

-----

7. Με ποιον ακριβώς τρόπο πληροφορηθήκατε την πραγματοποίηση της σημερινής εκδήλωσης;

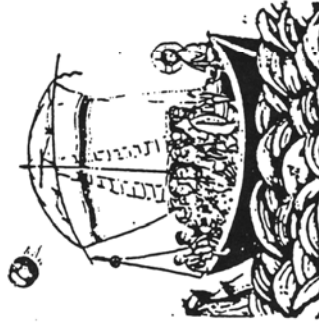
ΕΚΚΛΗΣΙΑ
ΤΗΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ

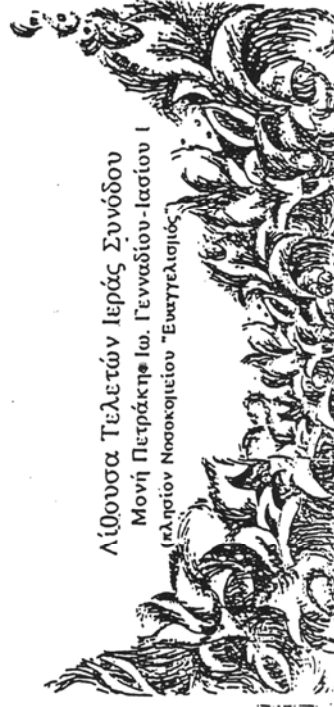
Δευτέρα 9 Μαΐου '94
Ώρα 6 μ.μ.

Εκκλησία
και Άτομα
με ειδικές
ανάγκες

Δημόσια του ερευνητικού προγράμματος:
"Επιστημολογία και Κοινωνική Εξέλιξη ΑΜΕΑ"

Παράρτημα IV - 1

Λίθουσα Τελετών Ιεράς Συνόδου
Μονή Πετράκη Ιω. Γενναδίου-Ιασίου |
Μελισσιών Νοσοκομείου "Ευαγγελισμός"

Π Ρ Ο Γ Ρ Α Μ Μ Α Ε Κ Δ Η Λ Ω Σ Η Σ

18.00 - 18.30 ΜΕΡΟΣ Α'

- α. Ενημερωτική εισήγηση από τον υπεύθυνο του ερευνητικού προγράμματος
Λαυρέντιο Δελλασούδα, επίκουρο καθηγητή Τμήματος Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής-Ψυχολογίας
- β. Χαιρετισμοί από τους εκπροσώπους της Εκκλησίας, της Πολιτείας και του Πανεπιστημίου

18.30 - 18.45 ΔΙΑΛΕΙΨΜΑ

18.45 - 20.30 ΜΕΡΟΣ Β'

α. ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

1. Η θέση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην Παλαιά Διαθήκη.
Κωνσταντίνος Βλάχος, επίκουρος καθηγητής Τμήματος Ποιμαντικής.
2. Φερεϊκή μέριμνα της Εκκλησίας για τα άτομα με ειδικές ανάγκες στη Βυζαντινή περίοδο.
Βλάσιος Φειδός, καθηγητής Τμήματος Θεολογίας
3. Εκκλησία και άτομα με ειδικές ανάγκες.
Αρχιμανδρίτης Μακάριος Φιλοθέου,
Θεολόγος, Φιλολόγος

4. Ποιμαντική προσέγγιση της κοινωνικής ένταξης των ατόμων με ειδικές δυνατότητες.
Αλέξανδρος Μ. Σταυρόπουλος, αναπληρωτής καθηγητής Τμήματος Ποιμαντικής
5. Κοινωνική ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες.
Αντώνιος Παπαντωνίου, κοινωνιολόγος, θεολόγος
6. Κοινωνική αγωγή, Εκκλησία και άτομα με ειδικές ανάγκες.
Θεόδωρος Παπακωνσταντίνου, αναπληρωτής καθηγητής Τμήματος Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής-Ψυχολογίας
7. Κοινωνική επανένταξη χρονίως ψυχικά πάσχόντων.
Προπρεσβύτερος Αδαμάντιος Αυγουστίδης,
ψυχίατρος, θεολόγος
8. Συμβουλευτική και εκπαίδευση γονέων με παιδιά με ιδιαίτερες ανάγκες.
Γεώργιος Κρουσταλάκης, αναπληρωτής καθηγητής Τμήματος Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής-Ψυχολογίας
9. Η Ιερά Ψαλμωδία ως μέσον αγωγής.
Αθανάσιος Βουρλής, λέκτωρ Τμήματος Θεολογίας

8. ΑΠΩΘΕΙΣ για το εξεταζόμενο θέμα από τον επίσημο εκπρόσωπο του εθνικού οργάνου των ατόμων με ειδικές ανάγκες

Υ. ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Παράρτημα IV - 2

